

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

#USAID_ВзаємоДія

edcamp
UKRAINE

АНТИКОРУПЦІЙНІ УРОКИ

Комплект матеріалів для використання у 9-11 кл.

У РЕЗУЛЬТАТІ СПІЛЬНОЇ РОБОТИ ПРОЄКТУ #USAID_ВЗАЄМОДІЯ, КОМАНД ГО «ЕДКЕМП УКРАЇНА» І ВИДАВНИЧОЇ ГРУПИ «ШКІЛЬНИЙ СВІТ» СТВОРЕНО ЦЕЙ МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ ДЛЯ РОБОТИ З УЧНІВСТВОМ 9–11 КЛАСІВ З ТЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ.

КОМПЛЕКТ РОЗРОБЛЕНО ЗА МАТЕРІАЛАМИ АНТИКОРУПЦІЙНИХ УРОКІВ ОРГАНІЗАЦІЇ MAKING CENTS INTERNATIONAL І ПРОЄКТУ #USAID_ВЗАЄМОДІЯ (АВТОРСТВА СЕРГІЯ ГОРБАЧОВА, ІВАНА ПІКУЛЯ) – ТА З УРАХУВАННЯМ ЗВОРотноГО ЗВ'ЯЗКУ ПЕДАГОГІВ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУВАЛИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩЕЗГАДАНІ МАТЕРІАЛИ.

КОМПЛЕКТ СКЛАДАЄТЬСЯ З РОБОЧОГО ЗОШИТА ДЛЯ УЧНІВСТВА ТА 7 УРОКІВ, У ЯКИХ СИСТЕМНО Й ЛОГІЧНО ПОЄДНУЄТЬСЯ МАТЕРІАЛ УРОКІВ УСІХ РОЗРОБНИКІВ. УРОКИ Є ЄДИНИМ ЦИКЛОМ, ЩО ЛОГІЧНО РОЗГОРТАЄТЬСЯ ТА ПОСЛІДОВНО ФОРМУЄ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СВІТОГЛЯД МОЛОДІ.

ЗМІСТ

Вступ	2
Урок 1. Корупція як соціальне явище	6
Крок 1	7
Крок 2	8
Крок 3	12
Крок 4	14
Крок 5	15
Додаток 1	16
Додаток 2	17
Додаток 3	19
Додаток 4	20
Глосарій уроку	21
Урок 2. Антикорупційні дебати	22
Крок 1	23
Крок 2	24
Крок 3	25
Крок 4	27
Крок 5	27
Додаток 1	29
Додаток 2	30
Додаток 3	31
Додаток 4	32
Глосарій уроку	33
Урок 3. Життя без корупції	34
Крок 1	35
Крок 2	38
Крок 3	39
Крок 4	41
Крок 5	41
Додаток 1	43
Додаток 2	44
Додаток 3	45
Глосарій уроку	46

Урок 4. Майбутнє твориться сьогодні.....	47
Крок 1	48
Крок 2	49
Крок 3	50
Крок 4	50
Крок 5	50
Додаток 1	51
Додаток 2	53
Додаток 3	54
Додаток 4	55
Додаток 5	56
Глосарій уроку	57
Урок 5. Інформація проти корупції	58
Крок 1	59
Крок 2	60
Крок 3	61
Крок 4	64
Крок 5	65
Додаток 1	66
Додаток 2	67
Додаток 3	69
Додаток 4	71
Додаток 5	72
Додаток 6	75
Глосарій уроку	77
Урок 6. Корупція краде можливості	78
Крок 1	79
Крок 2	80
Крок 3	81
Крок 4	81
Крок 5	83
Додаток 1	84
Додаток 2	85
Додаток 3	86
Додаток 4	87
Глосарій уроку	88

Урок 7. Антикорупційні дебати	89
Крок 1	90
Крок 2	91
Крок 3	91
Крок 4	92
Крок 5	94
Додаток 1	95
Додаток 2	97
Додаток 3	104
Додаток 4	105
Додаток 5	106
Глосарій уроку	107
Учнівський зошит (зі своєю нумерацією)	108

ВСТУП

Вивчаючи корупцію як негативне суспільне явище, необхідно логічно та поступово подавати цю інформацію молоді та навчати способам протидії їй; варто пам'ятати та пояснювати типи корупції і наявність ринку корупційних послуг, який є безмежно широким і, на превеликий жаль, глибоко пустив своє коріння в повсякденне життя кожного громадянина та громадянки України. Саме так і було створено комплект матеріалів

для використання у 9 – 11 класах «Антикорупційні уроки» – як можливість учительству разом з учнівством зробити перші кроки протидії корупції у нашому житті ще зі школи.

Комплект призначений для використання освітянами під час навчально-виховного процесу із дітьми або поза ним. Усі ми – колектив укладачів/-ок, автори та партнери – створили ці уроки із шаною та повагою до Вас та Вашої свободи використання навчальних та методичних матеріалів у щоденній праці на власний розсуд.

Збірка містить **7 антикорупційних уроків** і має на меті не лише розповісти, що таке корупція і дати відповідь на запитання «Чому її треба викорінювати з нашого суспільства?»,

а й розкрити причинно-наслідкові зв'язки, які зазвичай спотворюються та втрачаються під час вивчення будь-якої складної життєвої теми. Ці уроки варто використовувати за послідовністю в збірнику, оскільки саме за такого перебігу вивчення проблеми молодь зможе досягнути її серйозності та актуальності. Кожний з уроків містить 5 кроків, а методичні коментарі допоможуть учителям та вчителькам більш ґрунтовно обговорити з учнівством запропоновані ігри, вправи та ситуації. Окрім того, кожен урок має додатки, які доречно використовувати як роздатковий матеріал під час опрацювання з дітьми певних завдань, якщо учнівство не має робочого зошита.

За нагоди слід використовувати в роботі з учнівством **робочий зошит** цього комплекту, так само створений нами виключно для цієї збірки уроків. Це спростить Вашу роботу та навчання дітей, а якщо антикорупційний урок вийде за межі 45 хвилин — учнівство самостійно може опрацювати обрані Вами або цікаві дітям теми та завдання.

Наголошуємо, що ці антикорупційні уроки — лише пропозиція вивчення із дітьми теми корупції і є пропонованим вектором попередження та протидії корумпованості країни. Учитель та вчителька мають свободу у використанні цієї збірки на власний розсуд – як на уроках з історії, літератури, правознавства, громадянської освіти, так і як позакласні заходи. Звісно, ми радимо використати та опрацювати з дітьми усі 7 уроків. Якщо ж такої можливості немає, варто використати мінімальну версію курсу запобігання корупції: «Урок 1. Корупція як соціальне явище», «Урок 3. Життя без корупції», «Урок 5. Інформація проти корупції» та «Урок 6. Корупція краде можливості».

Пам'ятаймо: майбутнє без корупції залежить від нас із вами. Тож розпочинаймо сьогодні!

КАРТА АНТИКОРУПЦІЙНОГО УРОКУ

Урок №1	Дата:	Клас:	Тривалість: 45 хв
Тема уроку. Корупція як соціальне явище			
Мета уроку: <ul style="list-style-type: none"> • формувати знання про корупцію як явище; • ознайомити з видами корупції; • вчити визначати ознаки корупції; • пояснювати причини і наслідки корупції		Очікувані результати: учні/учениці <ul style="list-style-type: none"> • дають визначення поняттю «корупція»; • розрізняють види корупції; • розуміють причини виникнення корупції й узагальнені наслідки корупційних явищ	
Обладнання та матеріали: <ul style="list-style-type: none"> • ПК, проєктор, мультимедійна дошка; • презентація до уроку / інформаційні матеріали до уроку		Глосарій уроку: <ul style="list-style-type: none"> • корупція; • глобальні цілі сталого розвитку; • хабар; • посадова особа; • ТОП-корупція • побутова/адміністративна корупція; • клептократія; • лобізм; • синекура; • фаворитизм; • кронізм; • непотизм	
Основні вміння, що розвиваються на уроці: <ul style="list-style-type: none"> • уміння формулювати власну думку; • уміння критично оцінювати й аналізувати інформацію			

Структура уроку

Етап уроку	Методологія/активність	Тривалість
Крок 1. Про що і як йтиметься	<ul style="list-style-type: none"> • створення атмосфери для взаємодії (привітання); • мотивація до взаємодії (сторітелінг); • актуалізація знань учнівства (бесіда) 	10 хв
Крок 2. Що таке корупція	<ul style="list-style-type: none"> • знайомство з поняттям «корупція» (розповідь); • класифікація видів корупції (розповідь, бесіда) 	10 хв
Крок 3. Де можлива корупція	<ul style="list-style-type: none"> • визначення можливих сфер реалізації корупції (бесіда); • обговорення можливих причин і наслідків корупції (розповідь, мозковий штурм) 	10 хв
Крок 4. Який досвід кожного/кожної	<ul style="list-style-type: none"> • визначення корупційних явищ, що були в житті учнівства(написання анонімних листів для антикорупційної скриньки) 	10 хв
Крок 5. Рефлексія	<ul style="list-style-type: none"> • обговорення ключових моментів уроку (вправа «Мікрофон») 	5 хв

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Крок 1

Про що йтиметься (10 хв)

Привітання

Методичний
коментар

Учителька й учитель може обрати іншу форму привітання чи гру для початку уроку.

Гра «Тебе обрано»

Мета: налаштування учнівства на спільну роботу, створити довірливу атмосферу.

Умови проведення: наявність вільного простору для утворення кола.

Час: 5 хв.

Усі учениці й учні стають колом, тримаючи руки за спиною. Хтось (за бажанням) стає в центр кола. Учитель/-ка обирає якийсь предмет (наприклад, яблуко) і, обходячи коло за спинами, таємно вкладає предмет у руки когось із учнівства. Діти починають передавати предмет за спинами з рук у руки. Завдання «обраного / обраної» всередині кола — здогадатися, хто з учнівства тримає предмет, і помінятися з ним / нею місцями.

Мотивація

Методичний
коментар

Насамперед сторітелінг зацікавлює й мотивує власне розповіддю, а не закликком педагога слухати. Правильно побудувавши розповідь, можна зачепити не розум і логіку, а емоції. Викликавши в слухацької аудиторії необхідні переживання, можна вивести його на певні висновки, а потім — підштовхнути до потрібних учинків. Історія закінчується запитанням до дітей, що вже провокує їх до роздумів. Однак, учитель/-ка може на початку розповіді озвучити запитання яке зосередить увагу учнівства: «Для чого ця історія звучить?».

Сторітелінг

Учитель/-ка. Перший в історії хабар, як кажуть, дали ще 65 мільйонів років тому: примітивні ссавці дали його динозаврам аби ті якимось благополучно зникли з території їхнього існування (ссавців дуже дратувало, що вони постійно бовтаються внизу харчового ланцюга й

через цих величезних холоднокровних ящірок практично не еволюціонують). Розмір затребуваного хабара виявився настільки величезним, що довелося знищити 47% єнотів, що жили тоді на Землі заради дорогоцінних шкурок, але потрібну суму таки зібрали. Динозаври із задоволенням прийняли хабар, але, звісно, нікуди зникати не збиралися. За кілька тисяч років вони вимерли через різку зміну клімату. І тут корумповані представники ссавців (єдинороги, мамонти та ін.), які давали хабара, могли б нарешті зітхнути із полегшенням, та, на жаль, теж вимерли в процесі еволюції. Звісно, учені не вірять у такий перебіг подій, вважаючи описану ситуацію абсурдною. Та який висновок можна зробити із цієї не зовсім правдивої розповіді?

Висновок: хабар не гарантує вирішення ситуації з користю для хабародавця.

Актуалізація знань учнівства

Методичний
коментар

Під час бесіди учитель/учителька має на меті з'ясувати, чи знайомі присутні з поняттям «корупція» та чи усвідомлюють її значення. Було б добре не лише запитати, а й занотовувати ключові слова відповідей учнівства (записи на дошці, скрайбінг тощо), щоб бачити рівень обізнаності за темою.

Бесіда

- Чи знайоме вам поняття «корупція»?
- Яке ви можете дати визначення поняттю?
- Яке забарвлення має це поняття особисто для вас?

Крок 2

Що таке корупція (10 хв)

Знайомство з поняттям «корупція»

Методичний
коментар

Залежно від рівня знань учнівства про корупцію, виявлених під час бесіди, учитель/учителька може ознайомити їх із поняттям за допомогою розповіді, а також під час спільного аналізу інфографіки (додаток 1 на с. 16 або у зошиті на с. 5).

Розповідь

Учитель/-ка. Щоб нам легше було говорити про корупцію, з'ясуймо спочатку, що означає це поняття. Загалом, корупція — це зловживання довіреними повноваженнями для отримання особистої вигоди.

Корупція (від латинського слова *corrumpere* — псувати) — використання посадовою особою своїх владних повноважень і довірених йому прав для особистої вигоди, що суперечать установленим законам і правилам.

Більш детально витлумачена корупція в Кодексі поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року: виконання посадовою особою будь-яких дій або бездіяльність у сфері його посадових повноважень за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто дає винагороду, як із порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення.

Є три речі, які ви повинні знати про корупцію:¹

1. Корупція існує як у державному, так і приватному секторах. Суб'єктами корупції можуть бути фізичні особи, компанії або організації, наприклад, політичні партії. Ними також можуть бути засоби масової комунікації або громадські діячі.
2. Корупція є зловживанням владою в державній установі чи приватній організації.
3. Вигоду — грошову або іншу перевагу — отримують обидві сторони корупційного діяння.

Інколи отримана «перевага» не чітко окреслена, але це все одно є вигодою. Наприклад, у деяких корумпованих країнах люди можуть отримати доступ до послуг охорони здоров'я чи освіти, тільки якщо запропонують хабар. У таких ситуаціях ті, хто може це собі дозволити, отримують перевагу над тими, хто не може. «Вигодою» хабарників є те, що вони отримують; у цьому прикладі — медичні послуги або освіту. Хабароотримувачі отримують винагороду за виконання функцій, які вони зобов'язані виконувати й без хабара.

Дослідимо це поняття трохи детальніше. Можна виокремити два основні види корупції — «ТОП-» і «побутова».

---

¹ Джерело для пояснення корупції: <https://www.u4.no/topics/anti-corruption-basics/basics> 3 вересня 2019 р.

ТОП-корупція зазвичай має місце на найвищих щаблях державної влади та на найвищих рівнях в ієрархії приватного бізнесу. Її суб'єктами є особи, які встановлюють правила, розробляють політику та приймають адміністративні рішення. У ній часто задіяні значні суми грошей. ТОП-корупцію часто називають **політичною корупцією**, що підкреслює негативний вплив грошей у політичних процесах, кампаніях і політичних партіях.

Побутова або адміністративна корупція — це повсякденна корупція дрібного масштабу, яка знаходиться на перетині діяльності державних установ і громадян. Побутова корупція, як правило, проявляється у формі хабарництва, пов'язаного з дотриманням чинних законів, правил і норм, наприклад, коли державні службовці видають документи, тільки отримавши оплату, що перевищує офіційно встановлену ціну послуги.

Бесіда

Поговоріть з ученицями й учнями про те, що побутова корупція також передбачає зловживання владою в повсякденних ситуаціях. Наприклад, патрульна поліція збирає з водіїв таксі гроші за те, що не переслідує їх за порушення правил дорожнього руху. Зазвичай у кожному випадку передаються незначні суми, але коли дрібна корупція є загальнопоширеною, то її наслідком є величезні витрати. Вона може чинити тиск на функціонування державних систем — так само, як ТОП-корупція. Переконайтеся, що всі розуміють визначення корупції.

Учитель/-ка. Часто незрозуміло, де закінчується дрібна корупція та починається велика. Наприклад, політична корупція може також містити підкуп виборців й інші форми побутової корупції. Дрібні чиновники, які вимагають від громадян незаконні платежі можуть це робити, бо їхні керівники в обмін на працевлаштування вимагають від них частку зарплати. Ці керівники можуть підпорядковуватися вищим керівникам, які, у свою чергу, очікують грошей і від них. Цей корумпований ланцюжок може пролягати аж до найвищих державних службовців.

Примітка для вчителя/-ки

Якщо треба роз'яснити, що таке корупція, учителі можуть навести деякі приклади. Ці приклади мають слугувати радше підказкою та роз'ясненням, ніж однозначним ствердженням, що є правильним, а що — ні. Діяльність у межах Кроку 3 допоможе учнівству самостійно визначити, чи певні діяння є корупційними чи ні.

Нижче наведено приклади корупції, які можуть допомогти розвинути дискусію.

Приклади ТОП-корупції:

- державний чиновник укладає з приватною компанією свого родича контракт на будівництво дороги, не розглянувши пропозиції конкурентів;
- під час виборів кандидати отримують гроші від бізнесменів на підтримку їхньої кампанії в обмін на розробку сприятливої для їхнього бізнесу політики;
- надання чиновникам грошей, щоб отримати право бути єдиним постачальником форми й обладнання для футбольної команди.

Приклади побутової корупції:

- платежі в лікарнях або університетах, коли люди «дякують» лікарям чи професорам, що часто вважають «винагородою за їхню важку працю». Цей вид корупції часто виправдовують бажанням компенсувати малу заробітну плату;
- засоби уникнення відповідальності, коли громадяни самі порушили закон і їх переслідують правоохоронні органи та суди. Наприклад, пропонування поліціянту/поліціантці грошей замість сплати штрафу за порушення правил дорожнього руху або підкуп судді в обмін на сприятливий результат розгляду судової справи;
- засоби для подолання «бюрократизму» або пришвидшення якоїсь процедури, бо це дає змогу заощадити час й успішно вирішити питання;
- засоби отримання неправомірної вигоди під час здійснення підприємницької діяльності. Надаючи послуги, підприємці хочуть отримати гарантований доступ до державних ресурсів, оминаючи конкурсні процедури. Якщо підприємці використовують гроші та/або свої зв'язки з посадовою особою для отримання переваги над іншими організаціями, це вважають корупцією. Наприклад, підкуп чиновників, щоб виграти тендер на виконання проєкту або отримати звільнення від оподаткування.

Визначення можливих сфер корупції

Методичний коментар

Під час бесіди учнівство, найімовірніше, говоритиме про побутову корупцію. Це нормально, адже на цьому етапі їхнього життя саме з нею вони стикаються найчастіше. Деякі учні й учениці можуть дещо знати про ТОП-корупцію, про яку вони чули в новинах.

Бесіда

- Базуючись на цих визначеннях, як, на вашу думку, виглядає корупція?
- Із чим ви частіше стикаєтесь в житті — ТОП- чи побутовою корупцією?
- Який вид корупції, на вашу думку, має найбільший вплив на ваше життя?

Методичний коментар

Дозвольте учнівству подумати і розповісти, як, на їхню думку, виглядає корупція, ознайомившись попередньо із запропонованими визначеннями.

Причини корупції

Розповідь

Методичний коментар

Залежно від рівня самостійності учениць/-ів і побажання вчителя / вчительки, розповідь можна замінити на самостійну роботу з текстом (для цього текст подано в додатку 3 на с. 19 та в зошиті на с. 8).

Учитель/-ка. У сучасній економічній науці прийнято виділяти множинність причин корупції, виокремлюючи економічні, інституційні та соціально-культурні чинники.

Економічні причини корупції — це, перш за все, низькі заробітні плати державних службовців, а також їхні високі повноваження й здатність впливати на діяльність фірм і громадян. Корупція розквітає всюди, де в чиновників є широкі повноваження розпоряджатися будь-якими дефіцитними благами (недоступними пересічним громадянам). Особливо це помітно в країнах, що розвиваються і в країнах з перехідною економікою, проте часом вона проявляється і в розвинених країнах.

Інституційними причинами корупції вважають високий рівень закритості в роботі державних відомств, громіздка система звітності, брак прозорості в системі законотворення, слабка кадрова політика держави, яка припускає поширення синекур і можливості просування по службі незалежно від дійсних результатів роботи службовців.

Синеку́ра, — добре оплачувана посада, на якій майже нічого не треба робити.

Соціально-культурними причинами корупції є деморалізація суспільства, недостатня інформованість й організованість громадян, громадська пасивність щодо свавілля службовців.

Негативні наслідки корупції

Мозковий штурм

Методичний коментар

Щоб з'ясувати, наскільки клас усвідомлює негативні наслідки корупції, пропонуємо провести мозковий штурм. Це метод інтерактивної роботи, коли всі учасники розмірковують над однією проблемою. Мозковий штурм застосовують, коли треба мати кілька варіантів вирішення конкретної проблеми. Ця форма роботи спонукає учнівство проявляти уяву й творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки. Після чіткого формулювання проблемного питання (його краще записати на дошці) пропонують усім висловити ідеї, коментарі, навести фрази чи слова, пов'язані негативними наслідками корупції. Усі пропозиції записують на дошці чи на великому аркуші паперу за порядком їх виголошення без зауважень, коментарів чи запитань. Із завершенням «мозкового штурму» перелік можна доповнити поданими нижче пунктами.

Доповнення до мозкового штурму

Негативні наслідки корупції:

- неефективне використання державних коштів і ресурсів;
- неефективна зовнішня й внутрішня економічна політика держави, підлаштована під кланові інтереси, а не інтереси держави;
- утрата податків, інших надходжень до державного бюджету (способом їх прямого розкрадання або «узгодженого» недоотримання);
- гальмування способом установаження надуманих перешкод розвитку бізнесу;
- уповільнення ефективності роботи державного апарату загалом;

- неефективне використання знань й умінь людьми, які замість того, щоб займатися справою, вимушені долати штучні бюрократичні перешкоди;
- зниження якості управлінських послуг (зокрема, способом утворення штучних перешкод);
- зниження інвестицій, уповільнення економічного зростання;
- розорення приватних підприємців; посилення організованої злочинності, яка часто «вирішується» корумпованими високопосадовцями;
- зростання соціальної нерівності;
- зниження суспільної моралі.

Учитель/-ка. Окрім усього сказаного, корупція стає на заваді реалізації цілей сталого розвитку.

Цілі сталого розвитку (ЦСР), які ще називають «Глобальними цілями» — це загальний заклик до дій, спрямованих на те, щоб покінчити з бідністю, захистити планету і забезпечити мир і процвітання для людей у всьому світі. Усього визначено 17 ЦСР: подолання бідності, подолання голоду, міцне здоров'я, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та належні санітарні умови, відновлення енергії, гідна праця та економічне зростання, інновації та інфраструктура, скорочення нерівності, сталий розвиток міст і спільнот, відповідальне споживання, боротьба зі зміною клімату, збереження морських екосистем, збереження екосистем суші, мир та справедливість, партнерство заради розвитку.

Президент України Володимир Зеленський 30 вересня 2019 року підписав Указ № 722/2019 Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Виконання положень цього Указу має стати ще одним кроком на шляху подолання корупції в Україні.

Крок 4

Який досвід кожної й кожного (10 хв)

Антикорупційна скринька

Методичний
коментар

До початку виконання цієї вправи необхідно створити в класі максимально довірливу й дружню атмосферу, аби учениці й учні могли чесно та відкрито описати ситуацію. Бажано заздалегідь підготувати скриньку, у яку учні вкидатимуть свої листи.

Учні/-иці пишуть анонімні листи до антикорупційної скриньки, описуючи одне чи кілька корупційних явищ із власного життя, свідком якого вони були, або в якому вони чи члени їхніх родин були безпосередніми учасниками (додаток 4 на с. 20 чи учнівський зошит на с. 12).

Крок 5

Рефлексія (5 хв)

Вправа

Методичний
коментар

Учитель / учителька по черзі або за бажанням підносить до учнівства уявний мікрофон (або будь-який предмет, який замінює мікрофон, наприклад, ручку, олівець, лінійку тощо) та просить їх дати відповідь на одне із запитань, наведених для обговорення.

Запитання для обговорення

- Як ви думаєте, чи завжди очевидно, що якесь діяння є корупційним?
- У яких ситуаціях важко визначити, чи діяння є корупційним? Чому?
- У яких ситуаціях зрозуміло, що це корупція? Чому?
- Якщо людина бере участь у корупційному діянні, чи означає це, що вона корупціонер?

Методичний
коментар

Проведіть обговорення з учнями/-цями, щоб вони зрозуміли, що не завжди очевидно, що якесь діяння є корупційним. Підсумуйте обговорення.

Скажіть, що інколи повсякденні вчинки можуть здаватися нормальними, але насправді вони можуть бути визнані корупційними. Щоб якнайкраще зрозуміти ситуацію, нам треба намагатися отримати якомога більше інформації й розглядати її з різних аспектів. Це означає, що треба прислухатися до інших, одночасно здобуваючи й використовуючи знання та вміння. Також завжди ставити запитання й мислити критично про ситуацію.

Один із найпоширеніших видів корупції, з яким ми стикаємося в повсякденному житті, — побутова корупція. Вона супроводжує нас майже скрізь. Ось лише деякі сфери людської діяльності, що тісно сплелися з корупцією.

«Вдячність» за народження дитини в пологовому будинку

Медична довідка для оформлення або обміну водійського посвідчення

Оформлення медичних книжок для працівників

Зарахування дитини до школи чи дитячого садка

Довідка 086У (для вступу на навчання чи поїздки в табір відпочинку)

Огляд у лікаря в неприйомні години

Здача аналізів й прискорення отримання результатів

Щомісячний внесок у фонд закладу освіти

Заповнення атестату про закінчення школи

«Оминання» черги в паспортному столі

Дати чи не дати?

Домовленість про повторне написання контрольної чи відпрацювання пропуску в закладі освіти

Складання заліків й іспитів

Довідка ЖКХ про склад родини

Виклик майстрів ЖКХ (слюсарів, електриків тощо)

Послуги контролерів з перевірки лічильника

Послуга «заповнення декларації» в аеропортах чи на вокзалах

Періодичні шкільні збори на придбання нового обладнання, книжок, меблів, телевізора, опалення, охорону, кондиціонер тощо

Домовленість із поліцією за керування в нетверезому стані, не пристебнутий пасок безпеки, перевезення дитини без дитячого крісла тощо

Оформлення документів у військоматі чи відстрочка призову

Набір тексту документа (доручення, заповіт тощо) в нотаріальній конторі

Набір тексту заявки чи анкети для оформлення закордонного паспорта

P.S. Кожна ситуація, навіть та, що на перший погляд, є абсолютно незначною, є особистим внеском кожного в розквіт корупції.

Завдання: ознайомтеся з альтернативними класифікаціями видів корупції, визначте, яка з класифікацій, на вашу думку, найбільш повно відображає корупційні явища в суспільстві.

ВИДИ КОРУПЦІЇ

Корупцію поділяють за:

сферами діяльності:

- 1) політична;
- 2) економічна, або ділова (бізнес-еліта країни). У нашій країні, де влада зрослася з бізнесом, цей поділ є досить умовним;
- 3) побутова (традиції віддячити за роботу дрібним чиновникам, лікарям та ін.);

гілками влади:

- 1) корупція чиновництва у сфері законодавчої влади;
- 2) у сфері виконавчої влади;
- 3) у сфері судової влади. Сюди ж слід віднести й корупцію з боку посадових осіб правоохоронних та контрольно-наглядових органів;

часом вчинення:

- 1) ситуативна;
- 2) корупція на постійній основі, коли це стає способом життя службовця, істотним матеріальним поповненням власного бюджету (або його основною статтею);

способом учинення:

- 1) лобізм (полягає в «проштовхуванні» способом прийняття нормативних й інших актів у всіх гілках влади, органах місцевого самоврядування, потрібних окремим кланам, бізнес-групам рішень, які часто суперечать національним інтересам, чинному законодавству, або зміни редакції нормативних актів не на користь інтересам держави та суспільства;
- 2) фаворитизм — надання переваги певним особам;
- 3) кронізм — це надання посадовою особою переваги, пільги та привілеїв друзям і колегам.
- 4) непотизм — це фактичні або передбачувані переваги, надані членам своєї родини.

Цивільні факти: Лобіювання може перерости в дискусію навколо політичної корупції. За визначенням лобіювання — це будь-яка діяльність для впливу на політику й рішення уряду або установи, щоб посприяти конкретному результату. Якщо лобіювання здійснюється чесно та прозоро, воно є законним методом участі груп інтересів у прийнятті правових норм. Коли ж лобіювання непрозоре й неврегульоване, то виникають проблеми, і треба вживати заходів для забезпечення його відкритості та відповідальності його учасників.

Що ж стосується України, то правовий механізм регулювання інституту лобізму фактично не існує. В Україні, на жаль, лобізм має у більшості випадків виключно тіньовий характер. Люди, які відносяться до сфери лобіювання інтересів в українських реаліях, зазвичай використовують недозволені методи ведення діалогу: надання неправомірної вигоди, недеклароване фінансування політиків і держслужбовців, тіньові зв'язки, кулуарні змови. Особи, які лобіюють волю своїх замовників мають свої меркантильні цілі, нівелюючи інтереси бізнесу та суспільства загалом.

Завдання: проаналізуйте текст, виділіть основні причини корупції. Обговоріть у класі чи групі, як кожна й кожен розуміють причини корупції.

ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ

У сучасній економічній науці прийнято відзначати множинність причин корупції, виділяючи економічні, інституційні й соціально-культурні чинники.

Економічні причини корупції — це, перш за все, низькі заробітні плати державних службовців, а також їх високі повноваження й здатність впливати на діяльність фірм і громадян. Корупція розквітає всюди, де в чиновників є широкі повноваження розпоряджатися будь-якими дефіцитними благами. Особливо це помітно в країнах, що розвиваються і в перехідних країнах, але часом вона проявляється й у розвинених.

Інституційними причинами корупції вважають високий рівень закритості в роботі державних відомств, громіздка система звітності, брак прозорості в системі законотворення, слабка кадрова політика держави, яка припускає поширення синекур і можливості просування по службі незалежно від дійсних результатів роботи службовців.

Синекура — добре оплачувана посада, на якій майже нічого не треба робити.

Соціально-культурними причинами корупції є деморалізація суспільства, недостатня інформованість й організованість громадян, громадська пасивність щодо свавілля службовців.

Завдання: напишіть анонімного листа для антикорупційної скриньки. Опишіть корупційну ситуацію, свідком чи учасником якої були ви чи члени вашої родини.

ЛИСТ ДО АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СКРИНЬКИ

This image shows a full page of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for writing or drawing. There are no margins, text, or other markings present.

ГЛОСАРІЙ УРОКУ

Клептократія — публіцистичний термін, яким позначають владу крадіїв, систему влади в умовах якої корупція та фінансові зловживання державних чиновників і політиків стають одним із основних стрижнів життя суспільства.

Корупція (від лат. corrumpere — псувати) — негативне суспільне явище, яке проявляється в злочинному використанні службовими особами, громадськими й політичними діями їхніх прав і посадових можливостей для особистого збагачення.

Кронізм — це надання посадовою особою переваги, пільги та привілеїв друзям і колегам.

Лобізм — цілеспрямований легальний вплив на органи державної влади й місцевого самоврядування, а також на їх посадових осіб, спрямований на них від імені іншої особи, організації або групи.

Непотизм — це фактичні або передбачувані переваги, надані членам своєї родини.

Побутова/адміністративна корупція — це повсякденна корупція дрібного масштабу, яка знаходиться на перетині діяльності державних установ і громадян.

Посадова особа — це службовець/службовиця, наділений/-а владними повноваженнями для здійснення організаційно-розпорядчих функцій і забезпечення узгодженості в діяльності інших учасників службових відносин.

Синекура — це добре оплачувана посада, що не вимагає особливо напруженої роботи, значних зусиль попри видимість діяльності.

ТОП-корупція — або політична корупція, зловживання службовим положенням на найвищих щаблях державної влади та на найвищих рівнях в ієрархії приватного бізнесу.

Фаворитизм — несправедливий і упереджений патронажу осіб, незважаючи на завдання суспільної шкоди.

Хабар — гроші або інші матеріально цінні речі, які передаються посадовій особі для її стимулювання діяти в інтересах особи, що передає його, або в інтересах третіх осіб. Дії з передачі й прийому хабара в Україні та інших країнах протизаконні й підпадають під дію Кримінального кодексу та ряду інших, закріплених законодавчо, засад іноземного права.

Цілі сталого розвитку (ЦСР), які ще називають «Глобальними цілями» — це загальний заклик до дій, спрямованих на те, щоб покінчити з бідністю, захистити планету і забезпечити мир і процвітання для всі людей у світі.

КАРТА АНТИКОРУПЦІЙНОГО УРОКУ

Урок №2	Дата:	Клас:	Тривалість: 45 хв
Тема уроку. Антикорупційні дебати			
Мета уроку: <ul style="list-style-type: none"> • формувати навички ведення дебатів; • ознайомити з видами корупції на прикладі життєвих ситуацій; • вчити виявляти корупційні складники у життєвих ситуаціях; • визначати можливі наслідки корупції для кожної ситуації 		Очікувані результати: учні/учениці <ul style="list-style-type: none"> • вміють дебатувати; • виявляють корупційні компоненти у життєвих ситуаціях; • розуміють наслідки корупції 	
Обладнання та матеріали: <ul style="list-style-type: none"> • інформаційні матеріали до уроку; • малюнок «Кролик чи качка» 		Методичний коментар: урок може бути проведено як інтегроване заняття «Громадянська освіта + українська мова» або «Право + українська мова» (розвиток мовленнєвої та правової компетентності)	
Глосарій уроку: <ul style="list-style-type: none"> • корупціонер; • хабародавець; • дебати 		Основні уміння, що розвивають на уроці: <ul style="list-style-type: none"> • критичне мислення; • уміння приймати рішення; • уміння всебічно аналізувати ситуацію; • комунікативні навички; • навички самоорганізації; • уміння працювати у команді 	

Структура уроку

Етап уроку	Методологія/активність	Тривалість
Крок 1. Про що й як йтиметься	<ul style="list-style-type: none"> • створення атмосфери для взаємодії (привітання, визначення очікувань від уроку); • мотивація до взаємодії (притча) 	10 хв
Крок 2. Кролик чи качка	<ul style="list-style-type: none"> • обговорення малюнка та аргументування думок (бесіда); • ознайомлення із правилами ведення дебатів 	10 хв
Крок 3. Чи є корупція	<ul style="list-style-type: none"> • проведення дебатів (аргументування позицій відповідно до заздалегідь визначених ролей) 	10 хв
Крок 4. Яка це корупція	<ul style="list-style-type: none"> • аналіз корупційних явищ у житті учнів (аналіз ситуацій з антикорупційної скриньки) 	10 хв
Крок 5. Рефлексія	<ul style="list-style-type: none"> • обговорення ключових моментів уроку (вправа «Побажання») 	5 хв

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Крок 1

Про що і як йтиметься (10 хв)

Привітання

Методичний
коментар

На власний розсуд учитель/учителька може обрати іншу вправу для проведення привітання.

Вправа «Дзеркало»

Мета: дати можливість відчувати дзеркальне відображення своїх дій, вчинків.

Перебіг вправи: Учні й учениці об'єднуються в пари, стають обличчям одне навпроти одного. Хтось робить рухи руками, головою, всім тілом. Завдання іншого/іншої полягає у тому, щоб повторити ці рухи, бути «дзеркальним відображенням». По сигналу, учасники й учасниці міняються ролями. Кожна пара самостійно обирає складність рухів та темп виконання. Під час обговорення учнівство обмінюється своїми враженнями. Не завжди легко і приємно повторювати чужі рухи. Так само важко виконувати чужі забаганки й вимоги.

Мотивація

Методичний
коментар

Притча має зацікавити клас темою уроку, а саме допомогти обрати власну стратегію поведінки у дебатах і усвідомити, що всі люди по-різному переконують та відстоюють власну думку й навіть вербалізована згода із опонентом/опоненткою ще не є гарантією зміни внутрішньої ідеологічної позиції.

Притча

Учіться переконувати

Знайшовся в одному селищі єдиний у світі старець і мудрець, який за все своє життя ніколи не сперечався. Приїжджають до нього кореспонденти з усіх країн, усі хочуть взяти інтерв'ю:

— Скажіть, а правда, що ви за все своє життя жодного разу не сперечалися?

- Так, правда.
- Ну невже жодного разу?
- Так, ані разу.
- Ну а як же це може бути? Ну, хоча б хоч із ким-небудь ви сперечалися?
- Ні, ні з ким.
- Ні, ну так не буває! Невже хоча б з дрібного приводу не сперечалися, ну хоча б з дружиною, хоча б з сусідом, адже не може бути, щоб за всі роки жодного разу, ні з ким, ніколи!..
- Ну добре, сперечався...

Методичний
коментар

З'ясуйте, як учнівство зрозуміло притчу та в чому вбачає мораль.

Крок 2

Кролик чи качка (10 хв)

Методичний
коментар

На початку етапу учитель/учителька має повідомити, що хоче розпочати розмову з показу картинки. Демонструючи зображення кролика/качки (додаток 1 на с. 29 або в зошиті на с. 14), необхідно переконатися, що усі добре його бачили. Педагог модерує обговорення зображення, обмін думками та виявлення, що це може бути одночасно і кролик, і качка.

Питання для обговорення

- Хто зображений на картинці?
- Чи всі згодні?
- Чи всі одразу побачили обидва зображення?
- Чому ні?
- Якою була твоя реакція, коли хтось сказав, що побачив когось іншого?
- Що показує цей приклад із погляду на речі, які ти бачиш, і події, які переживаєш у повсякденному житті?

Методичний
коментар

Підводячи підсумки дискусії, учитель/-ка говорить: «Як ми щойно переконалися, завдяки картинці та дискусії, іноді на щось треба уважно подивитися, аби зрозуміти, що це насправді. Це означає, що треба прислухатися до інших, бо вони можуть розглядати проблеми під іншим кутом зору, що відрізняється від нашого. Уміння слухати й об'єктивно сприймати думки інших людей може допомогти нам усвідомити та зрозуміти інші точки зору, а не тільки свою. Поговорімо тепер не про кроликів і качок, а про щось, із чим ви могли стикатися у повсякденному житті — про корупцію. Аби дискусія пройшла плідно, необхідно пам'ятати правила ведення дискусії (додаток 2 на с. 30 або зошит на с. 15).

Правила ведення розмови, дискусії

- Дотримуйтесь принципу поваги до своїх опонентів (виглядом, поведінкою, мовою).
- Розмова має стати формою співробітництва.
- Недоречність агресивності, грубих висловлень, демонстрування неприязні будь-яким способом. Спробуйте обійтися без образ, насмішки, іронії, краще за допомогою усмішки розрядити атмосферу.
- Сперечатися треба завжди по суті, аргументовано.
- Треба навчитися вислуховувати інших не перебиваючи, після чого чітко сформулювати свої аргументи.

Крок 3

Чи є корупція (10 хв)

Методичний
коментар

Дебати — це нагода почути дві сторони дискусії та проаналізувати два різні погляди на певну проблему. Вони починаються з формулювання твердження, наприклад, «Учні й учениці, які займаються спортом, мають отримувати додаткові бали на підсумкових іспитах». Після цього одна команда наводить аргументи на підтримку твердження: «Так, учні/-ниці мають отримувати додаткові бали за свою спортивну діяльність». Натомість інша команда намагається довести, що твердження є неправильними: «Ні, учні/учениці не мають отримувати додаткові бали за свою спортивну діяльність». Учителю або учительці необхідно наголосити, що дебати — двосторонній процес, що проходить у три кроки (додаток 4 на с. 32 або в зошиті на с. 16).²

Бесіда

- Як дебати можуть допомогти зрозуміти більше однієї точки зору?

Примітка для вчителя/-ки

Учнівство може навчитися збиратися з думками, активному слуханню, інноваційному мисленню, здобути навички проведення презентації, вирішення проблем, побудові зв'язків між переконаннями та діями тощо. Дебати — це важливий інструмент, який допомагає рефлексувати над цінностями, підвищувати впевненість під час висловлення своїх думок і виявляти творчість. Зрештою, дебати можуть створити безпечний простір, у якому учні й учениці можуть висловлювати власну думку і вислуховувати думки інших.

² Стиль дебатів адаптовано за <https://www.intelligencesquaredus.org/news/blog/what-oxford-style-debate-format> 3 вересня 2019 р.

Дебати

Учитель/-ка. Тепер, коли ми розуміємо, що таке дебати, об'єднаймося у 6 команд. Кожна команда отримає ситуацію/твердження та має аргументувати, чи є корупцією описана ситуація? У вас буде 5 хвилин на роботу в команді із підготування вступної заяви, можливих контраргументів і підсумкової заяви. Вам також треба буде вибрати, хто представлятиме вашу команду на дебатах.

Методичний коментар

Клас об'єднують у 6 команд із однаковою кількістю учасників/учасниць. Потім необхідно об'єднати команди так, щоб утворити 3 групи по 2 команди. Кожна з трьох груп отримає один із наведених сценаріїв (додаток 3 на с. 31 або у зошиті на с. 17—18). Учитель/учителька задає кожній команді точку зору, щоб одна команда стверджувала, що ситуація є прийнятною, а інша — що це корупція. Команди матимуть 5 хвилин на підготовку. Після того, як кожна пара команд ознайомилася зі сценаріями і різними точками зору (учні та учениці мають 5 хвилин на роботу в команді над приготуванням аргументації), команди починають дебатовати, чи є діяння корупційними, дотримуючись визначеного формату (додаток 4 на с. 32 або у зошиті на с. 16).

Примітка для вчителя/-ки

Мета вправи полягає не в отриманні обґрунтованого підтвердження або заперечення тези, а в тому, щоб учнівство тренувалося обмірковувати різноманітні суперечливі ситуації. Завдяки цій вправі залучені учениці й учні отримають нагоду відрефлексувати типову ситуацію, поділитися своєю думкою з іншими та обґрунтувати, чому певні дії є (не є) прийнятними.

Підбиття підсумків дебатів

Питання для обговорення

- Що в цій вправі було легко? Що було складно?
- Чи завжди було очевидно, що сценарій був прийнятний або неприйнятний?
- Чи було складно відстоювати задану точку зору, якщо ви особисто не погоджувалися з нею? Якщо так, то чому?

Учитель/-ка. Дякую за активне обговорення корупції та можливого її сприйняття нами в повсякденному житті. Як і в прикладі із зображенням кролика та качки, деколи певний вчинок може видаватися нормальним або невинним, але, придивившись уважніше, ми можемо виявити, що на нього можна поглянути й під іншим кутом зору, і він може мати серйозніші, ба більше — негативні наслідки.

Крок 4

Яка це корупція (10 хв)

Аналіз корупційних явищ

Вправа «Антикорупційна скринька»

Учитель/-ка. Минулого уроку ми написали анонімні листи у нашу антикорупційну скриньку. Зараз, уже маючи досвід у визначенні корупції та її видів, проаналізуємо описані вами ситуації та визначимо, чи є там корупція та який її вид.

Методичний
коментар

Учитель/учителька зачитує ситуації. Піднявши руку, учні та учениці по черзі висловлюють свою думку: чи є в описаній ситуації факт корупції. Якщо більшість вирішує, що корупція була, то необхідно визначити її вид (відповідають за бажанням, учитель/-ка фіксує всі варіанти на дошці, а потім допомагає учням визначити правильний варіант). З огляду на обмежений час уроку, можна зачитати лише кілька ситуацій, обираючи їх зі скриньки наосліп або заздалегідь обравши найцікавіші.

Крок 5

Рефлексія (5 хв)

Бесіда

- Як ви в майбутньому намагатиметеся дивитися на речі під різними кутами, розглядаючи яку-небудь проблему?
- Як ви намагатиметеся виявити корупцію у своєму житті?
- Чи дізналися ви сьогодні про щось, чим можна поділитися з друзями чи родичами?

Учитель/-ка. Розуміння, що таке корупція, і де вона є в повсякденному житті, є важливою рисою громадянина будь-якої держави. Я знаю, що у багатьох з вас може виникнути запитання: «Що ж робити, коли я зіштовхнувся з корупцією?» У нас буде ще кілька розмов про корупцію, які допоможуть навчитися, як діяти в таких ситуаціях. А зараз важливо розуміти, що таке корупція, і вміти ідентифікувати її у своєму житті. А про що ще ви б хотіли поговорити?

Примітка для вчителя/-ки

Якщо під час цього уроку учнівство підіймає які-небудь конкретні запитання, варто їх занотувати. Пізніше, під час підготовки до наступних занять, ви зможете пов'язати найтипівіші сценарії до матеріалу уроку.

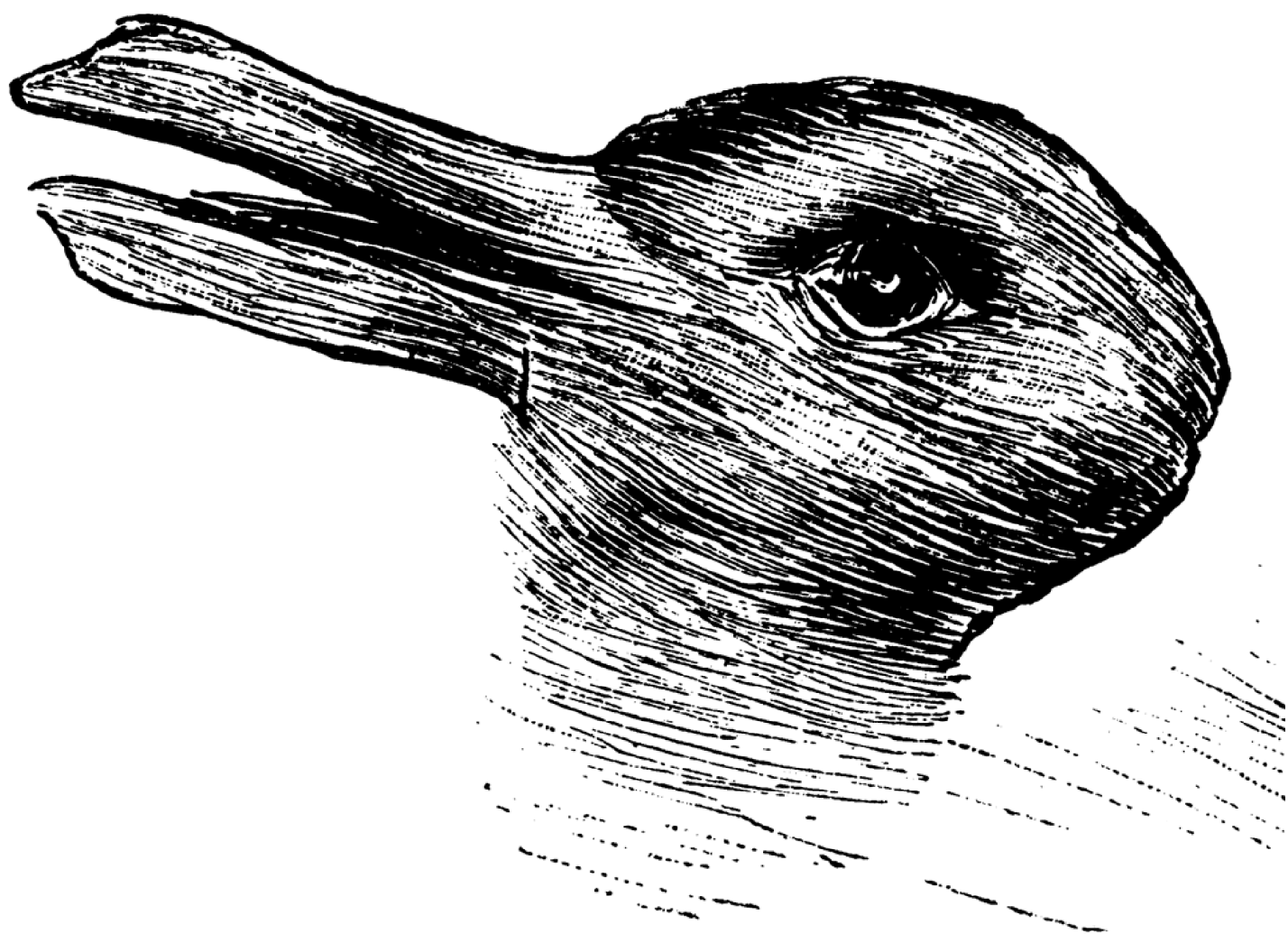
Вправа «Побажання»

Учні/учениці формулюють одне одному побажання ніколи не стикатися у житті з корупцією. Наприклад: «Я бажаю, аби тобі завжди і скрізь траплялися чесні чиновники» тощо.

Методичний
коментар

Вправа «Побажання» є своєрідним діагностичним інструментом, адже залежно від того, що учні й учениці будуть бажати одне одному, можна визначити, який тип корупції є для кожної і кожного найбільш актуальним.

КРОЛИК ЧИ КАЧКА

Завдання: ознайомтеся та дотримуйте правил.

ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ РОЗМОВИ, ДИСКУСІЇ

- Дотримуйтесь принципу взаємоповаги до своїх опонентів (виглядом, поведінкою, мовою).
- Розмова має стати формою співробітництва.
- Недоречність агресивності, грубих висловлень, демонстрації неприязні будь-яким способом. Спробуйте обійтися без образ, насмішки, іронії, краще за допомогою усмішки розрядити атмосферу.
- Сперечатися треба завжди по суті, аргументовано.
- Треба навчитися вислуховувати інших, не перебиваючи, після чого чітко сформулювати свої аргументи.

Завдання: ознайомтеся із ситуаціями, визначте, чи є в них корупційний компонент.

ЧИ ЦЕ КОРУПЦІЯ?

Сценарій 1: Ірина щойно закінчила навчання і шукає роботу. Вона саме звернулася до офісу компанії ABC і виявилось, що батько Ірини знає когось, хто працює в ABC. Щоб допомогти дочці отримати роботу, він запрошує свого друга на дорогу вечерю та купує йому гарний подарунок.

Сценарій 2: Максим отримав стипендію на навчання в Німеччині й дуже з цього тішиться. Щоб поїхати до Німеччини, Максим має отримати паспорт, на що треба два місяці, а заняття починаються вже через місяць. Службовець центру надання адміністративних послуг пропонує прискорити процес видання Максимового паспорта за додаткову оплату.

Сценарій 3: Юлія вирішила розпочати власний бізнес. Хоча Юлія молода, її бізнес-ідея сколихне місцеву промисловість. Розпочинаючи діяльність, Юлія зустрічається з кількома місцевими чиновниками, щоб оголосити про свої ділові наміри. Вона знає, що якщо ці чиновники будуть на її боці, то вести бізнес буде набагато простіше.

Завдання: ознайомтеся з форматом дебатів та дотримуйте його.

ТРИ КРОКИ ДЕБАТІВ

Крок 1 — кожна команда формулює свої вступні аргументи ЗА або ПРОТИ твердження (близько хвилини).

Крок 2 — кожна команда може спростувати та відповісти на аргументи іншої команди (близько хвилини).

Крок 3 — Кожна команда робить підсумкову заяву (близько 30 секунд).

Під час дебатів кожен має мудро використовувати час на представлення аргументів своєї сторони.

ГЛОСАРІЙ УРОКУ

Дебати — чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Цей різновид публічної дискусії учасники дебатів спрямовують на переконання в своїй правоті третьої сторони, а не одне одного.

Корупціонер — людина, причетна до корупції.

Хабародавець — людина, яка дає хабар.

КАРТА АНТИКОРУПЦІЙНОГО УРОКУ

Урок №3	Дата:	Клас:	Тривалість: 45 хв
Тема уроку. Життя без корупції			
Мета уроку: <ul style="list-style-type: none"> проілюструвати зв'язок корупції з повсякденним життям; аналізувати значення конкретних вчинків для досягнення коротко- та довгострокових цілей; визначати шляхи досягнення мети без корупції		Очікувані результати: учні/учениці <ul style="list-style-type: none"> вміють розпізнавати корупційну поведінку; визначають вплив корупційних явищ на досягнення коротко- та довгострокових цілей; формують у свідомості неприйняття корупції	
Обладнання та матеріали: <ul style="list-style-type: none"> картки для вправи «Життєвий шлях»; вказівки для учня/учениці-добровольця		Глосарій уроку: <ul style="list-style-type: none"> короткострокові цілі; довгострокові цілі; відстрочені наслідки; привілеї; цілі сталого розвитку.	
Основні уміння, що розвиваються на уроці: <ul style="list-style-type: none"> критичне мислення; уміння приймати рішення; уміння всебічно аналізувати ситуацію; комунікативні навички; навички самоорганізації; уміння працювати у команді			

Структура уроку

Етап уроку	Методологія/активність	Тривалість
Крок 1. Життєвий шлях	<ul style="list-style-type: none"> відображення корупції на життєвому шляху (програвання за картками) 	10 хв
Крок 2. Дослідження коротко- та довгострокових результатів	<ul style="list-style-type: none"> обговорення результатів, досягнутих в ході вправи; аналіз реалістичності ситуацій гри 	10 хв
Крок 3. Визначення результату	<ul style="list-style-type: none"> групова робота (аналіз ситуацій); презентація робіт груп (відповіді груп на запитання) 	10 хв
Крок 4. Життєві рішення	<ul style="list-style-type: none"> алгоритм прийняття рішення (спільна робота над складанням пам'ятки) 	10 хв
Крок 5. Рефлексія	<ul style="list-style-type: none"> висловлювання учнів на тему: «Як я застосую засвоєні сьогодні знання у житті?» 	5 хв

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Крок 1

Життєвий шлях (10 хв)

Привітання

Вправа «Життєвий шлях»

Методичний
коментар

Цю сесію проводити складніше, ніж інші. Учителі / учительки мають заздалегідь прочитати вказівки та приготувати матеріали для сесії: профілі учнів / учениць (*додаткові інструкції щодо приготування профілів наведені у додатку 1 на с. 43*).

Для цієї вправи потрібен відкритий простір і чітка лінія старту, на якій можуть стати всі учні. Ця діяльність нагадує вправу «Privilege Walk» за цим посиланням можна подивитися відео про неї:
<https://www.youtube.com/watch?v=hD5f8GuNuGQ&t=112S>.

Мета вправи: демонстрування наслідків рішень — хоча деякі рішення й можуть допомогти вирватися вперед у короткостроковій перспективі, але довгостроковий результат може бути іншим; формулювання висновку про те, що на своєму шляху до дорослого життя учні / учениці будуть робити кроки вперед і назад.

Учитель/-ка. Щоб розпочати нашу наступну розмову про корупцію, ми всі виконаємо вправу, що допоможе нам зрозуміти життєвий шлях. Хто хоче мені допомогти читати вказівки? (*Хтось із учнівства зголошується і виходить допомагати*). Добре, дякую. А решта ставайте, будь ласка, на лінію старту і чекайте подальших інструкцій.

Методичний
коментар

Обравши добровольця, який / яка прочитає розділ «Вказівки для учня / учениці-добровольця» та переконавшись, що решта класу стало на лінію старту, учитель/учителька роздає всім учасникам іменні бейджі, крім учня-добровольця.

Учитель/-ка. У сьогоднішній вправі всі ви є учнями на початку життєвого шляху. Тут починається шлях кожного та кожної (*укажіть на лінію старту*). Усі ви різні та маєте власний шлях дорослішання. Отже, почнімо.

Вправа проходить так: учень/учениця-доброволець читає перший вислів з таблиці. Потім говорить учитель/учителька і дає учнівству вказівку щось зробити. Учні й учениці виконують вказівку і після цього зачитується наступне твердження. Так послідовно зачитують усі вічка таблиці.

№	Спочатку говорить учень/-ця-доброволець	Потім говорить учитель/-ка	Насамкінець учитель/-ка каже учнівству зробити
1	Усі ми починаємо навчання в середній школі — ми з нетерпінням і хвилюванням очікуємо на зустріч із новими друзями у школі	Коли ви всі починаєте навчання в середній школі, то робите крок уперед у своєму житті	Будь ласка, зробіть крок уперед (усі повинні вийти на однакову відстань!)
2	Сьогодні 1 вересня. Як усі ми знаємо, це означає, що починаються заняття у школі	Ваш учитель/-ка шукає сім'ї, які допоможуть організувати святкування Дня знань, заплативши за витратні матеріали. Учениці й учні з літерою А вирішують, що це нагода здобути прихильність учителя / учительки, бо вони погано вчаться	Усі роблять крок уперед. Група з літерою А робить додатковий крок уперед
3	О ні, нашу улюблену вчительку переводять в іншу школу. Усі ми сумуватимемо за нею, але сподіваємося, що новий учитель буде не гірший	Приходить новий учитель, який не знає, хто піддобрювався до попередньої вчительки, а хто ні. Учні й учениці з літерою А більше не мають поблажок	Група з літерою А робить два кроки назад
4	Дехто з наших дорогих друзів має старих бабусь і дідусів, які хворіють. Це сумно і стосується кожного	Учні з літерою В має старих і хворих бабусь і дідусів. Їхні сім'ї вирішують зробити лікарям невеликий грошовий подарунок, щоб про них добре подбали у лікарні. Вони вважають, що це розумна інвестиція в охорону здоров'я своїх рідних	Усі роблять крок уперед
5	У більшості людей все добре, хоча дехто втратив стареньких бабусь і дідусів	Лікарі зробили все, що могли, але декому це не допомогло. Сім'ї учнів/-иць з літерою С переживають сильний стрес у зв'язку з витратами на похорон.	Якщо у вас літера С, зробіть крок назад

№	Спочатку говорить учень/-ця-доброволець	Потім говорить учитель/-ка	Насамкінець учитель/-ка каже учнівству зробити
		Вони витратили все на винагороду лікарю і тепер не мають грошей, щоб відправити дітей на літню екскурсію країною для огляду історичних пам'яток	
6	А зараз ми закінчуємо середню школу і готуємося до навчання в університеті. Це великий шанс і крок уперед у нашому житті	Вітаю всіх зі вступом до університету! Учениці й учні з літерою D навіть отримали президентську стипендію, яка допоможе покрити витрати на навчання	Усі роблять крок уперед. Група з літерою D робить 2 кроки вперед (один додатковий крок)
7	Ого! Ми думали, що в середній школі вчитися важко, а в університеті — ще важче	Заняття стають складнішими, і стає очевидно, що дехто з учнівства із літерою D не заслужили стипендії або місця в університеті. Ці учні й учениці, очевидно, заплатили, щоб отримати відзнаку, складаючи іспити, адже вони відстають у навчанні. Тепер їх виключають з університету	Група з літерою E робить 3 кроки назад
8	Навчання в університеті закінчується і настає час розпочинати професійну кар'єру!	Дехто з вас уже працював під час навчання. Завдяки цьому знайти роботу вам трохи легше, бо ви вже маєте досвід, який цінують потенційні роботодавці. Декому важко знайти роботу, бо економіка в скрутному стані	Група з літерою F робить один крок уперед
9	Ох! Економіка в дуже скрутному стані і знайти роботу ще важче!	Дуже важко знайти роботу, особливо роботу з зарплатою, що покриває прожитковий мінімум. Дехто просить родичів скористатися зв'язками з роботодавцями	Група з літерою G робить один крок уперед

№	Спочатку говорить учень/-ця-доброволець	Потім говорить учитель/-ка	Насамкінець учитель/-ка каже учнівству зробити
10	Хто ж знав, що робота буде важкою, а керівник стільки вимагатиме!	Одні люди роблять свою роботу добре, тоді як інші справляються погано, і їхні керівники незадоволені ними. Вони не впевнені, як довго зможуть втриматися на своїй посаді	Група з літерою Н робить два кроки назад
11	Настав новий рік і ми всі знову вдома зі своїми родинами. Як чудово знову всіх побачити	Усі повертаються додому, аби провести новорічні свята зі своїми родинами, і отримують нагоду зустрітися та дізнатися про доросле життя своїх близьких	Усі роблять крок уперед

Учитель/-ка. Ми завершили свою вправу.

Крок 2

Дослідження коротко- та довготривалих результатів (10 хв)

Обговорення вправи «Життєвий шлях»

Методичний коментар

Під час обговорення цієї вправи учні й учениці можуть стояти на своїх місцях або зайняти своє місце у класі. Проте кожен і кожна має запам'ятати ту позицію, до якої дійшов/дійшла у вправі. Учитель/учителька модерує обговорення того, що сталося під час виконання вправи.

Запитання для обговорення

- Чи всі закінчили вправу в одному місці?
- Чому «так» або чому «ні»? Іншими словами, що сталося?
- Як рішення учнів / учениць (або їхніх сімей) вплинули на їхній життєвий шлях?
- Чи всі дійшли туди, куди хотіли?
- Які рішення вплинули на те, що сталося на вашому уявному життєвому шляху?
- Чи хтось «виграв» або «програв»?

Примітка для вчителя/-ки

Питання для обговорення мають спрямовувати розмову в потрібне русло і допомагати учнівству обговорювати прийняття рішень. У вправі чи в реальному житті немає «переможців» або «невдах»; однак важливо ініціювати обговорення того, що «перемога» у короткостроковій перспективі (крок уперед) не завжди гарантує «перемогу» в довгостроковій перспективі (проходження найдовшого шляху).

Учитель/-ка. Дехто з нас дійшов не туди, куди очікував. А хтось опинився саме там, де й очікував. Очевидно, що кожне прийняте вами рішення якось впливало на вас — штовхало вперед, відкидало назад або не вело нікуди. Ця вправа може допомогти нам зрозуміти, що кожне прийняте нами рішення, яким би незначним воно не було, може вплинути на те, чого ми досягнемо в житті.

Крок 3

Визначення результату (10 хв)

Методичний коментар

Учитель/-ка об'єднує учнів у невеликі групи та роздає кожній групі сценарії (додаток 2 на с. 44 або у зошиті на с. 21—22). На дошці необхідно написати 4 запитання, на які мають відповісти команди на основі отриманого сценарію. Після п'ятихвилинного обговорення у невеликих групах, команди запрошуються до презентації. Необхідно заохочувати клас до дискусії та спонукати учнів й учениць ставити запитання. Правильної чи неправильної відповіді немає, але є можливість обміркувати різні наслідки і прийняти рішення.

Запитання для обговорення

- Яке рішення треба прийняти / які є можливі варіанти рішення?
- Якими будуть короткострокові результати кожного варіанту?
- Якими будуть довгострокові результати кожного варіанту?
- Що ви рекомендуєте зробити в цій ситуації?

Учитель/-ка. Під час нашої минулої сесії ми говорили про те, як виявити корупцію у своєму житті. А тепер, аби зробити це, скористаймося вмінням приймати рішення і потренуємося приймати мудрі рішення у ситуаціях, пов'язаних із корупцією. Ми поділимося на групи по 4—5 учнів. Кожній групі я дам сценарій і персонажа сценарію. Я хочу, щоб ви спочатку визначили можливі рішення свого персонажа, а потім — коротко- та довгострокові результати кожного рішення. У вас буде 5 хвилин на обговорення у своїй групі.

Потім я попрошу вас представити решті класу свій сценарій, сформулювати завдання, вирішення для якого вам треба прийняти, можливі варіанти вирішення, перелік коротко- та довгострокових результатів кожного рішення, а також рекомендацію щодо поведінки в цій ситуації.

Методичний
коментар

Після виступу групи варто залучити все учнівство до дискусії. Учитель або учителька має модерувати коротке обговорення впливу цінностей на прийняття рішень. Потім необхідно подякувати кожному та кожній за участь у дискусії.

Запитання для обговорення виступу групи

- Чи є в кого-небудь питання до будь-якої групи, що стосується коротко- та довгострокових результатів, які вони представили?
- Кожна група мала проаналізувати свій сценарій з погляду конкретного персонажа, про якого відомо небагато. Як чийсь особисті цінності або моральність впливають на спосіб прийняття рішення?

Примітка для вчителя/-ки

Цінності та норми про соціальної поведінки включають порядність, чесність і прозорість. Люди, для яких ці норми є особистими цінностями, імовірно, прийматимуть рішення, що якнайменше шкодитимуть іншим. Якщо людина цінує тільки особисту вигоду, то ймовірніше зробить вибір, вигідний лише йому/їй, і навіть може (умисно чи ненавмисно) зашкодити іншим.

Учитель/-ка. Як ми бачимо, корумповані рішення таки завдають шкоди — як нам особисто, так і нашим громадам. Ця шкода зазвичай виявляється або відчувається у довго-, а не короткостроковій перспективі. Корупція може коштувати громадянам та громадянкам їхньої свободи, грошей або здоров'я. Це величезна перешкода для демократії та верховенства права, бо корупційна поведінка позбавляє систему, у якій ми живемо, законності та відповідальності та призводить до взаємної недовіри. У великому масштабі корупція може впливати на розвиток людини та економічний розвиток усієї країни.³

³ Адаптовано за <https://www.transparency.org/what-is-corruption#fight-corruption> 2 липня 2019

Крок 4

Життєві рішення (10 хв)

Учитель/-ка. Сподіваюся, ви погоджуєтеся, що дискусія щодо прийняття рішень і різниці між коротко- та довгостроковими наслідками в нашому житті була корисною. Ба більше, сподіваюся, що вона допомогла вам задуматися над своїми рішеннями щодо участі в корупції. Тож давайте разом складемо алгоритм прийняття рішення на основі питань, що були ключовими при розв'язуванні ситуацій. Однак їх необхідно розширити та деталізувати. (Додаток 3 на с. 45, або у зошиті на с. 23). Пам'ятайте, що прийняті вами рішення мають бути спрямовані на реалізацію Глобальних цілей сталого розвитку й не суперечити одна одній: щоб подолання бідності й голоду не шкодили здоров'ю людства, щоб інновації та інфраструктура сприяли відновленню енергії, відповідальному споживанню та збереженню екосистем морів та суші, щоб якісна освіта сприяла гендерній рівності, гідній праці та економічному зростанню й сталому розвитку міст і суспільства. Ваше рішення має бути прийняте заради миру та справедливості.

Методичний
коментар

Учням варто нагадати 17 цілей сталого розвитку та за потреби пояснити їх значення.

Крок 5

Рефлексія (5 хв)

Вправа «Мікрофон»

Учні/-ці дають «інтерв'ю» в уявний мікрофон на одне із запитань для обговорення.

Методичний
коментар

Під час рефлексії учитель/учителька має заохочувати учнівство подумати і розповісти, як вони можуть застосувати здобуті знання у власному житті.

Запитання для обговорення виступу групи

— Як ви застосуєте нашу сьогоднішню розмову у своєму житті?

— Чи поділитесь ви з друзями чи родичами чимось, що ми сьогодні обговорювали?

Учитель/-ка. Іноді ми стикаємося в житті з необхідністю приймати складні рішення, особливо коли вони пов'язані з корупцією. Як ми дізналися з сьогоднішньої дискусії, у корупційній поведінці є багато привабливих аспектів. Однак уміння та знання, необхідні для обміркування довгострокових наслідків корупції, допоможуть кожному з вас, як відповідальному/-ій громадянину/-ці, не вчиняти та не брати участі у вчиненні корупційних правопорушень. Країна не може розвиватися і досягнути успіху без громадян та громадянок, як ви!

Запитайте, чи є в учнівства якісь підсумкові запитання стосовно дискусії.

ІНСТРУКЦІЇ ЩОДО ПРИГОТУВАННЯ БЕЙДЖІВ

ІЗ ПРОФІЛЯМИ УЧНІВ/УЧЕНИЦЬ

Профілі учнів/учениць із використанням іменних бейджів вам треба буде приготувати заздалегідь. Для цього треба позначити бейджі літерами, які відповідають конкретним вказівкам. Кожна літера відображає рішення, яке прийматиме хтось із класу. Позначте іменні бейджі, як зазначено у таблиці. У таблиці передбачено вказівки для 13 різних бейджів. Якщо у вашій групі більше 13 учасників, деякі ярлики можна продублювати.

№ профілю учня/учениці	Літери, які треба написати на бейджі профілю учня/учениці
1	A, B, D, G
2	B, C
3	A, D, H
4	D, G, E
5	D, E
6	G, H
7	A, G
8	A, D, F
9	B, G
10	B, D, F
11	G, H
12	A, D, E
13	A, D

Вказівки для учня/учениці-добровольця

1	Усі ми починаємо навчання в середній школі і з нетерпінням та хвилюванням очікуємо на зустріч із новими друзями у школі
2	Сьогодні 1 вересня. Як усі ми знаємо, це означає, що починаються заняття у школі
3	О ні, нашу улюблену вчительку переводять в іншу школу. Усі ми сумуватимемо за нею, але сподіваємося, що новий учитель буде не гірший
4	Дехто з наших дорогих друзів має старих бабусь і дідусів, які хворіють. Це сумно і стосується кожного
5	У більшості людей все добре, хоча дехто втратив стареньких бабусь і дідусів
6	А зараз ми закінчуємо середню школу і готуємося до навчання в університеті. Це великий шанс і крок уперед у нашому житті
7	Ого! Ми думали, що в середній школі вчитися важко, а в університеті — ще важче
8	Навчання в університеті закінчується і настає час розпочинати професійну кар'єру!
9	Ох! Економіка у дуже скрутному стані й важко знайти роботу!
10	Хто ж знав, що робота буде важкою, а керівник стільки вимагатиме?
11	Настав Новий рік і ми всі знову вдома зі своїми родинами. Як чудово знову всіх побачити

Завдання: ознайомтеся із ситуацією, що закріплена за вашою групою.

СЦЕНАРІЇ ДЛЯ РОБОТИ В ГРУПАХ

Сценарій 1. Під час перевірки введення будинку в експлуатацію інспектор пожежної безпеки каже, що закриє очі на невідповідність вимогам пожежної безпеки в обмін на невеликий (грошовий) подарунок від будівельника. Особа, яка приймає рішення: будівельник.

Сценарій 2. Водій, якого зупинили за перевищення швидкості в нетверезому стані, пропонує поліцейському гроші, щоб уникнути відповідальності. Особа, яка приймає рішення: поліцейський.

Сценарій 3. Університет оголосив загальнонаціональний конкурс серед учнів на престижну стипендію. Учитель одного з кандидатів пропонує замовити за нього слівце своєму товаришу в університеті, якщо сім'я учня закупить витратні матеріали для класу вчителя. Особа, яка приймає рішення: учень.

Сценарій 4. Мер затверджує бюджет міста на наступний фінансовий рік. Місцевий підприємець просить мера в першу чергу перевести фінансування на ремонт дороги біля його підприємства. Особа, яка приймає рішення: мер.

Завдання: на основі ситуації, що ви опрацьовували у групі, деталізуйте та доповніть поданий алгоритм.

АЛГОРИТМ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ

1. Які є варіанти рішення?

---

2. Якими будуть короткострокові результати кожного варіанту?

---

3. Якими будуть довгострокові результати кожного варіанту?

---

4. Що ви рекомендуєте зробити в цій ситуації?

---

5. Яке рішення треба прийняти?

ГЛОСАРІЙ УРОКУ

Короткострокові цілі — цілі, досягнення яких очікують найближчим часом (до трьох місяців).

Відстрочені наслідки — це події, спровоковані певними рішеннями та діями, що відбуваються через деякий час після вчинення дії.

Привілеї — виключне право, переваги, зазвичай недоступні для більшості населення.

Довгострокові цілі — цілі, досягнення яких очікують за 5—15 років і для реалізації яких необхідним є досягнення короткострокових цілей.

Цілі сталого розвитку (ЦСР, <http://www.sdg.org.ua>), які ще називають «Глобальними цілями» — це загальний заклик до дій, спрямованих на те, щоб покінчити з бідністю, захистити планету і забезпечити мир і процвітання для всіх людей у світі.

КАРТА АНТИКОРУПЦІЙНОГО УРОКУ

Урок №4	Дата:	Клас:	Тривалість: 45 хв
Тема уроку. Майбутнє твориться сьогодні			
Мета уроку: <ul style="list-style-type: none"> проілюструвати причинно-наслідкові зв'язки корупційної діяльності й життя людей; формувати вміння передбачати вірогідні наслідки корупційних дій; готувати учнів до прийняття самостійних рішень; формувати доброчесну громадянську позицію молоді		Очікувані результати: учні/учениці <ul style="list-style-type: none"> вміють розпізнавати корупційні дії; прогнозують потенційні наслідки корупційних дій для майбутнього добробуту людей; формують у свідомості неприйняття корупції; набувають навичок прийняття самостійних рішень; уміють критично оцінювати ситуацію	
Обладнання та матеріали: <ul style="list-style-type: none"> листи з майбутнього; ланцюг виборів; бланк для листа собі в майбутнє		Глосарій уроку: <ul style="list-style-type: none"> причинно-наслідкові зв'язки; відстрочені наслідки	
Основні вміння, що розвивають на уроці: <ul style="list-style-type: none"> критичне мислення; уміння приймати рішення; уміння всебічно аналізувати ситуацію; комунікативні навички; навички самоорганізації; уміння працювати в команді			

Структура уроку

Етап уроку	Методологія/активність	Тривалість
Крок 1. Лист із майбутнього	<ul style="list-style-type: none"> групова робота (аналіз описаної в листі ситуації, визначення її передумов) 	10 хв
Крок 2. Корупційний ланцюг	<ul style="list-style-type: none"> складання ланцюга подій, що призвів до описаної в листі ситуації; презентація робіт груп 	10 хв
Крок 3. Визначення необхідних реформ	<ul style="list-style-type: none"> групова робота (аналіз необхідних реформ); презентація робіт груп 	10 хв
Крок 4. Лист у майбутнє	<ul style="list-style-type: none"> групова робота (написання листа в майбутнє самому собі) 	10 хв
Крок 5. Рефлексія	<ul style="list-style-type: none"> вправа «Відкритий мікрофон» (учні продовжують речення: «Від сьогодні я собі обіцяю...») 	5 хв

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Крок 1

Лист із майбутнього (10 хв)

Привітання

Методичний
коментар

За бажанням учитель/-ка може використати іншу вправу для привітання.

Вправа «Смітник»

Мета: виявити негативні суспільні явища та позбавитися від них.

Учитель/-ка роздає учнівству листочки і (якщо необхідно) ручки, у центрі кола ставиться кошик для сміття. Учитель/-ка звертається до учасників й учасниць з проханням написати на папері ті негативні суспільні явища, які пов'язані з корупцією. Після цього папірці викидаються в кошик для сміття. Учитель/-ка опитує бажаних: хто хоче поділитися й розповісти іншим зміст своєї записки. Наприкінці вправи кошик відкладають у сторону (але на чільне місце).

Лист із майбутнього

Групова робота

Методичний
коментар

Всі об'єднуються у групи по 4—5 учасників й учасниць, отримують бланки листів (*додаток 1 на с. 5—6*) або працюють із зошитом (*додаток 51 на с. 25—26*). Учні й учениці мають визначити ключові причини, що призвели до описаної ситуації. Для цього їм пропонується фрагментувати ситуацію, використавши бланк (*додаток 2 на с. 53 або у зошиті на с. 27*).

Важливо, аби учениці й учні проаналізували увесь лист, адже лише повний аналіз дає усвідомлення впливу корупції на всі сфери життя людини.

Учитель/-ка. На електронну пошту нашої школи надійшов дивний лист. Він від учня нашої школи, датований 2070 роком. Зараз кожна з груп отримає роздруківку цього листа. Для початку проаналізуйте ситуацію, описану в листі, визначте її передумови.

Групова робота

Складання ланцюга подій

Учнівство намагається визначити які вчинки й прийняті рішення, здійснений вибір призвели до ситуації, яка склалася в майбутньому й описана в листі.

Методичний
коментар

Учитель/-ка пропонує класу глибоко проаналізувати та пофантазувати й детально розписати розгалужений ланцюг подій, виборів і рішень людей, що призвів до описаного в листі майбутнього (додаток 3 на с. 54 або у зошиті на с. 28). Ланцюг має бути складено за схемою, див. приклад:

Приклад

Ланцюг подій та виборів

Рівень 1	Хто? Виборець					
	Що зробив/-ла? Продав/-ла свій голос на виборах в обмін та продуктовий пайок					
	Наслідки для суб'єкта Виборець має продукти харчування на кілька днів		Наслідки для інших учасників/-иць події До влади приходить недоброчесний політик, який прагне збагачення за рахунок суспільства й тому підвищує плату за комунальні послуги		Наслідки для суспільства й держави Суспільство не має гаранту соціального захисту, до влади приходить усе більше недоброчесних політиків, бюджет країни розграбовується	
Рівень 2	Що зробив/-ла? Була спроба оформити субсидію й звернення за допомогою (за «подяку») до обраного депутата		Що зробив/-ла? Отримав/-ла хабар за сприяння в оформленні субсидії		Що зробив/-ла? Написав/-ла статтю в місцевій газеті про корумпованість влади	
	Наслідки для суб'єкта ...	Наслідки для інших учасниць/-ків події ...	Наслідки для суб'єкта ...	Наслідки для інших учасниць/-ків події ...	Наслідки для суб'єкта ...	Наслідки для інших учасниць/-ків події ...

Крок 3

Визначення необхідних реформ (10 хв)

Групова робота

Складання проєкту реформ

На основі вже проаналізованого листа та складеного ланцюга подій учні й учениці пропонують 5 кроків реформи в одній зі сфер людського життя (політична, соціальна, інформаційна або сфера освіти), що дасть змогу запобігти виникненню ситуації, описаної в листі з майбутнього (додаток 4 на с. 55 або у зошиті на с. 29). Учнівство аналізує, як ця реформа може вплинути на майбутнє.

Методичний
коментар

Кроки реформи мають бути прописані послідовно, адже лише в такому разі всі коліщата реформаційного механізму будуть працювати злагоджено.

Крок 4

Лист у майбутнє (10 хв)

Індивідуальна робота

Написання листа собі у майбутнє

Учитель/-ка. Іноді ми стикаємося в житті з необхідністю приймати складні рішення. І нам дуже важко оцінити правильність свого рішення. Для цього варто поглянути на результати свого рішення крізь призму часу.

Методичний
коментар

Запропонуйте учням написати листа самому собі й дати поради на різних етапах життя (додаток 5 на с. 56 або зошит с. 30).

Крок 5

Рефлексія (5 хв)

Учитель/-ка. Ви вже знаєте, як важливо приймати правильні рішення й чого в житті точно робити не варто. Дайте зараз обіцянку ніколи не чинити певну дію, яка, на вашу думку, матиме негативні наслідки для вас, суспільства та держави.

Вправа «Відкритий мікрофон»

Учнівство висловлює обіцянки з листів, наприклад, не давати хабарів, не списувати на уроці, не ігнорувати порушення правил іншими тощо.

Завдання: уважно прочитай лист, подумайте, які цілі сталого розвитку були знехтувані у майбутньому.

ЛИСТ ІЗ МАЙБУТНЬОГО

Привіт. Сподіваюся, що мій лист дістався правильної адреси і ти живеш у 2020 році. Я живу в 2070 році – часі технологічного прориву й соціального занепаду. Людство нарешті навчилося долати час, та це навряд чи зможе його врятувати, адже ми не можемо повернутися на кілька десятиліть років назад та виправити свої помилки. Такими діями ми б спровокували зміни у ньому. Але у вашого покоління ще все попереду. Тож, можливо, саме ви врятуєте людство від занепаду.

Що я маю на увазі, коли говорю про занепад людства? Наведу кілька прикладів.

У 2023 році відбулися останні в історії України вибори президента/-ки й парламенту. Нова влада розпочала курс на тоталітаризм. І як лише вони агітували за себе голосувати? На це запитання ми не маємо відповіді. Ширяться чутки, що першу особу держави обрали «за гречку», та я не знаю, що означає цей вислів.

З початком такого президентства відбулося стрімке скорочення засобів масової комунікації, а ті, що залишилися, проходили сувору цензуру. Інформаційна політика держави стала абсолютно закритою. Провладна партія внесла зміни до конституції, держава з демократичної республіки перетворилася на монархію. Сьогодні державою править син, а парламент президента лиш виконує його забаганки. На всіх державних постах знаходяться підпорядковані монарху люди.

Та страшною є не лише політична ситуація в країні. Народ буквально задихається в соціальному й екологічному розумінні. Усі соціальні блага сконцентровані в руках родичів і друзів монарха. Процес отримання соціальних пільг перетворився на своєрідний аукціон – хто більше «поділяється», ті й отримують допомогу.

Щодо екології – ситуація є абсолютно невинною. Міністерство екології й природокористування говорить, що внутрішніх ресурсів країни вистачить максимум на 30 років. Зовнішні ресурси там не доступні, адже країна залізною завісою відокремлена від усього цивілізованого світу й це не наш вибір. Просто внутрішня й зовнішня політика нашої держави викликала обурення мешканців країн світу. Тож сьогодні ми варимося у своєму бульйоні зі сміття, неякісних товарів і майже вичерпаних природних ресурсів.

Якось у бібліотеці я натрапила на книгу, датовану 1995 роком. У ній ішлося про те, що в Україні найбільші у світі запаси чорнозему, чисті ріки й густі ліси. Сьогодні ж я не розумію фразу: «Не кожен птах долетить до середини Дніпра». Можливо ви розумієте?

А ще, мені трапився документ з таємничою назвою «Глобальні цілі сталого розвитку», досягнення яких мало гарантувати добробут людини, держави та світу в цілому. На жаль, Україна не виконала майже нічого з тих зобов'язань, внаслідок чого всі загрози посилюються і виникли нові.

Ні, ми не живемо в повному хаосі. Усі дії громадян й установ чітко регламентуються законодавчими актами. Так, наприклад, усі промислові підприємства обов'язково повинні мати екологічні висновки й дозволи та вони їх мають... А всі дрібні та великі підприємці мають заповнювати декларації й сплачувати податки. Однак державна казна лише спустошується.

Через два роки я закінчу школу. Я мрію бути лікаркою, але батьки вже сьогодні радять мені обрати іншу професію, оскільки наша родина не має потрібної суми сплати вступного внеску.

Я не хочу миритися із ситуацією, що склалася, та суспільно-активних людей дуже мало. І глибина деградації нашої держави вже сягнула критичного рівня.

Однак я сподіваюся, що ви можете все змінити. Я не можу сказати вам які конкретно рішення необхідно прийняти та коли саме все пішло не так. Я вірю, що ви зможете проаналізувати все вищесказане мною та врятувати майбутнє.

З повагою, твоя далека родичка.

Завдання: прочитавши лист, коротко опиши ситуацію, що склалася в різних сферах людського життя. Фрагментуй та проаналізуй події за сферами людської діяльності.

ФРАГМЕНТАЦІЯ ТА АНАЛІЗ ЛИСТА

Політична сфера

Соціальна сфера

Інформаційна сфера

Сфера освіти

Завдання: на основі описаної в листі з майбутнього ситуації складіть ланцюг виборів та подій.

ЛАНЦЮГ ПОДІЙ ТА ВИБОРІВ

Рівень 1	Хто?					
	Що зробив/-ла?					
	Наслідки для суб'єкта		Наслідки для інших учасниць/-ків події		Наслідки для суспільства й держави	
Рівень 2	Хто?		Хто?		Хто?	
	Що зробив/-ла?		Що зробив/-ла?		Що зробив/-ла?	
	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події
Рівень 3	Хто?	Хто?	Хто?	Хто?	Хто?	Хто?
	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?
	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події

Завдання: напишіть 5 кроків реалізації реформи в одній зі сфер людського життя: політичній, соціальній, інформаційній чи сфері освіти. Упишіть основні положення реформи в бланк, чітко визначте послідовність кроків, аби кожен попередній запуслав наступний механізм реформи.

ВИЗНАЧЕННЯ НЕОБХІДНИХ РЕФОРМ

5 кроків реалізації реформи

(сфера діяльності)

Крок 1

Крок 2

Крок 3

Крок 4

Крок 5

Завдання: за результатами уроку напишіть листа собі в майбутнє.

ЛИСТ СОБІ В МАЙБУТНЄ

Привіт

Хочу поради собі під час екзаменів

А під час вступу в університет

Коли нарешті буду будувати кар'єру

Звичайно, настане час, коли в мене з'явиться власне житло чи машина. Доведеться оформити безліч папірців.

А коли в мене будуть діти

А взагалі, пам'ятай

І найголовніше

ГЛОСАРІЙ УРОКУ

Відстрочені наслідки — це події, спровоковані певними рішеннями й діями, що відбуваються через деякий час після вчинення дії.

Причинно-наслідкові зв'язки — зв'язок, що існує між двома подіями, коли перша подія (причина) призводить до іншої (наслідок, ефект).

КАРТА АНТИКОРУПЦІЙНОГО УРОКУ

Урок №5	Дата:	Клас:	Тривалість: 45 хв
Тема уроку. Інформація проти корупції			
Мета уроку: <ul style="list-style-type: none"> • проілюструвати роль інформації в боротьбі з корупцією; • визначити основні джерела інформації про подолання корупції; • аналізувати тенденції розвитку суспільства в подоланні корупції		Очікувані результати: Учні / учениці <ul style="list-style-type: none"> • знають свої права; • визначають роль інформації в боротьбі з корупцією; • уміють скласти запит на публічну інформацію	
Обладнання та матеріали: <ul style="list-style-type: none"> • карта пошуку інформації; • картки із ситуаціями для групової роботи		Глосарій уроку: <ul style="list-style-type: none"> • засоби масової інформації; • публічна інформація; • права людини; • запит; • пакт; • конвенція; • декларація; • конституція; • норма права; • міжнародний документ	
Основні уміння, що розвивають на уроці: <ul style="list-style-type: none"> • критичне мислення; • уміння приймати рішення; • уміння всебічно аналізувати ситуацію; • комунікативні навички; • навички самоорганізації; • уміння працювати в команді			

Структура уроку

Етап уроку	Методологія/активність	Тривалість
Крок 1. Хто знає більше	<ul style="list-style-type: none"> продемонструвати значення інформації (проведення гри за запитаннями) 	10 хв
Крок 2. Права людини	<ul style="list-style-type: none"> аналіз нормативних документів із прав людини; презентація робіт груп (відповіді груп на запитання) 	10 хв
Крок 3. Де і яку інформацію шукати	<ul style="list-style-type: none"> визначення джерел інформації; складання запиту на публічну інформацію 	10 хв
Крок 4. Що треба знати	<ul style="list-style-type: none"> визначення необхідної інформації для вирішення життєвої ситуації (групова робота) 	10 хв
Крок 5. Корупція через фільтри ЗМІ Рефлексія	<ul style="list-style-type: none"> порівняння статистичних даних інформації про корупцію в ЗМІ; вправа «Асоціації» (асоціації до слова «інформація») 	10 хв

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Крок 1

Хто знає більше (10 хв)

Привітання

Гра «Що ви знаєте?»

Учитель/-ка. Під час минулого уроку ми говорили про прийняття рішень та аналізували їхні наслідки. Усі змушені приймати рішення на основі можливих варіантів вибору та наявної інформації. Аби розігратися перед дискусією на тему пошуку й використання інформації, спочатку з'ясуймо, наскільки добре ви вмієте ідентифікувати інформацію — навіть коли обмаль часу.

Правила гри

Команди стають у два ряди. Учитель/-ка ставить запитання першим учням та ученицям, які стоять у кожному ряду. Потім вони по черзі розповідатимуть, що їм відомо, поки хтось із них не матиме, що сказати, щоб не повторити вже сказане. Ті, хто не мають, що сказати, програють і сідають на своє місце. Переможець/-ниця переходить у кінець свого ряду. Перемагає та команда, у якій після завершення гри стоятиме більша кількість людей.

Методичний коментар

Учитель/-ка об'єднує учнів та учениць у дві команди і формує два ряди та ставить наведені нижче запитання згідно із зазначеними правилами. Залежно від кількості учасників й учасниць, можливо, треба буде придумати більше запитань. Це мають бути веселі запитання, які змусять подумати про те, скільки є доступної інформації. Після завершення гри вчитель/-ка вітає переможців й переможниць і просить усіх повернутися на свої місця.

Запитання до гри

- Якими видами транспорту можна дістатися звідси до столиці?
- Які фрукти можна купити на місцевому ринку?
- Які міста можна відвідати у вашій області?
- Якими способами можна приготувати курку?

- Якими видами спорту займаються учні та учениці в місцевих школах?
- Які телеканали можна дивитися через місцеву кабельну мережу?
- Як можна використати помідор?
- Які культури вирощують у вашій громаді?

Крок 2

Права людини (10 хв)

Учитель/-ка. Як добре отримати стільки інформації про нашу громаду! Ви багато дізналися за той час, що тут живе. Чудово почути ваші думки про те, як інформація може впливати на прийняття рішень. Насправді, інформація та факти — це те, що дає змогу нам приймати обґрунтовані рішення та відстоювати їх.

Бесіда

- Як наявність інформації може допомогти в прийнятті рішень у житті?
- Як можна отримати інформацію, необхідну для прийняття рішень?
- Що може статися, якщо ви прийматимете рішення або діятимете, не володіючи достатньою інформацією про те, що ви вирішуєте або робите?
- Як ви визначаєте, якій інформації або джерелам інформації можна довіряти?

Методичний коментар

Учитель/-ка за допомогою дискусії заохочує учнів та учениць до використання інформації для прийняття обґрунтованих рішень. Варто обов'язково занотувати джерела інформації, які називає учнівство під час дискусії, та надати більше інформації про організації, які мають інформацію про корупцію.

Учитель/-ка. Як громадяни ви щодня робите вибір і приймаєте рішення. Ваші основоположні та конституційні права — чи не найважливіша інформація для прийняття рішень. Знання своїх прав допомагає приймати правильні рішення, які забезпечують свободу, та гарантувати їх захист.

Якщо ви не знаєте своїх прав, ви не можете скористатися ними! Це також є ключовим елементом запобігання та боротьби з

корупцією. Отже, згадаймо кілька прав, про які повинні знати всі (додаток 1 на с. 66 або у зошиті на с. 34).

Запитання для обговорення

- Чи є які-небудь запитання щодо названих щойно прав?
- Чи знаєте ви, де можна знайти більше інформації про свої права?

Цивільні факти — більше прав можна знайти в Конституції або Загальній декларації прав людини ООН.¹

Учитель/-ка. Бути поінформованим громадянином/-кою важливо, але не можна знати всіх прав у кожній життєвій ситуації.

Запитання для обговорення

- У яких ситуаціях люди можуть не знати своїх прав?
- Куди вони можуть звернутися, щоб дізнатися про свої права?

Учитель/-ка. Пошук інформації до того, як ви потрапите в певну ситуацію або приймете остаточне рішення, допоможе забезпечити використання всіх своїх свобод громадянина/-ки.

Коли хтось обмежує, зневажає або іншим чином порушує ваші права, наприклад, схиляє до корупції, перш ніж діяти, важливо спокійно проаналізувати ситуацію. Оцінивши її, вам буде легше знайти способи дізнатися більше про свої права та способи їх забезпечення й прийняти правильне рішення.

Крок 3

Де і яку інформацію шукати (10 хв)

Міжнародні документи про права людини

Розповідь

---

⁴ Текст оригінальної декларації англійською мовою: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> Перекладена версія (українською мовою): <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=ukr>

На розсуд учителя/-ки ознайомлення з міжнародними документами про права людини та шляхи досягнення їх дотримання можна провести у форматі «Навчаючи — учусь». Тоді варто об'єднати всіх у групи по 4 людини та організувати роботу з матеріалами (*додаток 2 на с. 67–68 або у зошиті на с. 35*). Кожен учень та учениця з групи протягом 1 хв ознайомлюється з одним міжнародним документом, а потім розповідає про нього своїй групі.

Загальна декларація прав людини

Є засадничим міжнародним документом щодо прав людини. Прийняла її Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948 року. Складається з преамбули і 30 статей. У преамбулі зазначено, що визнання гідності, властивої всім членам людської родини, рівних і невід'ємних їхніх прав є основою волі, справедливості та всезагального миру. Статті Декларації закріплюють широкий спектр прав людини. Декларація є «стандартом, до досягнення якого повинні прагнути всі народи і всі держави». Нині більш ніж 90 національних Конституцій, прийнятих після Загальної декларації прав людини, відтворюють її положення. Цей документ має величезне значення для розвитку держав через демократію і законність.

Міжнародний пакт про громадянські й політичні права

Прийняла Генеральна Асамблея ООН у грудні 1966 року. Містить комплекс прав і свобод, що належать людині як громадянину і пов'язані з його участю в політичному житті країни. Пакт гарантує такі права: право на життя, волю й особисту недоторканність, на свободу думки, релігії та свободу висловлення своєї думки тощо. Для здійснення положень Пакту створено Комітет ООН із прав людини. До Пакту додано два факультативні протоколи. Держави, що підписали перший з них, дають згоду на розгляд Комітетом із прав людини скарг громадян на порушення їхніх прав. Другий факультативний протокол спрямовано на скасування смертної кари.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права

Прийняла Генеральна Асамблея ООН у грудні 1966 року. У цьому документі визнано право кожної людини на працю, вільний вибір

роботи, на справедливій та сприятливій умові праці, на рівну оплату за рівну працю, на відпочинок і дозвілля та низку інших прав. Для контролю за здійсненням прав, передбачених Пактом, у рамках ООН із 1985 року діє Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, що розглядає доповіді держав про їхню діяльність з дотримання положень Пакту.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод. Прийнято 4 листопада 1950 року в рамках Ради Європи. Чотири рази доповнено новими положеннями. Конвенція захищає тільки громадянські й політичні права. Дії або бездіяльність держав, що підписали Конвенцію, у випадку порушення прав, закріплених у ній, можна оскаржити в Європейському суді з прав людини, рішення якого обов'язкові для держав-учасниць Конвенції.

Глобальні цілі сталого розвитку <http://www.sdg.org.ua/ua/> спрямовані на досягнення економічної, соціальної та екологічної стійкості до 2030 року. Корупція може потенційно підірвати успішне виконання всіх 17 цілей серед яких зокрема: 1. Подолання бідності у всіх її формах та усюди; 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів; 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.

Методичний коментар

Після знайомства із міжнародними документами варто запропонувати учням визначити, які цілі сталого розвитку реалізуються шляхом дотримання прав людини (наприклад, гендерна рівність, якісна освіта тощо).

Запит на публічну інформацію

Учитель/-ка. Часто знайти потрібну інформацію у вільному доступі дуже складно. Тоді постає необхідність у складанні запиту на

публічну інформацію. Відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації»⁵, публічна інформація — відображена та задокумен-

тована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, отримана або створена під час виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Отже, публічна інформація – це інформація, яку створюють в державних установах (держорганах, навчальних закладах і т.д.) та доступ до якої відкритий для всіх охочих.

Методичний коментар

Учитель/-ка знайомить учнів та учениць із прикладом запиту на публічну інформацію (додаток 3 на с. 69—70 або у зошиті на с. 36). Для зручності можна вивести зображення із запитом на мультимедійну дошку та організувати спільне читання й аналіз.

Крок 4

Що треба знати (10 хв)

Учитель/-ка. Повернімося до пов'язаних із корупцією ситуацій, які ми розглядали під час першої сесії. Знову працюватимемо в невеликих групах, а я прочитаю описання ситуації класу. Потім я попрошу вас обговорити у своїй групі, яка інформація потрібна цій людині в цій ситуації і де вона може її знайти, щоб мати можливість прийняти правильне рішення.

Методичний коментар

Учитель/-ка об'єднує клас у невеликі групи. Потім читає описання однієї ситуації (додаток 4 на с. 71 або у зошиті на с. 37—38) і дає групам час обговорити, яку інформацію потребуватиме ця особа для прийняття рішення і де вона може її знайти. Потім учитель/-ка просить кількох учнів й учениць поділитися своїми міркуваннями і після цього переходить до наступної ситуації.

Примітка для вчителя/-ки

Мета цієї вправи — стимулювати учнів та учениць подумати, ЯКА інформація потрібна для прийняття рішень і ДЕ або ЯК вони можуть її отримати. Важливо НЕ те, яке рішення вони приймуть, а як вони прийматимуть рішення щодо участі / неучасті в корупційній діяльності. Можливі варіанти відповідей до кожного сценарію.

⁵ Доступ до публічної інформації (оновлено 11.11.2019) https://minjust.gov.ua/publ_info

Сценарій 1. Ірині треба дізнатися, чи існують закони, які забороняють подарунки менеджерам, які наймають працівників. Окрім того, вона може поцікавитися, чи є в компанії правила, що забороняють таку практику. Щоб дізнатися більше, вона може пошукати інформацію в інтернеті або поговорити з працівниками компанії або державними чиновниками.

Сценарій 2. Максим повинен дізнатися розмір офіційної плати за термінове оформлення паспорта. Окрім того, він може попросити чиновника надати квитанцію, що слугуватиме офіційним підтвердженням його додаткового платежу.

Сценарій 3. Юлія повинна дізнатися, чи є закони, що регламентують взаємодію між власниками бізнесу та державними чиновниками. Вона може також пошукати інших власників бізнесу у своїй громаді, які мають досвід роботи з державними органами і можуть дати їй пораду.

Запитання для обговорення

- Як обізнаність громадян може допомогти зменшити корупцію?
- Що ви можете зробити, щоб стати обізнаним і допомогти іншим бути обізнаними?

Учитель/-ка. Знайти інформацію іноді складно. Важливо запитати поради в надійних людей і шукати в інтернеті перевірену інформацію. Та чи завжди рекомендовані джерела інформації є правдивими? Чому не варто довіряти наданій інформації та як перевірити її надійність? Для цього варто мислити критично та перевіряти інформацію за алгоритмом (додаток 5 на с. 72—74 або у зошиті на с. 38—40).

Методичний коментар

Учителю/-ці варто пояснити учнівству алгоритм оцінювання достовірності інформації, самостійно може бути складно розібратися в критеріях оцінювання. Така форма роботи не лише сприятиме підвищенню рівня медіаграмотності, а й розвитку критичного мислення.

Крок 5

Рефлексія (10 хв)

Корупція через фільтри ЗМІ

Учитель/-ка. Засоби масової інформації мають важливу роль у боротьбі з корупцією. Своєчасний вияв та оприлюднення факту корупції вимагатиме негайного вирішення проблеми та покарання винних.

Проаналізуємо, яку інформацію антикорупційного характеру найчастіше подають українські ЗМІ.

Учитель/-ка пропонує класу проаналізувати діаграми проєкту «Корупція крізь фільтр ЗМІ» та з'ясувати, інформація про який тип корупції та у яких ЗМІ з'являється найчастіше (додаток 6 на с. 75—76 або у зошиті на с. 41—42).

Вправа «Асоціації»

Учні та учениці висловлюють свої асоціації до слова «інформація».

Завдання: ознайомтеся з деякими правами людини, затвердженими Конституцією України.

ПРАВА ЛЮДИНИ

- *Конституція України — стаття 5 розділу I:* право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.
- *Конституція України — стаття 15 розділу I:* цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.
- *Конституція України — стаття 21 розділу II:* усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.
- *Конституція України — стаття 24 розділу II:* громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Завдання: розподіліть у межах своєї групи (4 особи), хто який документ вивчатиме (протягом 1 хв). Розкажіть про цей документ членам своєї групи та від них дізнайтеся про інші документи.

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

Загальна декларація прав людини

Є засадничим міжнародним документом щодо права людини, який прийняла Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948 року. Складається з преамбули і 30 статей. У преамбулі зазначено, що визнання гідності, властивої всім членам людської родини, рівних і невід'ємних їхніх прав є основою волі, справедливості і всезагального миру. Статті Декларації закріплюють широкий спектр прав людини. Декларація є «стандартом, до досягнення якого повинні прагнути всі народи і всі держави». Нині більш ніж 90 національних Конституцій, прийнятих після Загальної декларації прав людини відтворюють її положення. Цей документ має величезне значення для розвитку держав через демократію і законність.

Міжнародний пакт про громадянські й політичні права

Прийняла Генеральна Асамблея ООН у грудні 1966 року. Містить комплекс прав і свобод, що належать людині як громадянину і пов'язані з його участю в політичному житті країни. Пакт гарантує такі права: право на життя, волю й особисту недоторканність, на свободу думки, релігії та свободу висловлення своєї думки тощо. Для здійснення положень Пакту створено Комітет ООН із прав людини. До Пакту додано два факультативні протоколи. Держави, що підписали перший з них, дають згоду на розгляд Комітетом із прав людини скарг громадян на порушення їхніх прав. Другий факультативний протокол спрямовано на скасування смертної кари.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права

Прийняла Генеральна Асамблея ООН у грудні 1966 року. У цьому документі визначено право кожної людини на працю, вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці, на рівну оплату за рівну працю, на відпочинок і дозвілля та низку інших прав. Для контролю за здійсненням прав, передбачених Пактом, у рамках ООН із 1985 року діє Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, що розглядає доповіді держав про їхню діяльність з дотримання положень Пакту.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод

Прийнято 4 листопада 1950 року в рамках Ради Європи. Чотири рази доповнено новими положеннями. Конвенція захищає тільки громадянські та політичні права. Дії або бездіяльність держав, що підписали Конвенцію, у випадку порушення прав, закріплених у ній, можна оскаржити в Європейському суді з прав людини, рішення якого обов'язкові для держав-учасниць Конвенції.

Завдання: ознайомтеся зі зразком запиту.

ЗРАЗОК ЗАПИТУ НА ПУБЛІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ

_____ (найменування розпорядника інформації)

_____ (адреса місцезнаходження розпорядника інформації)

_____ (телефон, інші засоби зв'язку)

_____ (ПІБ/найменування запитувача інформації)

_____ (адреса запитувача інформації)

_____ (телефон, інші засоби зв'язку)

ЗАПИТ

на отримання публічної інформації

Відповідно до статті 34 Конституції України кожному гарантовано право на отримання, зберігання та поширення інформації. Гарантію права на інформацію забезпечують обов'язком органів державної влади та органів місцевого самоврядування як розпорядників інформації оприлюднювати інформацію, отриману або створену під час їхньої діяльності згідно зі статтями 3, 4, 14 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Відповідно до статті 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» доступ до інформації забезпечують через надання інформації за запитами на інформацію, водночас згідно зі статтею 19 цього самого закону запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується вона його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Зважаючи на наведене вище, відповідно до статей 5, 6, 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації», статей 5, 6 Закону України «Про інформацію», прошу надати інформацію:

1) _____.

2) _____.

(поставити запитання щодо інформації або документів, які стосуються повноважень розпорядника інформації, до якого ви звертаєтесь)

Відповідно до статті 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації» просимо надати відповідь протягом 5 робочих днів із дня отримання запиту на адресу: _____

_____ (зазначити поштову або електронну адресу)
або

повідомити за телефоном _____, де та коли журналіст зможе ознайомитися та/або зробити відповідні копії документів. У разі якщо запитувана інформація перевищуватиме 10 сторінок, гарантуємо відшкодування фактичних витрат на копіювання та друк згідно зі статтею 21 Закону України «Про доступ до публічної інформації». *(Це речення необхідно залишати, якщо ви хочете отримати копії документів і готові сплатити витрати на копіювання чи друк інформації).* Звертаємо вашу увагу, що у випадку ненадання відповіді на запит або надання неповної інформації, ми будемо змушені звертатися за захистом свого права на інформацію до суду або вимагатимемо притягнення вас до адміністративної відповідальності за статтею 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

«_____» _____ р. _____

(підпис) (ПІБ запитувача)

Завдання: ознайомтеся із ситуаціями та візьміть участь в обговоренні.

Сценарій 1. Ірина щойно закінчила навчання й шукає роботу. Вона саме звернулася в офіс компанії ABC і виявилось, що батько Ірини знає когось, хто працює в ABC. Щоб допомогти дочці отримати роботу, він запрошує свого друга на дорогу вечерю та купує йому гарний подарунок.

Сценарій 2. Максим отримав стипендію на навчання в Німеччині і дуже цьому радіє. Щоб поїхати до Німеччини, Максим повинен отримати паспорт, на що треба два місяці, а заняття починаються вже через місяць. Службовець Центру надання адміністративних послуг пропонує прискорити процес видачі Максимового паспорта за додаткову оплату.

Сценарій 3. Юлія вирішила почати власний бізнес. Хоча Юлія молода, її бізнес-ідея сколихне місцеву промисловість. Починаючи діяльність, Юлія зустрічається з кількома місцевими чиновниками, щоб оголосити про свої ділові наміри. Вона знає, що якщо ці чиновники будуть на її боці, вести бізнес їй буде набагато простіше.

АЛГОРИТМ ОЦІНЮВАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ⁶

Для оцінювання якості джерела його необхідно проаналізувати за чотирма аспектами.

- 1. Авторитетність, кваліфікація або компетенція автора** в тій галузі людських знань, яка необхідна для розкриття розглянутого питання. Автором може виступати як окрема людина, так і група конкретних людей. Інколи конкретні імена авторів не повідомляють, і джерело публікують від імені організації.

Критерії оцінювання авторитетності автора / авторки

Ступінь	Пояснення
Найвищий	науковий ступінь автора/-ки, провідний фахівець у галузі світового рівня, міжнародний рівень визнання
Дуже високий	науковий ступінь автора/-ки в цій галузі, державний рівень визнання
Високий	експерт/-ка у цій галузі, фахівець, авторитетна організація відповідного профілю
Середній	журналіст/-ка відповідного профілю, організація із суміжного профілю
Нижче за середній	значуща особа, причетна до галузі, або журналіст
Низький	особа, обізнана з питанням
Найнижчий	хтось

- 2. Незалежність або ангажованість** — ступінь інтенсивності зв'язку, що поєднує розглянуте питання й автора. Необхідно проаналізувати, чи є в автора / авторки свобода висловлюватися щодо цього питання, чи його слова щодо питання можуть вплинути на його добробут чи безпеку.

Критерії оцінювання незалежності автора

Ступінь	Пояснення
Цілком незалежний	розглянуте питання не має жодного впливу на автора/-ку твердження
Майже незалежний	лише вкрай віддалені зв'язки пов'язують питання і автора/-ку твердження
Слабко залежний	питання має зв'язок з автором/-кою, проте, як воно може вплинути на автора/-ку, важко встановити
Дещо залежний	питання впливає на автора/-ку, проте не має прямої

⁶ Вікіпедія: Як оцінити якість джерела URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Як_оцінити_якість_джерела

Ступінь	Пояснення
	залежності з питанням і добробутом
Залежний	питання стосується кола обов'язків: колег по роботі, підлеглих чи начальства, або конкурентів
Дуже залежний	питання стосується родичів, друзів чи, навпаки, ворогів автора/-ки
Цілком залежний	питання безпосередньо стосується автора/-ки чи його близьких родичів

3. Поважність або респектабельність ресурсу чи носія — де саме джерело було опубліковано. Поважність ресурсу зазвичай сама по собі є значним фактором, який дає змогу здійснити первинне оцінювання якості матеріалу. Опублікований у рецензованому науковому виданні чи часописі матеріал буде загалом значно надійнішим, ніж допис на сайті новин. Так само допис на сайті новин є значно надійнішим, ніж самвидав — опублікований самостійно на персональному сайті, у блогах чи в соцмережі запис.

Критерії оцінювання респектабельності ресурсу

Ступінь	Пояснення
Найвищий	академічне видання
Дуже високий	рецензоване видання: книжка або поважна періодика світового рівня
Високий	новинні вебсайти національного рівня, спеціалізовані поважні вебсайти, книжки, журнали, документальний фільм
Середній	новинні вебсайти регіонального рівня, тематичні популярні вебсайти, телепередача
Нижче за середній	особистий (виділений) вебсайт, малоповажні «жовті» інтернет-ресурси, ток-шоу
Низький	соціальна мережа, інтернет-ресурси, YouTube
Найнижчий	інтернет-форум, твітер

4. Тип матеріалу в джерелі — це характер самої інформації, яка буває первинною, вторинною або третинною. Первинна інформація зазвичай є чистим потоком даних, або їх описанням із мінімальною обробкою. Вторинна інформація — аналіз, узагальнення та висновки, які роблять на основі інших джерел (первинних, вторинних або третинних). Третинна інформація — тільки констатація факту, без наведення пояснень чи аналізу, побудована на інших вторинних джерелах. Третинну інформацію здебільшого подають в енциклопедіях.

Критерії оцінювання типу матеріалу

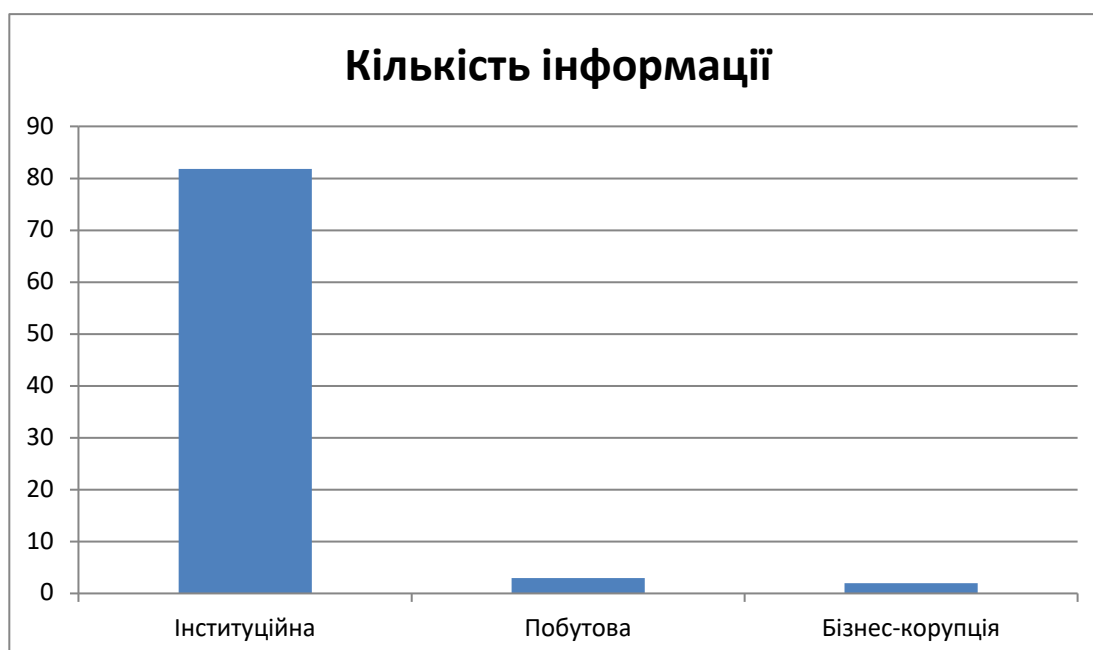
Ступінь	Пояснення	Приклад
Чисте первинне джерело	масив фактів, даних, чисел без інтерпретації	матеріал з камери відеоспостереження, фотографія, звукоряд
Первинне	погляд чи ставлення до питання (події, явища)	дослівний досвід людини, що описує відчуття очевидця, спогади від питання (події, явища)
Документ	оригінал наукової праці, оригінал історичного документа, оригінал нормативного документа	спеціалізовані документи (Кримінальний кодекс, Конституція, тощо) є складними джерелами. Пряма інтерпретація джерел дописувачами Вікіпедії може бути хибною, використання яких на підтвердження певного твердження є вкрай небажаним. Потрібні вторинні джерела, що інтерпретують складне джерело
Оброблене первинне	базове оцінювання щодо питання (події, явища) без спроб узагальнень	типова замітка в новинах про пригоду наводить лише факт, не робить спроб інтерпретувати його
Третинне джерело	інформація лише про подію, що відбулася; про dokonаний факт	переважно енциклопедії, також досьє або резюме, повідомлення в новинах про завершення добре описаного процесу (запуск нового типу ракети, повідомлення про наукове відкриття)
Спрощене вторинне	стисла стаття, що у двох словах або поверхнево розкриває суть питання	підручники, хрестоматії, методичні матеріали, статті на неспеціалізованому ресурсі
Вторинне джерело	анотація, автореферат, якісна стаття	статті подібної якості зазвичай може бути опубліковано в поважній спеціалізованій періодиці

КОРУПЦІЯ ЧЕРЕЗ ФІЛЬТРИ ЗМІ⁷

Порівняння наявності теми корупції в різних видах ЗМІ, % (перші 7 місяців 2018 року)

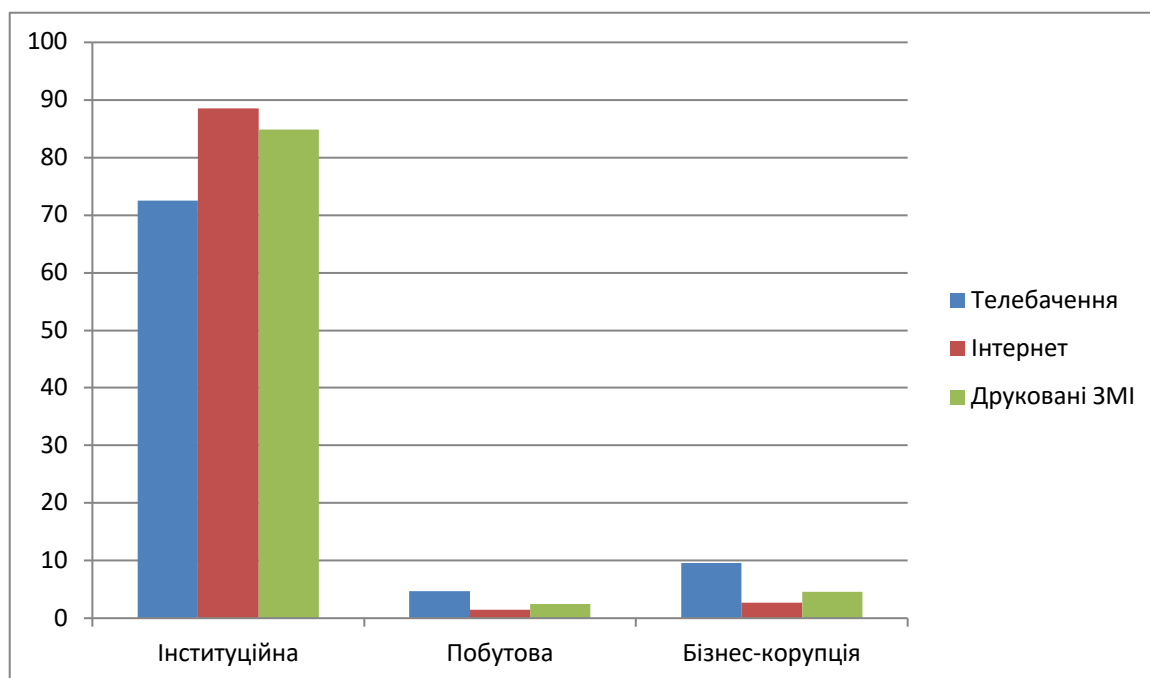

Порівняння загальної кількості публікацій у ЗМІ за видом корупції, %

⁷ Корупція через фільтри ЗМІ <https://www.slideshare.net/uacrisis/ss-125082295>

Порівняння кількості публікацій у різних типах ЗМІ за видом, %

ГЛОСАРІЙ УРОКУ

Декларація (лат. заява, оголошення) — документ, у якому проголошують основні принципи, програмні положення.

Запит — формулювання інформаційної потреби користувачем деякої бази даних або інформаційної системи, наприклад пошукової. Для складання запиту використовують мову пошукових запитів.

Засоби масової інформації — система установ і закладів, створених для публічного, оперативного поширення інформації про події та явища у світі.

Конвенція (лат. договір, угода) — угода або договір між державами з якого-небудь спеціального питання.

Конституція — основний закон держави, у якому закріплено основні права та свободи громадян, а також основи державного ладу.

Міжнародний документ — угода між декількома країнами та/або міжнародними організаціями з визначених питань.

Національне законодавство — сукупність законів, що діють у рамках визначеної держави.

Норма права — правило поведінки, що закріплюють у законі.

Пакт (лат. договір) — угода між двома або більше державами, яка має зазвичай велике політичне значення.

Права людини — комплекс природних і непорушних свобод та юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в суспільстві.

Публічна інформація — відображена й задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, отримана або створена під час виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

КАРТА АНТИКОРУПЦІЙНОГО УРОКУ

Урок №6	Дата:	Клас:	Тривалість: 45 хв
Тема уроку. Корупція краде можливості			
Мета уроку: <ul style="list-style-type: none"> проаналізувати випадки корупції з реального життя; визначити наслідки корупційної діяльності для всіх учасників корупційної схеми; спрогнозувати наслідки корупції для економіки й суспільства загалом; формувати добросовісну громадянську позицію	Очікувані результати: учні/учениці <ul style="list-style-type: none"> вміють розпізнавати корупційні дії; прогнозують потенційні наслідки корупційних дій для всіх учасників корупційної схеми та економіки й суспільства загалом; знають способи законного захисту своїх інтересів; набувають навичок прийняття самостійних рішень; вміють критично оцінювати ситуацію		
Обладнання та матеріали: <ul style="list-style-type: none"> сценарії життєвих ситуацій; ватмани або аркуші формату А3; схема «Як корупція краде можливості»	Глосарій уроку: <ul style="list-style-type: none"> корупція; корупційні ризики; недобросовісність; конфлікт інтересів; превенція; інформування та виховання; безконтрольність службовця		
Основні уміння, що розвивають на уроці: <ul style="list-style-type: none"> критичне мислення; уміння приймати рішення; уміння всебічно аналізувати ситуацію; комунікативні навички; навички самоорганізації; уміння працювати в команді			

Структура уроку

Етап уроку	Методологія/активність	Тривалість
Крок 1. Як корупція краде можливості	<ul style="list-style-type: none"> фронтальна робота (мозковий штурм); аналіз таблиці 	10 хв
Крок 2. Що обрати	<ul style="list-style-type: none"> аналіз життєвих ситуацій; визначення наслідків для кожного/-ної учасника/-ці корупційної схеми (заповнення таблиці) 	10 хв
Крок 3. Проблема вибору	<ul style="list-style-type: none"> презентування робіт груп (заповнених таблиць); обговорення результатів роботи 	10 хв
Крок 4. Підготовка до дискусії	<ul style="list-style-type: none"> ознайомлення з корупційними ризиками; визначення питань для дискусії; розподіл ролей для дискусії (підготування до дискусії є домашнім завданням) 	10 хв
Крок 5. Рефлексія	<ul style="list-style-type: none"> вправа «Асоціація» (учні/учениці говорять слово-асоціацію до слова «корупція») 	5 хв

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Крок 1

Як корупція краде можливості (10 хв)

Привітання

Методичний
коментар

За бажанням учитель/-ка може використати іншу вправу для привітання.

Вправа «Суперздібність»

Мета: налаштувати учнівство на позитивний лад, підкреслити їхні позитивні риси.

Учні й учениці по черзі називають свою здібність чи рису характеру, продовжуючи фразу «Моя суперздібність...».

Мозковий штурм

Методичний
коментар

Учитель/-ка пропонує учням й ученицям навести роз'яснення до тез, розкрити своє розуміння тези. Усі варіанти учнівства необхідно занотувати, а потім порівняти та доповнити їх відповідями, наведеними в таблиці «Корупція проти нас».

Корупція воює на боці ворога

Корупція відлякує інвесторів

Корупція вбиває

Корупція зменшує шанси на освіту

Корупція краде

Таблиця

Корупція проти нас

Корупція воює на боці ворога	через корупцію армія не отримує достатньо коштів, а люди, які змушені покинути власні будівлі на Сході України, — належної допомоги
Корупція відлякує інвесторів	інвестиції, які могли б створити нові робочі місця, не йдуть до країни, оскільки не забезпечено рівних і прозорих умов для ведення бізнесу та не захищено прав власності
Корупція вбиває	аварійні будівлі, допущені до експлуатації за

	хабар, призводять до загибелі людей; нетверезі водії, що відкупаються від співробітників поліції, убивають людей
Корупція зменшує шанси на освіту	обдарована молодь обмежена у вступі до провідного ЗВО, якщо в неї немає грошей на хабар; хабарництво викладачів ЗВО під час прийому іспитів і курсових робіт за гроші знижує якість підготовки фахівців
Корупція краде	сплачені громадянами податки осідають у кишенях корупціонерів, а не спрямовуються на розбудову важливих для громадян та їхніх дітей установ (поліклінік, дитячих садків, шкіл) та надання якісних послуг населенню

Крок 2

Що обрати (10 хв)

Учитель/-ка. Корупція — не десь далеко, це — поряд із кожним.

Вправа «Корупційні довідки»

Методичний
коментар

Цю вправу спрямовано на закріплення навички приймати рішення виважено, аналізуючи всі можливі наслідки для себе та суспільства. Учитель/-ка об'єднує клас у невеликі групи (по 3—4 особи) та пропонує спочатку вдумливо прочитати ситуацію (*завдання 1 додатку 1 на с. 84 або у зошиті на с. 45*).

Учні й учениці читають історію «Корупційні довідки» та обговорюють її.

Запитання для обговорення

- Чи помічаєте ви наявність такої проблеми у вашому житті? Чи є у вашому колі спілкування люди, що постраждали від цієї проблеми?
- Чи завжди хабар є гарантією вирішення проблеми?
- Чи бачите ви зв'язок між хабарями під час оформлення паспортів і поширеністю корупції в державі?
- Чи готові ви повідомляти про вимагання неправомірної вигоди до правоохоронних органів або ЗМІ? Якщо ні, то чому?
- Чи відчуваєте ви, що несете свою частку особистої відповідальності за вирішення цієї проблеми? Яка може бути ваша роль сьогодні і в дорослому житті?

Мозковий штурм у групах

Аналіз можливих наслідків дій у групах методом мозкового штурму та заповнення матриці наслідків (завдання 2 додатка 1 на с. 84 або у зошиті на с. 45). Складання алгоритму дій для будь-якого громадянина України для оформлення паспорта без корупційних дій (додаток 2 на с. 85 або у зошиті на с. 46).

Методичний коментар

Організовуючи мозковий штурм у групах, учитель/-ка має попередити учнівство, що під час цієї роботи будь-які пропозиції та пояснення приймають без критики!

Крок 3

Проблема вибору (10 хв)

Презентація робіт груп (заповнених таблиць до ситуації та алгоритмів).

Методичний коментар

Учитель заслуховує результати роботи та разом із учнями порівнює позитивні та негативні наслідки. Необхідно зробити загальний висновок та внести корективи у алгоритм оформлення паспорта громадянина України.

Крок 4

Підготовка до дискусії (10 хв)

Учитель/-ка. Щоб життя покращувалося, корупції можна й треба протидіяти. Протидію корупції не зводять лише до того, щоб «посадити хабарників». Це система різних законів і дій, які мають викоринити корупцію як суспільне явище.

Для цього є три основні напрями діяльності суспільства та держави:

- превенція;
- санкції;
- інформування та виховання.

Тільки злагоджена й ефективна робота цих трьох складників може забезпечити реальний успіх антикорупційної реформи. Дуже важливо, щоб у країні діяли й застосовували закони, які максимально зменшують простір для корупційних дій і гарантують невідворотне покарання для корупціонерів. Також мають ефективно

виконувати свою роботу новостворені спеціалізовані антикорупційні інституції, яких у нас раніше не було:

Національне антикорупційне бюро України (НАБУ);

Національне агентство України із запобігання корупції (НАЗК).

Саме вони здійснюють контроль за дотриманням антикорупційного законодавства, виявляють порушення й ініціюють притягнення корупціонерів до відповідальності.

Антикорупційні уроки та курси громадянської освіти для учнівства закладів середньої та вищої освіти — це також важливі елементи антикорупційної реформи. Бо саме вони інформують про те, що таке корупція, яка від неї шкода і як нам налагоджувати чесне життя, щоб не допускати будь-яких її проявів у майбутньому дорослому житті. Наразі в нашій державі, як і в більшості країн Європи, пріоритетне значення має не боротьба з корупцією, а запобігання їй. Адже не допустити порушення набагато важливіше, ніж думати потім, як виправити наслідки чийхось дій. Для цього проводять спеціальну процедуру — виявлення корупційних ризиків та їх усунення. Тобто необхідно зробити так, щоб корупція або не мала сенсу, або для неї просто не було простору.

Наприклад, ми досить часто звертаємося до державних установ за отриманням послуг. Це і лікарні, і паспортні столи, і органи соціального страхування, і поліція, і суди. І в кожній із перелічених установ є такі корупційні ризики, як недоброчесність, конфлікт інтересів, безконтрольність, наявність певних повноважень. У разі вчасного виявлення корупційних ризиків можна попередити порушення. Для цього, наприклад, проводять антикорупційні навчання чиновників, або встановлюють для них спеціальні обмеження на отримання подарунків, або визначають спеціальні алгоритми їх спілкування з громадянами, які звертається за послугою тощо.

Учитель/-ка. Аби знати, до яких компетентних органів варто звертатися з питань боротьби та протидії корупції, у вас під рукою є перелік організацій (додаток 3 на с. 86 або у зошиті на с. 47).

Аналіз ролей

За листівкою (додаток 3 на с. 86 або у зошиті на с. 47) учениці й учні разом з учителем/-кою визначають державні органи, що здійснюють боротьбу з корупцією, та з'ясовують ключові відмінності у їхній діяльності та повноваженнях: НАБУ, САП, ВАС, АРМА, НАЗК, Національна поліція України, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Прокуратура України, Суд загальної юрисдикції.

Методичний
коментар

Учитель/-ка розподіляє ролі для дискусії серед учнівства. Усього визначено 10 державних інституцій, тож, залежно від кількості учнів й учениць у класі, одну інституцію може представляти дві особи. Дехто з учнівства отримує ролі глядачів, представників громадськості та контролера часу. Розподілені ролі варто зафіксувати. Після цього вчитель/-ка озвучує запитання, за якими проходитиме дискусія (додаток 4 на с. 87 або у зошиті на с. 48).

Крок 5

Рефлексія (5 хв)

Учитель/-ка. Якщо кожен і кожна з нас вже сьогодні виступить проти корупції, одного дня її буде остаточно подолано. Уявляєте, як зміниться життя людства? Що може змінитися у нашій державі та світі за 5 років не корупційного розвитку? Давайте зробимо свій прогноз.

Вправа «Прогноз»

Учні / учениці висловлюють свої прогнози про те, яким буде майбутнє України за 5 років, якщо буде знищено корупцію.

«Якщо буде знищено корупцію, то вже за 5 років...»

Завдання: ознайомтеся із ситуацією та обговоріть її в класі. На основі описаної ситуації заповніть таблицю, провівши мозковий штурм в групі; пам'ятайте, запропоновані варіанти сприймають без критики та занотовують у

СИТУАЦІЯ: КОРУПЦІЙНІ ДОВІДКИ

Життя людини супроводжують різні документи: довідки, сертифікати, посвідчення особи, паспорти тощо. Процедура оформлення й отримання інших особистих документів від органів влади часто є непростю. І більшість таких документів потребує, щоб до їх оформлення долучився чиновник. Громадянину Нетребченко необхідно оформити потрібний йому документ — закордонний паспорт для подорожі в іншу країну — і це можна зробити лише в обмеженій кількості місць: у сервісному центрі або відділенні Державної міграційної служби. За законом процедура має тривати не більше ніж 20 робочих днів, але на практиці вона затягується, оскільки співробітники органів, що видають паспорти, починають вимагати додаткові документи, не передбачені жодними законами або процедурами, або «керувати чергою», пропускаючи вперед тих, хто могли їх «заохотити за окрему плату». Громадянин Нетребченко вирішує заплатити чиновнику додаткову суму за прискорення оформлення документа.

Наслідки рішення взяти участь у корупційному діянні	Для суспільства	Для особи
«Позитивні»		
Негативні		

Завдання: визначте послідовність дій громадянина/-ки України з оформлення біометричного закордонного паспорта, пронумеруйте послідовність дій.

АЛГОРИТМ ДІЙ ДЛЯ ОФОРМЛЕННЯ ПАСПОРТА БЕЗ КОРУПЦІЙНИХ ДІЙ

Дії громадянина/-ки України

Прийти до державної міграційної служби

Прийти до сервісної служби оформлення паспортів

Звернутися до персонального помічника з оформлення документів

Віддати документи персональному помічнику

Принести необхідні документи

Сплатити за послугу

Оформити в нотаріуса доручення на оформлення документів

Сплатити консульський збір

Звернутися до спеціаліста із заповнення заяв-анкет

Сплатити консульський збір та плату за послугу

Заповнити заяву-анкету

Підписати заповнену персональним помічником заяву-анкету

Роздрукувати та підписати заяву-анкету

Сфотографуватися в спеціаліста міграційної служби

Сфотографуватися та принести в паспортну службу фото формату 3x4

Віддати персональному помічнику фото в електронному вигляді

Відсканувати фото в паспорті громадянина України

Пройти сканування відбитків пальців

Забрати паспорт у сервісній службі

Узяти в поліції довідку про несудимість

Забрати паспорт у Державній міграційній службі

Забрати паспорт у персонального помічника та завірити його в Державній міграційній службі

Забрати паспорт у персонального помічника

АНТИКОРУПЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА В УКРАЇНІ

судовий контроль за дотриманням,
свобод та інтересів в кримінальних провадженнях

НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ БЮРО УКРАЇНИ (НАБУ)

- **протидія** кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на використання функцій держави або місцевого самоврядування (високопосадовці, суддів, членів парламенту та Уряду, керівників великих держпідприємств), та становлять загрозу національній безпеці;
- **розслідування** кримінальних правопорушень, передбачених статтями 191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно праці юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-5, 369-2, 410 Кримінального кодексу України.

СПЕЦІАЛЬНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПРОКУРАТУРА (САП)

- здійснення процесуального керівництва під час досудових розслідувань НАБУ;
- **підтримка** державного обвинувачення у відповідних провадженнях;
- представництво інтересів громадян або держави в суді у випадках, передбачених законом і пов'язаних з корупцією правопорушеннями.

ВИЩИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ СУД (ВАКС)

- здійснення правосуддя у справах, підслідних НАБУ;
- аналіз судової статистики, вивчення та узагальнення судової практики у кримінальних провадженнях, віднесених до його підсудності;
- вирішення питання про визнання активів необґрунтованими (цивільна конфіскація).

передача арештованих активів
в управління

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНСТВО (НАЗК)

з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів

- виявлення та управління арештованим та конфіскованим майном за дорученням слідчих (детективів), прокурорів, суддів.

НАЦІОНАЛЬНЕ АГЕНСТВО (НАЗК)

з питань запобігання корупції

- участь у формуванні та реалізації антикорупційної політики;
- перевірка декларацій;
- контроль за дотриманням антикорупційних обмежень і вимог (конфлікти інтересів, подарунки, сумісництво тощо);
- моніторинг способу життя;
- захист викривачів.

прохання знайти активи

передача висновків
про корупційні злочини

НАШІ ОРГАНИ СЛІДСТВА

- Національна поліція
- Служба безпеки України
- Державне бюро розслідувань

розслідування корупційних справ, що не належать до підслідності НАБУ

ОРГАНИ ПРОКУРАТУРИ

СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

правоохоронні органи

судова система

центральні органи
виконавчої влади
зі спеціальним
статусом

ЗАПИТАННЯ ДО ДИСКУСІЇ «ХТО ЗУПИНИТЬ КОРУПЦІЮ?»

- Чи може тільки законодавство та створення антикорупційних органів змінити ситуацію в Україні?
- Як поміняти ставлення до проявів корупції в населення країни?
- Хто може допомогти в справі запобігання й протидії корупції? Громадські організації? Антикорупційні органи? Засоби медіа?

ГЛОСАРІЙ УРОКУ

Безконтрольність службовця — відсутність належних механізмів оскарження та перевірки діяльності чиновника.

Інформування та виховання — означає, що треба змінити спосіб дій громадян і бізнесу так, щоб корупція стала небезпечною та морально неприйнятною.

Конфлікт інтересів — наявність суперечностей між приватними інтересами й повноваженнями, коли чиновник під впливом власного інтересу приймає незаконне рішення.

Корупційні ризики — сукупність правових, організаційних та інших факторів і причин, які породжують, заохочують (стимулюють) осіб до скоєння корупційних правопорушень під час виконання ними функцій держави або місцевого самоврядування.

Наявність дискреційних повноважень службовця — можливість чиновника прийняти будь-яке рішення на власний розсуд.

Недобросесність — порушення або свідоме нехтування чиновником моральними й етичними нормами поведінки.

Превенція (попередження) — запобігання корупційним правопорушенням.

Розслідування та санкції — покарання тих, хто вже вчинив корупційні правопорушення.

КАРТА АНТИКОРУПЦІЙНОГО УРОКУ

Урок №7	Дата:	Клас:	Тривалість: 45 хв
Тема уроку. Світ без корупції			
Мета уроку: <ul style="list-style-type: none"> проаналізувати провідний досвід боротьби з корупцією; схарактеризувати документи, що стосуються протидії корупції в Україні; порівняти міжнародні антикорупційні рейтинги та індекси; формувати добросовісну громадянську позицію молоді; визначити ролі кожного громадянина держави у зниженні загального рівня корупції; скласти план протидії корупції на рівні школи, міста, держави		Очікувані результати: учні/учениці <ul style="list-style-type: none"> вміють аналізувати міжнародні антикорупційні індекси і рейтинги; знають антикорупційні нормативні документи України; розуміють причини низького рівня України у антикорупційному рейтингу; набувають навичок прийняття самостійних рішень; вміють критично оцінювати ситуацію; мають чітку антикорупційну громадянську позицію	
Обладнання та матеріали: <ul style="list-style-type: none"> інформація до уроку про досвід країн світу в боротьбі з корупцією; міжнародний антидискримінаційний рейтинг; приклади ситуації «Трагічні наслідки корупції»		Глосарій уроку: <ul style="list-style-type: none"> превенція; розслідування та санкції; дискреційні можливості службовця; рейтинг, індекс; громадянська позиція	
Основні уміння, що розвивають на уроці: <ul style="list-style-type: none"> критичне мислення; уміння приймати рішення; уміння всебічно аналізувати ситуацію; комунікативні навички; навички самоорганізації; уміння працювати в команді			

Структура уроку

Етап уроку	Методологія/активність	Тривалість
Крок 1. Хто знищить корупцію	<ul style="list-style-type: none"> дискусія (дискусія за визначеними на попередньому уроці запитаннями) 	15 хв
Крок 2. Міжнародні рейтинги	<ul style="list-style-type: none"> групова робота (учні поділяються на 4—5 груп та роблять аналіз міжнародних антикорупційних рейтингів та місця України); мозковий штурм (визначення можливих причин низького рейтингу України) 	5 хв
Крок 3. Світ без корупції	<ul style="list-style-type: none"> ознайомлення із досвідом європейських держав у подоланні корупції; обговорення досвіду 	7 хв
Крок 4. Громадська позиція «Стоп корупція»	<ul style="list-style-type: none"> визначення ролі кожного громадянина у подоланні корупції (фронтальна робота); групова робота (складання плану протидії корупції на рівні школи, міста, держави); знайомство із системою закупівель «Prozorro» 	13 хв
Крок 5. Рефлексія	<ul style="list-style-type: none"> вправа «Відкритий мікрофон» (учні продовжують фразу «Для подолання корупції я...») 	5 хв

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Крок 1

Хто знищить корупцію (15 хв)

Привітання

Методичний коментар

Ця гра спрямована на налагодження взаємодії та продуктивне спілкування, однак, за бажанням, учитель / учителька може використати іншу гру для привітань.

Гра «Домовленість»

Мета: учити досягати згоди, ураховуючи потреби кожного під час комунікативного процесу.

Учні та учениці об'єднуються в групи по 4 людини. Серед них розподіляються ролі: 1 — нічого не бачить, 2 — нічого не чує, 3 — не чує і не говорить, 4 — не рухається. Учасники й учасниці мають домовитися про час зустрічі, враховуючи особливості кожного.

Дискусія «Хто знищить корупцію»

Методичний коментар

Перед проведенням дискусії учням й ученицям варто нагадати правила.

Учитель/-ка. Давати чи не давати хабар в ситуаціях, коли вам потрібно вирішити певні проблеми або прискорити реалізацію власного інтересу — це питання, яке стоїть перед кожним громадянином України. Та сьогодні ми поговоримо про те, хто ж має сили та повноваження на подолання корупції в Україні.

Запитання для обговорення під час дискусії

- Чи може тільки законодавство і створення антикорупційних органів змінити ситуацію в Україні?
- Як змінити ставлення до проявів корупції у населення країни?
- Хто може допомогти у справі запобігання і протидії корупції? Громадські організації? Антикорупційні органи? Медіа?

Крок 2

Міжнародні рейтинги (5 хв)

Групова робота

Учитель/-ка. Досить часто ми дізнаємося із засобів масової інформації, що Україна знизила або підняла свої позиції у тому чи тому рейтингу чи індексі, серед яких є і такі, що вимірюють рівень корупції в державі. Хто ж складає ці рейтинги та індекси і навіщо?

У міжнародному масштабі існує 40 різних рейтингів-індексів, які розраховують міжнародні громадські та урядові організації майже для усіх сфер суспільного життя. Серед найвідоміших слід згадати «Індекс свободи преси», який складає організація «Репортери без кордонів» і вимірює порушення свободи преси; «Індекс демократії», який складає Economist Intelligence Unit і вимірює її стан в 167 країнах.

У антикорупційній сфері таких індексів аж 5 і умовно їх поділяють на індекси сприйняття поширеності корупції та індекси дійсної поширеності корупції.

Учитель/-ка об'єднує клас у групи та організовує групову роботу із вивчення індексу сприйняття корупції (додаток 1 на с. 95—96 або у зошиті на с. 51).

Мозковий штурм

Учні й учениці називають імовірні причини низької позиції України у міжнародних антикорупційних рейтингах.

Крок 3

Світ без корупції (7 хв)

Учитель/-ка. Кожна людина хоче жити краще — і сподівається на краще життя у своїй країні. Світ знає випадки значних перетворень, які відбулися в певних країнах.

Наприклад, Сінгапур, невеличка країна у Південно-Східній Азії, за 20 років збільшила своє багатство у 15 разів, а що стало головною рушійною силою? Творець цього «сінгапурського економічного

дива» Лі Куан Ю був твердо переконаний, що це вдалося лише тому, що було переможено корупцію. Він казав: «Корупція здатна роз'їсти будь-яку систему, незалежно від філософії чи ідеології батьків-засновників, адекватності уряду чи географічного розташування». Корупція — це багатоліке зло, яке має різноманітні форми та завдає шкоди скрізь і кожному.

Групова робота

Методичний коментар

Робота у групах може бути організована у кілька способів:

1. Учні й учениці вивчають досвід усіх країн та в межах групи визначають ключові, спільні для всіх країн реформи, що призвели до зниження корупції. Свою думку група презентує класу.
2. Учитель/-ка об'єднує клас у п'ять груп і кожна група аналізує текст про одну країну. Завдання групи — разом прочитати / опрацювати текст, виділити головне. Визначити, які головні чинники дали можливість цій країні подолати корупцію? Які «рецепти» могли б спрацювати в Україні? Які ні? Чому?
3. Учитель/-ка застосовує прийом «Світове кафе». Учнівство об'єднується у п'ять груп і кожна група отримує аналізує текст про одну країну. По одній людині від кожної групи переходять до наступної групи та розповідають про свої напрацювання. Так, за принципом «навчаючи — учуся», кожна група матиме знання про всі п'ять країн.

У групах учні й учениці вивчають досвід країн світу з подолання корупції (додаток 2 на с. 97—103 або у зошиті на с. 53—58). Усі разом визначають ключові, спільні для всіх країн реформи, що призвели до зниження корупції.

Крок 4

Громадська позиція «Стоп корупція» (13 хв)

Учитель/-ка. У корупції є й ще більш значущі негативні для суспільства наслідки: хабар непомітно — а подекуди і виразно — розмиває суспільні норми поведінки і моралі.

Даючи хабарі та не повідомляючи про випадки вимагання незаконних платежів, ми самі створюємо так званий «ринок корупції» та заохочуємо корупціонерів підтримувати та створювати корупційні схеми.

В Україні діє Закон «Про запобігання корупції», який містить усі необхідні норми для усунення подібних корупційних ризиків. Однак будь-який закон, навіть найкращий, не забезпечить дотримання

законності без активної громадянської позиції, яка виключить можливість корупційних порушень щодо вас та інших громадян. Завдання з подолання корупції в Україні включені до усіх стратегічних документів — як внутрішніх (Коаліційна угода між парламентськими фракціями, Стратегії та річні програми дій Уряду), так і зовнішніх (Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та Порядок денний її імплементації, Програма співробітництва з Міжнародним Валютним Фондом).

Суттєве зниження корупції є однією з ключових умов, за якими оцінюють перспективи інтеграції України до Європейського Союзу (ЄС) та отримання міжнародної фінансової допомоги, зокрема кредитування від Міжнародного Валютного Фонду.

Виконання низки зобов'язань в імплементації антикорупційної реформи вже зробило можливим лібералізацію візового режиму між Україною та ЄС та безвізові подорожі українців до більшості країн Європи.

Корупція небезпечна не лише тим, що завдає економічної шкоди. Подекуди корупційні діяння становлять безпосередню загрозу здоров'ю або навіть життю людини. Розглянемо декілька прикладів — і визначимо, яку саме загрозу становлять корупційні дії.

Методичний коментар

Учитель/учителька організовує фронтальний аналіз ситуацій (додаток 3 на с. 104 або у зошиті на с. 59). Учитель/-ка або хтось із учнівства зачитує вголос ситуацію, потім всі разом обговорюють її за ключовими запитаннями.

Запитання для обговорення ситуацій

- До чого може призвести порушення правил пожежної безпеки?
- Чи становить небезпеку п'яний водій за кермом? Яку саме?
- Чи може бути виправдання таким діям?

Учитель/-ка. За результатами нашої роботи та протягом дискусії ми зрозуміли, що подолання корупції — справа рук кожного.

Індивідуальна робота

Методичний коментар

Після тривалої групової роботи варто організувати індивідуальну роботу учнів та учениць з аналізу ситуації (додаток 4 на с. 105 або у зошиті на с. 60) та спільне обговорення.

Запитання для обговорення

- Чому у наведеному прикладі ціна на жалюзі знизилася двічі?
- На реалізацію якої мети можна використати зекономлені гроші?
- Чи допомагає система «Prozorro» боротися з корупцією та економити гроші платників податків? Як саме?
- Що таке конфлікт інтересів? На вашу думку, які могли бути дії директора щодо участі у тендері компанії, у якій працює його дружина?

Групова робота

Складання плану протидії корупції

Методичний коментар

Учитель/-ка об'єднує учнівство у чотири групи та організовує роботу над складанням планів протидії корупції на рівні окремого громадянина, школи, міста, держави (додаток 5 на с. 106 або у зошиті на с. 61).

Хтось один від групи (за бажанням) презентує план протидії корупції.

Крок 5

Рефлексія (5 хв)

Вправа «Відкритий мікрофон»

Учениці й учні продовжують фразу: «Для подолання корупції я...».

Завдання: ознайомтеся із позицією України у міжнародному рейтингу сприйняття корупції. Окресліть імовірні причини такого положення.

ІНДЕКСИ СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ

Найбільш відомим у світі індексом, що вимірює корупцію, є «Індекс сприйняття корупції» (The Corruption Perceptions Index), розрахований за методикою міжнародної неурядової організації *Transparency International*.⁸ Саме цей глобальний рейтинг найчастіше використовують як показник поширеності корупції в різних країнах світу. Організація докладает чимало зусиль до того, щоб забезпечити достовірність первинної інформації, що викорисовують для складання Індeksu, і здебільшого він є надійним інструментом вимірювання. Індекс містить усереднені дані, зібрані за три останні роки і дає уявлення про поточні оцінки рівня корупції експертами.

Аби отримати іще точнішу інформацію про сприйняття корупції використовують дані з різних індексів. Так, у засобах масової інформації часто згадують дослідження думки громадян щодо поширеності корупції, які проводить інститут Геллапа (дослідницька компанія «The Gallup Organization»). В опитуванні беруть участь громадяни понад 100 країн. Вони відповідають на два запитання: «Чи поширена корупція у владі у вашій країні?» та «Чи поширена корупція у бізнесі у вашій країні?» За таким самим принципом відбуваються дослідження для індексу «Барометр світової корупції» (Global Corruption Barometer, або GCB).

У 2017 р. Україна посіла 131 місце з 176 країн у рейтингу сприйняття корупції *Transparency International*. Це місце розділили з нею Росія, Казахстан, Іран і Непал. Таке місце є дуже незадовільним для України, яка обрала для себе вектор європейської інтеграції, оскільки більшість країн ЄС посідають місця вгорі рейтингу. Найменш корумпованими країнами *Transparency International* називає Данію, Нову Зеландію, Фінляндію, Швецію, Норвегію, Сінгапур, Нідерланди, Канаду й Німеччину. Україна дещо покращила свої показники в 2018 році. Її результат — 32 бали та 120 місце серед 180 країн. Отже, Україна здобула ще 2 бали та піднялася на 10 місць (результат за 2017 рік — 30 балів, 130 місце).

---

⁸ Transparency International <https://ua.censor.net.ua/n424781>

На початку 2019 року⁹ Transparency International Ukraine надала 12 рекомендацій, які б могли покращити показники України в CPI. Станом на кінець року було виконано або частково виконано лише 6 з них, і ті в останньому кварталі 2019-го. Тож, за підсумками 2019 року Україна має мінус два бали — 30 балів зі 100 можливих. Ми повернулися на рівень 2017 року і тепер посідаємо 126 місце зі 180 країн. Поруч з нами у рейтингу — Киргизстан, Азербайджан та Джибуті.

Україна з-поміж сусідів випереджає Росію, яка зберегла свої позиції (28 балів, 137 місце). Очікувано серед сусідів лідерами є Польща (58 балів, 41 місце) та Словаччина (50 балів, 59 місце). Білорусь додала один пункт і тепер має 45 балів та 66 місце. Також цього року спостерігаємо зниження індексу в сусідів: Румунія — мінус 3 бали, Угорщина — мінус 2, Молдова — мінус 1.

---

⁹ Індекс сприйняття корупції – 2019 <http://cpi.ti-ukraine.org/#/>

Завдання: ознайомтеся із досвідом країн, що мають найкращі результати у боротьбі з корупцією. Подумайте, які з цих кроків могли б бути використані в Україні, а які ні? Чому?

П'ЯТЬ КРАЇН, ЩО ПРИБОРКАЛИ КОРУПЦІЮ¹⁰

Сінгапур

Сінгапур — маленька острівна країна в Південно-Східній Азії. У 1959 році стала самоврядною державою у складі Британської імперії, а в 1965-му отримала незалежність від Малайзії. Півстоліття тому була вкрай бідною (імпортувати доводилося навіть прісну воду) і страждала від найвищого рівня корупції.

Хто: Лі Куан Ю — прем'єр-міністр Сінгапуру з 1959 по 1990 рр.

Що зроблено: В одному з інтерв'ю на запитання, як перемогти корупцію, Лі Куан Ю відповів: «Почніть з того, що посадить трьох своїх друзів. Ви точно знаєте за що, і вони знають за що».

1. У 1960 році влада Сінгапуру прийняли Акт про запобігання корупції, який дав чітке визначення цьому явищу, посилив покарання за хабарництво і прибрав максимум двозначних формулювань із законодавства. Антикорупційні закони періодично переглядають — ліквідують лазівки і двозначні трактування.

2. Створено незалежне Бюро з боротьби з корупцією. Усі держслужбовці, включно з міністрами і парламентарями, були позбавлені імунітету: антикорупційні розслідування торкнулися навіть близьких Лі Куан Ю. У результаті, кілька міністрів отримали тюремні терміни (в 1966 році — міністр національного розвитку Так Кіа Гана, у 1975-му — міністр з охорони навколишнього середовища Ві Тун Бун), інші покінчили життя самогубством (міністр національного розвитку Ті Чінг Ван) або втекли з країни.

3. Слідчі Бюро з боротьби з корупцією отримали право без санкцій суду і порядку заарештовувати (або обшукувати) за обґрунтованою підозрою в корупції будь-яку людину.

4. З 1980-х років уряд почав працювати над якістю бюрократії. Чиновникам істотно підвищили зарплатні (сьогодні в середньому \$20 тис. на місяць; середня зарплатня в країні \$3,5 тис.). На роботу держслужбовців набирає саме Бюро з боротьби з корупцією, причому відбір відбувається ще в школах.

¹⁰ П'ять країн, що приборкали корупцію <http://corruptua.org/2013/04/p-yat-krayin-shho-priborkali-koruptsiyu/>

5. Кожні пів року міністри надають прем'єру декларації про свої доходи та доходи членів сімей. Якщо накопичені кошти виявляться підозрілими і надмірними, починається антикорупційне розслідування. У кримінальному кодексі Сінгапуру є таке поняття, як «покарання за накопичення багатства, яке не відповідає займаному службовому становищу». Банківські рахунки держслужбовців — предмет пильного моніторингу. Суд має право конфіскувати у корупціонера всі грошові кошти, законне походження яких він не може довести.

6. Підвищена незалежність судової системи. Суддівські посади обіймають кращі приватні адвокати, зарплатня суддів наразі сягає \$0,8 млн на рік.

7. Жорстко придушені мафіозні угруповання.

8. Запроваджено штрафи за хабар або відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях. За помилкове звинувачення в корупції передбачений тюремний термін.

Результат. Сінгапур стабільно входить до п'ятірки найменш корумпованих держав світу. В індексі сприйняття корупції за 2012 рік Transparency International Сінгапур посів п'яте місце, набравши 87 балів зі 100 можливих. Але, на превеликий жаль, багато економічних рішень у Сінгапурі побудовані на нехтуванні прав людини заради «добробуту держави». Сінгапур і досі є країною-лідером у світі за кількістю виконаних смертних вироків. У цій країні широко застосовуються тілесні покарання – побиття палицями. Навіть роботодавець має право бити працівників за певні правопорушення на робочому місці. Тож, попри успіх боротьби з корупцією, людське життя в Сінгапурі не цінують.

Гонконг

Спеціальний адміністративний район в Китайській Народній Республіці. До 1997 року був колонією Великобританії. Сорок років тому, за експертними оцінками, корупцією було уражено 94% державних органів влади. У сімдесятих роках у Гонконгу поширеною була приказка «сідай в автобус» — якщо ти приймаєш корупцію, приєднуйся до нас.

Хто: Губернатор Гонконгу Мюррей Маклехоуз (за часів британського протекторату, у 1971—1982 рр.).

Що зроблено: Підпорядкував державний апарат принципом: «доведи, що купив майно не за хабарі».

1. У 1974 році Мюррей Маклехоуз заснував Незалежну комісію з боротьби з корупцією, на яку не могли вплинути ні МВС, ні спецслужби. Комісія розпочала роботу за трьома напрямками: виявлення хабарників, профілактика та аналіз нових

схем корупції, пропаганда. Права співробітників Комісії широкі: вони могли провести перевірку в будь-якому відомстві та міністерстві занайменшої підозри в корупції.

2. За роботою комісії стежать громадські організації з представників інтелігенції та бізнесу. Підозра в корупції веде до звільнення.

3. Чистка поліції. Першим високопоставленим чиновником, заарештованим за хабарі, був саме начальник поліції Гонконгу.

4. Місцевим ЗМІ була забезпечена повна свобода антикорупційних публікацій та розслідувань. Громадяни могли телефонувати на гарячу лінію і повідомляти про вимагання. Журналісти проводили власні розслідування щодо чиновників — фіксували їхні великі покупки, виявляли розмір витрат їхніх родичів. На кожне таке повідомлення Комісія реагувала. Хабарнику заморожували банківський рахунок і вимагали пояснити походження доходів і великих покупок.

5. У Гонконгу хабар в результаті вимагання — не злочин. Якщо підприємець змушений дати хабара чиновнику, то винен тільки чиновник, а бізнесмен залишиться поза переслідуванням. Люди, які стали жертвою корупції, не боялися дзвонити на «гарячу лінію» комісії та скаржитися на хабарників.

Результат. Якщо в 1974 році чисельність корумпованих чиновників оцінювали в 94%, то зараз — у 2—3%. В антикорупційному рейтингу Transparency International Гонконг посідає 14 сходинку — 77 балів зі 100. Цей результат кращий, ніж, наприклад, у Японії або США.

Фінляндія

Приклад держави, у якій корупція не приживається. У законодавстві навіть немає поняття «корупція», так само як і мови про боротьбу з нею. Але так було не завжди: у післявоєнний період (1945—1954 рр.) у Фінляндії був сплеск корупції — за отримання хабарів було засуджено 549 чиновників. У період з 1980 по 1989 роки кількість вироків становила 81.

Хто: Фінське суспільство.

Що зроблено:

1. Терміну «корупція» в кримінальному кодексі немає, але є поняття «хабарництво», за нього чиновника можуть оштрафувати або позбавити волі на термін до чотирьох років. Корупція розглядається як частина кримінальної злочинності.

2. Від звинувачень у хабарництві і покарань не рятують ні службове становище, ні депутатські мандати, ні громадська популярність.

- 3.** Державна політика профілактики і припинення корупції викладена у загальнонаціональній Програмі з боротьби зі злочинами в економічній сфері, прийнятій у 1996 році.
  - 4.** Спеціального органу по боротьбі з корупцією немає, цими питаннями займається міністерство юстиції. Серйозні випадки в компетенції Національного бюро розслідувань, простіші випадки — поліції.
  - 5.** Випадки корупції рідкісні, більшість із них завдяки засобам масової інформації стають надбанням громадськості. Масштаб корупційних скандалів не йде ні в яке порівняння з пострадянськими країнами. Один з останніх зафіксований в 2010 році: прем'єр-міністр Матті Ванханен пішов у відставку після того, як пресі стало відомо, що для ремонту власного будинку він прийняв у подарунок кілька кубометрів вагонки. До речі, згодом злощасні дошки на його ділянці не було виявлено.
  - 6.** За останні 10 років були звільнені або самі пішли у відставку з юридичних або етичних причин 6 членів уряду і 23 високопоставлені чиновники.
  - 7.** Органи влади у Фінляндії максимально публічні. Усі протоколи та записи обговорень, зроблені в адміністраціях, відкриті для кожного громадянина.
  - 8.** Один із найважливіших факторів, що перешкоджають поширенню корупції у Фінляндії, — висока матеріальна і соціальна забезпеченість чиновників.
- Результат.** Найменш корумпована країна у світі. Перше місце в індексі сприйняття корупції за 2012 рік Transparency International — 90 балів.

Грузія

У пострадянський період, аж до 2003 року, Грузія посідала одне з перших місць у світі за рівнем корупції в органах влади. Тотальним хабарництвом були вражені дорожня поліція, система вищої освіти, суди, митниця.

Хто: Президент Грузії Міхеїл Саакашвілі.

Що зроблено: Після революції троянд у 2004 році новий президент країни оголосив політику нульової толерантності до корупції. На зміну показушній боротьбі прийшов «метод шокової терапії».

1. У 2004 році з органів МВС було звільнено 15 тисяч поліцейських — це весь склад грузинської ДАІ. Новий штат автоінспекції набрали з нуля, на конкурсній основі. Вулиці нашпигували відеокамерами: якщо водій порушив правила і це зафіксувала камера, йому надсилають пропозицію зайти на сайт поліції, ознайомитися із записом і сплатити штраф.

2. У МВС створена внутрішня генеральна інспекція, яка розслідує факти хабарництва.

- 3.** Зарплатня поліцейського збільшена в 10 разів: у середньому \$700, зарплатня слідчого — \$2 000; за середньої зарплатні в країні \$200). З урахуванням високого рівня безробіття в Грузії служба в поліції є досить престижним заняттям.
  - 4.** Створено спеціальну «службу провокаторів», співробітники якої пропонують співробітникам поліції хабар. У 2005 році в тюрму сіли 200 поліцейських, яких упіймали на провокації.
  - 5.** У 2004—2005 рр. парламент Грузії прийняв низку законів, які спрощували процедуру арешту чиновників, підозрюваних у хабарництві, і передбачали конфіскацію всієї власності, законність придбання якої чиновник не зміг довести.
  - 6.** Значно спрощено дозвільні процедури, бюрократичні бар'єри ліквідовані. Створено систему електронного документообігу, що дає змогу швидко оформити необхідні документи, від паспорта до сертифіката про реєстрацію підприємства. Отримати водійські права можна в лічені хвилини, техогляд автомобілів відмінено. Уведена прозора електронна система державних закупівель.
  - 7.** У систему вищої освіти, як і в Україні, впроваджено незалежне тестування. На відміну від України, 95% жителів Грузії вважають, що це зробило неможливою корупцію у вишах.
  - 8.** Ліквідовано служби, які збирали побори з бізнесу: санепідемстанція та пожежна інспекція. Проведено реструктуризацію органів влади: апарати міністерств і відомств скорочені майже наполовину, уведена практика прихованої камери — за арештами чиновників, що беруть хабар, могли спостерігати усі охочі. Паралельно було посилено покарання за хабарництво.
  - 9.** Серія реальних арештів високопоставлених чиновників пододала «синдром некараності» у масовій свідомості, грузини тепер не вважають хабар нормальним явищем.
  - 10.** Частина корупційних послуг легалізована. Якщо раніше за термінове оформлення треба було давати хабар, то тепер за терміновість практично всіх видаваних державою документів можна заплатити до державного бюджету.
- Результат.** У 2012 році в індексі Transparency International Грузія посіла 51 місце (52 бали), залишивши позаду кілька держав ЄС — Чехію, Латвію, Словаччину, Румунію, Болгарію. Водночас у звіті Freedom House-2010 йдеться, що за останні роки в боротьбі з корупцією в нижніх і середніх ешелонах влади досягнуто помітного успіху, проте Грузія потерпає від елітарної високопоставленої корупції. Саме в такій корупції політичні опоненти звинувачують самого Саакашвілі та його оточення.

Естонія

Ще одна країна на пострадянському просторі, яку вважають однією з найменш корумпованих у Європі. У 1990-х роках тут процвітали організована злочинність, рекет і корупція, у тому числі й у правоохоронних органах.

Хто: Уряд Естонії починаючи з 1991 року.

Що зроблено: побудова інноваційної моделі електронної держави.

1. Прийнятий у 2002 році Кримінальний кодекс Естонії встановив серйозну відповідальність за корупцію. Одержання хабара загрожує в'язницею — до п'яти років (повторне — до десяти років), посередництво в хабарництві — великий штраф або позбавлення волі. У разі вручення цінного подарунка, хабаря, суд окрім позбавлення волі може застосувати конфіскацію майна. Антикорупційною правовою базою є конституція, КПК, прийнятий у 2007 році закон про боротьбу з відмиванням грошових коштів та фінансуванням тероризму.

2. У 2013 році створена Антикорупційна комісія міністрів, до якої увійшли міністри юстиції, внутрішніх справ, фінансів, економіки та комунікацій, а також держсекретар. Метою комісії було розроблення антикорупційної стратегії «Чесна держава і нагляд».

3. Розслідуванням фактів корупції займаються три органи: префектура поліції — якщо йдеться про чиновника, що працює в органах самоврядування, а також у приватних підприємствах/об'єднаннях; поліція безпеки — якщо йдеться про найвищих чиновників (президент, міністри); державна прокуратура — якщо йдеться про правоохоронців.

4. Щорічно високопоставлені чиновники зобов'язані декларувати своє майно, інформація доступна широкому загалу в інтернеті. У разі винесення звинувачувального антикорупційного вироку чиновнику майно, законне походження якого не було доведено, може бути конфісковано.

5. У 1990-х роках кількість поліцейських було скорочено вдвічі, — до 3,5 тисячі на всю країну. Найнижча зарплатня поліцейського — приблизно така сама, як середня по країні (€919 на початок 2013 року).

6. Упровадження електронної моделі держави (Е-держава) зводить практично до нуля особистісний фактор у взаєминах громадянина, організації, компанії з чиновником. У 2000 році уряд Естонії перейшов до безпаперових засідань, користуючись електронною мережею документації в інтернеті. Тоді в естонців з'явилася можливість подавати податкові декларації електронним способом — у 2010 році через мережу було подано 92% податкових декларацій. Реєстрація юридичної

особи займає 15 хвилин і не вимагає походів по кабінетах. У 2007 році Естонія стала першою у світі країною, що надала своїм виборцям можливість голосувати через інтернет на парламентських виборах, у 2011 році цим правом скористалися 15,4% виборців.

7. У 2010 році Естонія приєдналася до Конвенції ООН проти корупції. Конвенція стала невід'ємною частиною її законодавства, вона має пріоритет перед будь-якими суперечливими положеннями національного законодавства.

8. У 2012 році прийнято два нові закони — про боротьбу з корупцією і про публічну службу. Закони набирають чинності у квітні цього року.

Результат. Естонія з результатом 64 бали посіла 32-гу позицію (між Іспанією і Бутаном) у рейтингу сприйняття корупції Transparency International. На думку Ради Європи і GRECO (Групи країн по боротьбі з корупцією), Естонії слід внести значні корективи в антикорупційну політику щодо депутатів парламенту, суддів і прокурорів.

Завдання: ознайомтеся з прикладами ситуацій із корупційним компонентом.

ФРОНТАЛЬНА РОБОТА

Приклад 1

Надаючи дозвіл на введення в експлуатацію будинку, інспектор пожежної охорони за незаконну винагороду «закриває очі» на недотримання вимог пожежної безпеки — і люди заселяються у небезпечний будинок.

Приклад 2

Водій, якого затримали за перевищення швидкості, та ще й напідпитку, намагається дати гроші поліцейському, щоб уникнути відповідальності.

Завдання: ознайомтеся із ситуацією. Визначте мотиви поведінки кожного й кожної учасника/-ці взаємодії. Проаналізувавши ситуацію, будьте готові обговорити ситуації за визначеними питаннями.

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Придбання жалюзі для школи

Під час закупівель за бюджетні гроші дуже важливо забезпечити купівлю якісних товарів за справедливої ціною, щоб не було «відкатів» та нераціонального витрачання бюджетних коштів.

Для цього в Україні створена система державних закупівель, яку багато хто знає за назвою «Prozorro».

Це так званий аукціон «на зниження», де на публічні торги виставляють певний товар за стартову ціну, а потім учасники на кожному етапі аукціону пропонують нижчу ціну. Тобто ціна постійно знижується. Торги тривають доти, доки не залишиться лише один учасник, який запропонує найнижчу ціну.

Школі треба купити нові жалюзі для актової зали. Під час підготовки тендерної пропозиції школа провела дослідження цін на цей товар.

Фірми називали суму від 55 до 60 тис. грн. Крім того, дружина директора школи працює головним бухгалтером у компанії, що також подала пропозицію.

Після того, як директор закладу недвозначно пояснив, що ніяких «відкатів» на закупівлі не буде, ціна пропозиції знизилася до 45 тис. грн.

Урешті-решт після проведення тендеру жалюзі були закуплені за 32 тис. грн, тобто вдвічі дешевше від початкової пропозиції.

Для тієї самої актової зали потрібно було придбати звукове обладнання. На перший запит компанія-продавець вказала ціну 96 тис. грн.

Після проведення торгів на «Prozorro» вартість обладнання та його монтажу склала 62,5 тис. грн.

Запитання для обговорення

- Чому в наведеному прикладі ціна на жалюзі знизилася двічі?
- З якою метою можна використати зекономлені гроші?
- Чи допомагає система «Prozorro» боротися з корупцією та економити гроші платників податків? Як саме?
- Що таке конфлікт інтересів? На вашу думку, які могли бути дії директора щодо участі у тендері компанії, у якій працює його дружина?

Завдання: складіть план протидії корупції, визначивши 5 перших кроків на рівні:

окремого громадянина (група 1);

школи (група 2);

міста (група 3);

держави (група 4).

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

ГЛОСАРІЙ УРОКУ

Громадянська позиція — це відповідальне ставлення до виконання громадянських обов'язків.

Дискреційні можливості службовця — можливість вирішення посадовою особою або державним органом будь-якого питання на власний розсуд.

Превенція — це система заходів, спрямована на запобігання, попередження чогось (наприклад, злочинів).

Рейтинг, індекс — це числовий або порядковий показник, що відображає важливість або значущість певного об'єкта або явища.

Розслідування — це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі — ЄРДР) і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Санкції — це елемент правової норми, що встановлює неvigідні наслідки у разі порушення правила, визначеного диспозицією

АНТИКОРУПЦІЙНІ УРОКИ

УЧНІВСЬКИЙ ЗОШИТ

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

#USAID_Взаємодія

edcamp
UKRAINE

ПЕРЕДМОВА

Корупція здатна роз'їсти будь-яку систему — незалежно від філософії чи ідеології батьків-засновників, адекватності уряду або географічного розташування.

Лі Куан Ю,
сінгапурський державний діяч,
один із творців сінгапурського
«економічного дива»

Державі, яка заражена корупцією, дуже важко розвиватися. Корупція обмежує та забирає, порушує суспільний баланс та відбирає віру у справедливість. Корупція трапляється всюди, незалежно від професії чи релігії, не дивлячись на вік чи стать.

За дослідженням міжнародної організації Transparency International «Індекс сприйняття корупції-2019» Україна у 2019 році опустилася на два пункти в рейтингу сприйняття корупції порівнянно з 2018 роком і повернулася на рівень 2017 року, посівши 126-те місце зі 180.

І зараз Україні потрібна ваша допомога. Цикл антикорупційних уроків та цей робочий зошит зможе передати знання, які ви часто будете згадувати перед прийняттям важливих рішень у своєму житті. Вони розроблені та складені таким чином, щоб максимально підготувати до протидії корупції. Тому засвоєння цього курсу – це запорука вашого безпечного та чесного майбутнього.

ЗМІСТ

Урок 1. Корупція як соціальне явище

Крок 1. Про що йтиметься.....	4
Крок 2. Що таке корупція	5
Крок 3. Де можлива корупція	8
Крок 4. Який досвід кожної й кожного	10
Крок 5. Рефлексія	13

Урок 2. Антикорупційні дебати

Крок 1. Про що йтиметься.....	14
Крок 2. Кролик чи качка.....	14
Крок 3. Чи є корупція	16
Крок 4. Яка це корупція.....	18
Крок 5. Рефлексія	19

Урок 3. Життя без корупції

Крок 1. Життєвий шлях	20
Крок 2. Дослідження коротко- та довготривалих результатів	20
Крок 3. Визначення результату	21
Крок 4. Життєві рішення	23
Крок 5. Рефлексія	24

Урок 4. Майбутнє твориться сьогодні

Крок 1. Лист із майбутнього.....	25
Крок 2. Корупційний ланцюг	28
Крок 3. Визначення необхідних реформ.....	29
Крок 4. Лист у майбутнє	30
Крок 5. Рефлексія	31

Урок 5. Інформація проти корупції

Крок 1. Хто знає більше.....	32
Крок 2. Права людини	33
Крок 3. Міжнародні документи про права людини	35
Крок 4. Що треба знати	37
Крок 5. Рефлексія	41

Урок 6. Корупція краде можливості

Крок 1. Як корупція краде можливості	42
Крок 2. Що обрати	43
Крок 3. Проблема вибору.....	44
Крок 4. Підготовка до дискусії.....	45
Крок 5. Рефлексія	47

Урок 7. Світ без корупції

Крок 1. Хто знищить корупцію	48
Крок 2. Міжнародні рейтинги	49
Крок 3. Світ без корупції.....	50
Крок 4. Громадська позиція «Стоп корупція»	59
Крок 5. Рефлексія	62

УРОК 1. КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Крок 1

Про що йтиметься

I. Запишіть висновок до прослуханої історії.

II. Придумайте та допишіть історію, яка вже має початок.

Останній в історії хабар дали ...

Що таке корупція

Крок 2

I. Ознайомтесь з інформацією, поданою в інфографіці та проаналізуйте її.

Один із найпоширеніших видів корупції, з яким ми стикаємося в повсякденному житті, — побутова корупція. Вона супроводжує нас майже скрізь. Ось лише деякі сфери людської діяльності, що тісно сплелися з корупцією.

«Вдячність» за народження дитини в пологовому будинку

Медична довідка для оформлення або обміну водійського посвідчення

Оформлення медичних книжок для працівників

Зарахування дитини до школи чи дитячого садка

Довідка 086У (для вступу на навчання чи поїздки в табір відпочинку)

Огляд у лікаря в неприйомні години

Здача аналізів й прискорення отримання результатів

Щомісячний внесок у фонд закладу освіти

Заповнення атестату про закінчення школи

«Оминання» черги в паспортному столі

Домовленість про повторне написання контрольної чи відпрацювання пропуску в закладі освіти

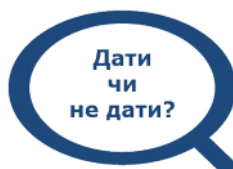
Складання заліків й іспитів

Довідка ЖКХ про склад родини

Виклик майстрів ЖКХ (слюсарів, електриків тощо)

Послуги контролерів з перевірки лічильника

Послуга «заповнення декларації» в аеропортах чи на вокзалах

Періодичні шкільні збори на придбання нового обладнання, книжок, меблів, телевізора, опалення, охорону, кондиціонер тощо

Домовленість із поліцією за керування в нетверезому стані, не пристебнутий пасок безпеки, перевезення дитини без дитячого крісла тощо

Оформлення документів у військкоматі чи відстрочка призову

Набір тексту документа (доручення, заповіт тощо) в нотаріальній конторі

Набір тексту заявки чи анкети для оформлення закордонного паспорта

P.S. Кожна ситуація, навіть та, що на перший погляд, є абсолютно незначною, є особистим внеском кожного в розквіт корупції.

II. Доповніть пропуски у поданих реченнях:

Три речі, які ви повинні знати про корупцію:

1. Корупція існує як у _____ так і _____ секторах. Суб'єктами корупції можуть бути _____.

2. _____ є зловживанням владою в державній установі чи приватній організації.

3. Вигоду — грошову або іншу перевагу — отримують _____ сторони корупційного діяння.

ЦИВІЛЬНІ ФАКТИ

Лобіювання може перерости в дискусію навколо політичної корупції. За визначенням лобіювання — це будь-яка діяльність для впливу на політику й рішення уряду або установи, щоб посприяти конкретному результату. Якщо лобіювання здійснюється чесно та прозоро, воно є законним методом участі груп інтересів у прийнятті правових норм. Коли ж лобіювання непрозоре й неврегульоване, то виникають проблеми, і треба вживати заходів для забезпечення його відкритості та відповідальності його учасників. Що ж стосується України, то правовий механізм регулювання інституту лобізму фактично не існує. В Україні, на жаль, лобізм має у більшості випадків виключно тіньовий характер. Люди, які відносяться до сфери лобіювання інтересів в українських реаліях, зазвичай використовують недозволені методи ведення діалогу: надання неправомірної вигоди, недеклароване фінансування політиків і держслужбовців, тіньові зв'язки, кулуарні змови. Особи, які лобіюють волю своїх замовників мають свої меркантильні цілі, нівелюючи інтереси бізнесу та суспільства загалом.

III. Ознайомтеся з альтернативними класифікаціями видів корупції, визначте, яка з класифікацій, на вашу думку, найбільш повно відображає корупційні явища в суспільстві.

КОРУПЦІЮ ПОДІЛЯЮТЬ ЗА

сферами діяльності

- політична;
- економічна, або ділова (бізнес-еліта країни), у нашій країні, де влада зрослася з бізнесом, цей поділ є досить умовним;
- побутова (традиції віддячити за роботу дрібним чиновникам, лікарям та ін.);

гілками влади

- корупція чиновництва у сфері законодавчої влади;
- у сфері виконавчої влади;
- у сфері судової влади: сюди ж слід віднести й корупцію з боку посадових осіб правоохоронних та контрольно-наглядових органів;

способом учинення

- лобізм (полягає в «проштовхуванні» способом прийняття нормативних й інших актів у всіх гілках влади, органах місцевого самоврядування, потрібних окремим кланам, бізнес-групам рішень, які часто суперечать інтересам і нації, чинному законодавству, або зміни редакції нормативних актів не на користь інтересам держави та суспільства);
- фаворитизм — надання переваги певним особам;
- кронізм — практика призначення друзів, родичів або довірених осіб на керівні посади, сприяння працевлаштуванню чи кар'єрному зростанню;
- непотизм — різновид фаворитизму, який полягає в наданні родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей.

Крок 3

Де можлива корупція

I. Проаналізуйте текст, виділіть, які з цих причин, на вашу думку, є основними.

ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ

У сучасній економічній науці прийнято відзначати множинність причин корупції, виділяючи економічні, інституційні й соціально-культурні чинники.

Економічні причини корупції

це, перш за все, низькі заробітні плати державних службовців, а також їх високі повноваження й здатність впливати на діяльність фірм і громадян. Корупція розквітає всюди, де в чиновників є широкі повноваження розпоряджатися будь-якими дефіцитними благами. Особливо це помітно в країнах, що розвиваються і в перехідних країнах, але часом вона проявляється й у розвинених.

Інституційними причинами корупції

вважають високий рівень закритості в роботі державних відомств, громізка система звітності, брак прозорості в системі законотворення, слабка кадрова політика держави, яка припускає поширення синекур і можливості просування по службі незалежно від дійсних результатів роботи службовців.

Соціально- культурними причинами корупції

є деморалізація суспільства, недостатня інформованість й організованість громадян, громадська пасивність щодо свавілля службовців.

Ваша думка _____

II. У поданому переліку негативних наслідків корупції позначте правильні знаком «+», хибні — знаком «-». Хибні твердження виправте та запишіть правильно.

- ☐ покращення ефективності роботи державного апарату загалом;
- ☐ неефективне використання державних коштів і ресурсів;
- ☐ гальмування способом установалення надуманих перешкод розвитку бізнесу;
- ☐ неефективна зовнішня економічна політика держави, підлаштована під кланові інтереси, а не інтереси держави;
- ☐ утрата податків, інших надходжень до державного бюджету (способом їх прямого розкрадання або «узгодженого» недоотримання);
- ☐ зниження соціальної нерівності;
- неефективна внутрішня економічна політика держави, підлаштована під кланові інтереси, а не інтереси держави;
- ☐ зниження інвестицій, прискорення економічного зростання;
- ☐ розорення приватних підприємців;
- ☐ посилення організованої злочинності, яка часто «вирішується» корумпованими високопосадовцями;
- ☐ підвищення якості управлінських послуг (зокрема, способом утворення штучних перешкод);
- ☐ неефективне використання знань й умінь людьми, які замість того, щоб займатися справою, вимушені долати штучні бюрократичні перешкоди;
- ☐ зниження суспільної моралі.

Ваші виправлення _____

This image shows a vertical page from a notebook or ledger. It features approximately 28 evenly spaced, horizontal blue lines running across the width of the page. The lines are thin and consistent in color and thickness. There is no handwriting, printed text, or other markings on the page.

Крок 4

Який досвід кожної й кожного

I. Орієнтовний план опису корупційного явища для антикорупційних інститутів.

Спочатку потрібно зазначити такі дані: прізвище та ім'я того, хто звертається та контактні дані, за якими можна звернутися (номер телефону, електронна пошта).

Причина звернення – опис власне ситуації, свідком якої ви стали. Тут важливо зазначити усі деталі, які вам відомо, вказати дату корупційної ситуації, прізвища усіх учасників, які причетні до справи тощо.

Наступний крок – вираження прохання чи вимоги. У цій частині потрібно вказати, чого саме ви хочете досягти поданим зверненням.

Якщо ви маєте фото- або відеодокази, про це обов'язково потрібно зазначити.

ПРИКЛАД ЗВЕРНЕННЯ

Петро Васильович Іваненко
номер телефону: 033 200 00 00
електронна пошта: ivanenko78@net.ua

Лист

про вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією

22 грудня 2019 року о 10 годині я їхав автобусом №N на роботу. Водій цього автобуса порушив правила дорожнього руху – здійснив поворот ліворуч на перетині вулиць М та R на червоне світло світлофора.

Пасажири автобуса майже одночасно почали робити зауваження водієві та висловлювати своє обурення щодо цієї ситуації.

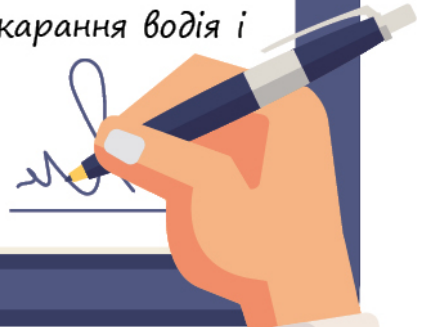
На розі вулиці М автобус зупинив поліцейський автомобіль. Поліцейський представився як сержант Чуприна Іван, сказав водієві пред'явити права та сказав про порушення. Водій почав виправдовуватися тим, що дуже поспішає, відстає від зазначеного графіку і вийшов з автобуса.

Уже потім я спостерігав за ситуацією через лобове скло автобуса і побачив таке: водій автобуса розмовляв з поліцейським розмахуючи руками, потім дістав з кишені купюру номіналом 500 гривень і рукостисканням передав її поліцейському. Після чого водій повернувся і поїхав далі. На мої нарікання та нарікання інших пасажирів водій сказав, що домовився, ніби штраф надішлють на підприємство і все буде сплачено.

Номер автобуса: РП 4433 ПР, фото водія додаю до листа. Корупційну ситуацію передачі грошової «винагороди» я зняв на смартфон, тож маю відеодоказ. Також надаю контакти пасажирів автобуса, які теж є свідками корупції: Марія Мороз (номер телефону: 033 223 23 23); Олег Простак (номер телефону: 033 334 34 34), Андрій Негода (номер телефону: 033 887 87 87).

Цим зверненням вимагаю розгляду цієї справи та покарання водія і поліцейського.

18.12.2020

НАПИШИ СВІЙ ЛИСТ

Впишіть у карту головні тези уроку.

УРОК 2. АНТИКОРУПЦІЙНІ ДЕБАТИ

Крок 1

Про що йтиметься

Напишіть, як зрозуміли притчу та в чому вбачаєте мораль.

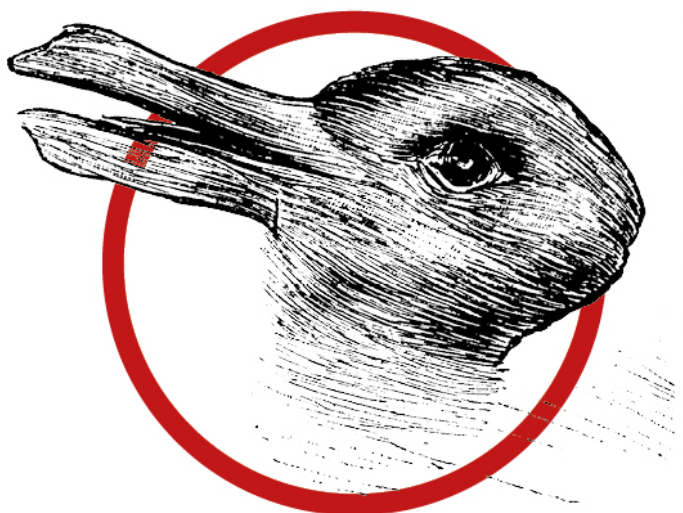

Крок 2

Кролик чи качка

Що перше побачили на зображенні?

Чи всі одразу побачили обидва зображення? _____

Що показує цей приклад? _____

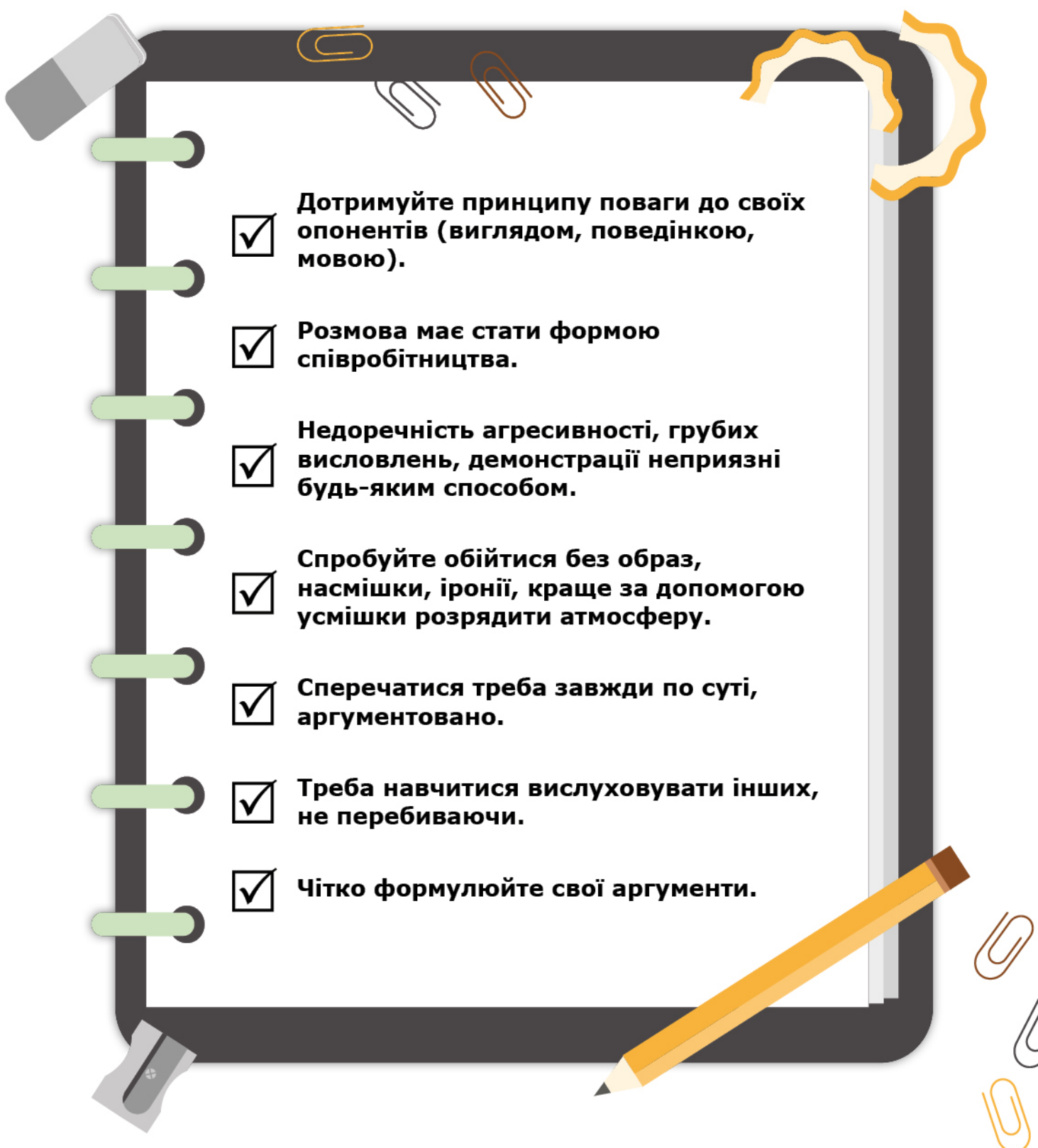

ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ РОЗМОВИ, ДИСКУСІЇ

-
- ☒ Дотримуйте принципу поваги до своїх опонентів (виглядом, поведінкою, мовою).
  - ☒ Розмова має стати формою співробітництва.
  - ☒ Недоречність агресивності, грубих висловлень, демонстрації неприязні будь-яким способом.
  - ☒ Спробуйте обійтися без образ, насмішки, іронії, краще за допомогою усмішки розрядити атмосферу.
  - ☒ Сперечатися треба завжди по суті, аргументовано.
  - ☒ Треба навчитися вислуховувати інших, не перебиваючи.
  - ☒ Чітко формулюйте свої аргументи.

Крок 3

Чи є корупція

I. Ознайомтеся з форматом дебатів та дотримуйтеся його.

Дебати — чітко структурований і спеціально організований публічний обмін думками між двома сторонами з актуальної теми. Цей різновид публічної дискусії учасники дебатів спрямовують на переконання в своїй правоті третьої сторони, а не одне одного.

ТРИ КРОКИ ДЕБАТІВ

Крок 1

Кожна команда формулює свої вступні аргументи ЗА або ПРОТИ твердження (близько хвилини).

Крок 2

Кожна команда може спростувати та відповісти на аргументи іншої команди (близько хвилини).

Крок 3

Кожна команда робить підсумкову заяву (близько 30 секунд).

Під час дебатів кожна і кожен має мудро використовувати час на представлення аргументів своєї сторони.

II. Після дебатів у групах запишіть головні аргументи ЗА та ПРОТИ.

Ірина щойно закінчила навчання і шукає роботу. Вона саме звернулася до офісу компанії ABC і виявилося, що батько Ірини знає когось, хто працює в ABC. Щоб допомогти дочці отримати роботу, він запрошує свого друга на дорогу вечерю та купує йому гарний подарунок.

ЗА

ПРОТИ

Максим отримав стипендію на навчання в Німеччині й дуже з цього тішиться. Щоб поїхати до Німеччини, Максим має отримати паспорт, на що треба два місяці, а заняття починаються вже через місяць. Службовець центру надання адміністративних послуг пропонує прискорити процес видання Максимового паспорта за додаткову оплату.

ЗА

ПРОТИ

Юлія вирішила розпочати власний бізнес. Хоча Юлія молода, її бізнес-ідея сколихне місцеву промисловість. Розпочинаючи діяльність, Юлія зустрічається з кількома місцевими чиновниками, щоб оголосити про свої ділові наміри. Вона знає, що якщо ці чиновники будуть на її боці, вести бізнес їй буде набагато простіше.

ЗА	ПРОТИ

Крок 4

Яка це корупція

Згадайте ситуацію, написану в скриньку на минулому уроці та проаналізуйте її за схемою.

(Вид корупції)

Причина	
Метод	
Дія	
Результат	

Впишіть у карту головні тези уроку.

Diagram illustrating the structure of the reflection card, featuring a central circular logo and several rectangular boxes for writing main theses.

АНТИКОРУПЦІЙНІ ДЕБАТИ

The diagram shows a central circular logo with a megaphone icon and the text "АНТИКОРУПЦІЙНІ ДЕБАТИ". Surrounding the logo are several rectangular boxes for writing, arranged in a grid-like fashion. The boxes are divided into two main sections: a left section with a large vertical box and a right section with a large vertical box. The left section also includes a smaller horizontal box at the top right. The right section includes a smaller horizontal box at the top left. The boxes are designed for writing the main theses of the lesson.

УРОК 3. ЖИТТЯ БЕЗ КОРУПЦІЇ

Крок 1

Життєвий шлях

Прочитайте та визначте правильність твердження. Відповідь обґрунтуйте.

1. Корупція існує лише у державному секторі.

ТАК

НІ

2. Корупція викликає неефективний розподіл і витрачання державних коштів і ресурсів.

ТАК

НІ

3. Корупція сприяє зниженню соціальної нерівності.

ТАК

НІ

Крок 2

Дослідження коротко- та довготривалих результатів

Дайте лаконічну відповідь на запитання.

1. Чи всі закінчили вправу в одному місці? Чому «так» або чому «ні»?

2. Як рішення учнів/учениць (або їхніх сімей) вплинули на їхній життєвий шлях?

3. Чому «перемога» у короткостроковій перспективі (крок уперед) не завжди гарантує «перемогу» в довгостроковій перспективі?

Визначення результату

Крок 3

**Ознайомтеся із ситуацією, що закріплена за вашою групою.
Після обговорення впишіть результати рішення.**

Під час перевірки введення будинку в експлуатацію інспектор пожежної безпеки каже, що закриє очі на невідповідність вимогам пожежної безпеки в обмін на невеликий (грошовий) подарунок від будівельника. Особа, яка приймає рішення: будівельник.

КОРОТКОТРИВАЛИЙ
РЕЗУЛЬТАТ

ДОВГОТРИВАЛИЙ
РЕЗУЛЬТАТ

Водій, якого зупинили за перевищення швидкості в нетверезому стані, пропонує поліцейському гроші, щоб уникнути відповідальності. Особа, яка приймає рішення: поліцейський.

КОРОТКОТРИВАЛИЙ
РЕЗУЛЬТАТ

ДОВГОТРИВАЛИЙ
РЕЗУЛЬТАТ

Університет оголосив загальнонаціональний конкурс серед учнівства на престижну стипендію. Учитель однієї з кандидаток пропонує замовити за неї слівце своєму товаришу в університеті, якщо сім'я учениці закупить витратні матеріали для класу вчителя. Особа, яка приймає рішення: учениця.

КОРОТКОТРИВАЛИЙ РЕЗУЛЬТАТ

ДОВГОТРИВАЛИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Мер затверджує бюджет міста на наступний фінансальний рік. Місцевий підприємець просить мера в першу чергу перевести фінансування на ремонт дороги біля його підприємства. Особа, яка приймає рішення: мер.

КОРОТКОТРИВАЛИЙ РЕЗУЛЬТАТ

ДОВГОТРИВАЛИЙ РЕЗУЛЬТАТ

На основі ситуації, що ви опрацьовували у групі, деталізуйте та доповніть поданий алгоритм.

1. Які є варіанти рішення? _____

---

2. Якими будуть короткострокові результати кожного варіанту? _____

---

3. Якими будуть довгострокові результати кожного варіанту? _____

---

4. Що ви рекомендуєте зробити в цій ситуації? _____

Крок 5

Рефлексія

Впишіть у карту головні тези уроку.

ЖИТТЯ БЕЗ
КОРУПЦІЇ

УРОК 4. МАЙБУТНЄ ТВОРИТЬСЯ СЬОГОДНІ

Лист із майбутнього

Крок 1

I. Уважно прочитай лист із майбутнього.

Привіт. Сподіваюся, що мій лист дістався правильної адреси і ти живеш у 2020 році.

Я живу в 2070 році – часі технологічного прориву й соціального занепаду. Людство нарешті навчилося долати час, та це навряд чи зможе його врятувати, адже ми не можемо повернутися на кілька десятиріч років назад та виправити свої помилки. Такими діями ми б спровокували зміни у ньому. Але у вашого покоління ще все попереду. Тож, можливо, саме ви врятуєте людство від занепаду.

Що я маю на увазі, коли говорю про занепад людства? Наведу кілька прикладів.

У 2023 році відбулися останні в історії України вибори президента/-ки й парламенту. Нова влада розпочала курс на тоталітаризм. І як лише вони агітували за себе голосувати? На це запитання ми не маємо відповіді. Ширяться чутки, що першу особу держави обрали «за гречку», та я не знаю, що означає цей вислів.

З початком такого президентства відбулося стрімке скорочення засобів масової комунікації, а ті, що залишилися, проходили сувору цензуру. Інформаційна політика держави стала абсолютно закритою. Провладна партія внесла зміни до конституції, держава з демократичної республіки перетворилася на монархію. Сьогодні державою править син, а парламент президента лиш виконує його забаганки. На всіх державних постах знаходяться підпорядковані монарху люди.

Та страшною є не лише політична ситуація в країні. Народ буквально задихається в соціальному й екологічному розумінні. Усі соціальні блага сконцентровані в руках родичів і друзів монарха. Процес отримання соціальних пільг перетворився на своєрідний аукціон – хто більше «поділяється», ті й отримують допомогу.

Щодо екології – ситуація є абсолютно невиправною. Міністерство екології й природокористування говорить, що внутрішніх ресурсів країни вистачить максимум на 30 років. Зовнішні ресурси там не доступні, адже країна залізною завісою відокремлена від усього цивілізованого світу й це не наш вибір. Просто внутрішня й зовнішня політика нашої держави викликала обурення мешканців країн світу. Тож сьогодні ми варимося у своєму бульйоні зі сміття, неякісних товарів і майже вичерпаних природних ресурсів.

Якось у бібліотеці я натрапила на книгу, датовану 1995 роком. У ній ішлося про те, що в Україні найбільші у світі запаси чорнозему, чисті ріки й густі ліси. Сьогодні ж я не розумію фразу: «Не кожен птах долетить до середини Дніпра». Можливо ви розумієте?

А ще, мені трапився документ з таємничою назвою «Глобальні цілі сталого розвитку», досягнення яких мало гарантувати добробут людини, держави та світу в цілому. На жаль, Україна не виконала майже нічого з тих зобов'язань, внаслідок чого всі загрози посилюються і виникли нові.

Ні, ми не живемо в повному хаосі. Усі дії громадян й установ чітко регламентуються законодавчими актами. Так, наприклад, усі промислові підприємства обов'язково повинні мати екологічні висновки й _____ дозволи та вони їх мають... А всі дрібні та великі підприємці мають заповнювати декларації й сплачувати податки. Однак державна казна лише спустошується.

Через два роки я закінчу школу. Я мрію бути лікаркою, але батьки вже сьогодні радять мені обрати іншу професію, оскільки наша родина не має потрібної суми сплати вступного внеску.

Я не хочу миритися із ситуацією, що склалася, та суспільно-активних людей дуже мало. І глибина деградації нашої держави вже сягнула критичного рівня.

Однак я сподіваюся, що ви можете все змінити. Я не можу сказати вам які конкретно рішення необхідно прийняти та коли саме все пішло не так. Я вірю, що ви зможете проаналізувати все вищесказане мною та врятувати майбутнє.

З повагою, твоя далека родичка.

II. Опиши та проаналізуй ситуацію з листа, що склалася в різних сферах людського життя.

Політична сфера

Соціальна сфера

Інформаційна сфера

Сфера освіти

Крок 2 Корупційний ланцюг

 Складіть ланцюг подій та виборів на основі описаної в листі ситуації.

Рівень 1	Хто?					
	Що зробив/-ла?					
	Наслідки для суб'єкта		Наслідки для інших учасниць/-ків події		Наслідки для суспільства й держави	
Рівень 2	Хто?		Хто?		Хто?	
	Що зробив/-ла?		Що зробив/-ла?		Що зробив/-ла?	
	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події
Рівень 3	Хто?	Хто?	Хто?	Хто?	Хто?	Хто?
	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?	Що зробив/-ла?
	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події	Наслідки для суб'єкта	Наслідки для інших учасниць/-ків події

Визначення необхідних реформ

Крок 3

Напишіть 5 кроків реалізації реформи в одній зі сфер людського життя: політичній, соціальній, інформаційній чи сфері освіти. Упишіть основні положення реформи в бланк, чітко визначте послідовність кроків, аби кожен попередній запуслав наступний механізм реформи.

5 кроків реалізації реформи

(сфера діяльності)

Крок 1

Крок 2

Крок 3

Крок 4

Крок 5

Крок 4

Лист у майбутнє

Напишіть листа самому собі в майбутнє.

Привіт _____

Хочу поради собі під час екзаменів

А під час вступу в університет

Коли нарешті буду будувати кар'єру

Звичайно, настане час, коли в мене з'явиться власне житло чи машина. Доведеться оформити безліч папірців.

А коли в мене будуть діти

А взагалі, пам'ятай

І найголовніше

Впишіть у карту головні тези уроку.

Diagram illustrating the structure of the reflection card, featuring a central red circle with an eye icon and the text "МАЙБУТНЄ ТВОРИТЬСЯ СЬОГОДНІ". The card is divided into several sections for writing main points of the lesson:

- A large vertical rectangular box on the left side with horizontal lines for writing.
- A horizontal rectangular box at the top right with horizontal lines for writing.
- A horizontal rectangular box in the middle right with horizontal lines for writing.
- A horizontal rectangular box at the bottom left with horizontal lines for writing.
- A large vertical rectangular box on the bottom right with horizontal lines for writing.

УРОК 5. ІНФОРМАЦІЯ ПРОТИ КОРУПЦІЇ

Крок 1

Хто знає більше

I. Запишіть визначення поняттям.

Інформація – _____

Факт – _____

II. Прочитайте та визначте правильність твердження. Відповідь обґрунтуйте.

1. Уся отримана нами інформація з соціальних мереж, стрічки новин, телевізійних новин тощо є правдивою

ТАК

НІ

2. Для пошуку потрібних матеріалів достатньо скористатись одним джерелом інформації

ТАК

НІ

3. Перевіряти інформацію, яку повідомляє друг або подруга не обов'язково, адже він/вона точно скажуть правду

ТАК

НІ

4. Кожна людина має знати свої права та вміти їх застосовувати у житті

ТАК

НІ

5. Інформація може допомогти у прийнятті рішень

ТАК

НІ

І. Зазначте які джерела інформації ви знаєте та яку саме інформацію можете дізнатися з кожного з них.

Джерела інформації

The worksheet consists of five large blue gears and five smaller red gears. Each gear contains horizontal lines for writing. The large blue gears are arranged in a circular pattern, while the smaller red gears are placed between them. The entire page is designed to help students identify and list various sources of information.

II. Ознайомтеся з деякими правами людини, затвердженими Конституцією України.

ПРАВА ЛЮДИНИ

Конституція України — стаття 5 розділу I

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Конституція України — стаття 15 розділу I

Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Конституція України — стаття 21 розділу II

Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Конституція України — стаття 24 розділу II

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Міжнародні документи про права людини

Крок 3

I. Розподіліть у межах своєї групи (4 особи), хто який документ вивчатиме (протягом 1 хв). Розкажіть про цей документ своїй групі та від інших дізнайтеся про інші документи.

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ

Загальна декларація прав людини

Є засадничим міжнародним документом щодо права людини, який прийняла Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948 року. Складається з преамбули і 30 статей. У преамбулі зазначено, що визнання гідності, властивої всім членам людської родини, рівних і невід'ємних їхніх прав є основою волі, справедливості і всезагального миру. Статті Декларації закріплюють широкий спектр прав людини. Декларація є «стандартом, до досягнення якого повинні прагнути всі народи і всі держави». Нині більш ніж 90 національних Конституцій, прийнятих після Загальної декларації прав людини відтворюють її положення. Цей документ має величезне значення для розвитку держав через демократію і законність.

Міжнародний пакт про громадянські й політичні права

Прийняла Генеральна Асамблея ООН у грудні 1966 року. Містить комплекс прав і свобод, що належать людині як громадянину і пов'язані з його участю в політичному житті країни. Пакт гарантує такі права: право на життя, волю й особисту недоторканність, на свободу думки, релігії та свободу висловлення своєї думки тощо. Для здійснення положень Пакту створено Комітет ООН із прав людини. До Пакту додано два факультативні протоколи. Держави, що підписали перший з них, дають згоду на розгляд Комітетом із прав людини скарг громадян на порушення їхніх прав. Другий факультативний протокол спрямовано на скасування смертної кари.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права

Прийняла Генеральна Асамблея ООН у грудні 1966 року. У цьому документі визначено право кожної людини на працю, вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці, на рівну оплату за рівну працю, на відпочинок і дозвілля та низку інших прав. Для контролю за здійсненням прав, передбачених Пактом, у рамках ООН із 1985 року діє Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, що розглядає доповіді держав про їхню діяльність з дотримання положень Пакту.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод

Прийнято 4 листопада 1950 року в рамках Ради Європи. Чотири рази доповнено новими положеннями. Конвенція захищає тільки громадянські та політичні права. Дії або бездіяльність держав, що підписали Конвенцію, у випадку порушення прав, закріплених у ній, можна оскаржити в Європейському суді з прав людини, рішення якого обов'язкові для держав-учасниць Конвенції.

Глобальні цілі сталого розвитку

Спрямовані на досягнення економічної, соціальної та екологічної стійкості до 2030 року. Корупція може потенційно підірвати успішне виконання всіх 17 цілей серед яких зокрема: 1. Подолання бідності у всіх її формах та усюди; 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів; 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях (<http://www.sdg.org.ua/ua/>).

II. Напишіть визначення поданого терміну та ознайомтеся зі зразком запиту на публічну інформацію.**Публічна інформація – _____****ЗРАЗОК ЗАПИТУ НА ПУБЛІЧНУ ІНФОРМАЦІЮ**

_____ (найменування розпорядника інформації)

_____ (адреса місцезнаходження розпорядника інформації)

_____ (телефон, інші засоби зв'язку)

_____ (ПІБ/найменування запитувача інформації)

_____ (адреса запитувача інформації)

_____ (телефон, інші засоби зв'язку)

**З А П И Т
на отримання публічної інформації**

Відповідно до статті 34 Конституції України кожному гарантовано право на отримання, зберігання та поширення інформації. Гарантію права на інформацію забезпечують обов'язком органів державної влади та органів місцевого самоврядування як розпорядників інформації оприлюднювати інформацію, отриману або створену під час їхньої діяльності згідно зі статтями 3, 4, 14 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Відповідно до статті 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» доступ до інформації забезпечують через надання інформації за запитами на інформацію, водночас згідно зі статтею 19 цього самого закону запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується вона його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Зважаючи на наведене вище, відповідно до статей 5, 6, 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації», статей 5, 6 Закону України «Про інформацію», прошу надати інформацію:

1) _____.

2) _____.

(поставити запитання щодо інформації або документів, які стосуються повноважень розпорядника інформації, до якого ви звертаєтесь)

Відповідно до статті 20 Закону України «Про доступ до публічної інформації» просимо надати відповідь протягом 5 робочих днів із дня отримання запиту на адресу: _____ (зазначити поштову або електронну адресу) або повідомити за телефоном _____, де та коли журналіст зможе ознайомитися та/або зробити відповідні копії документів. У разі якщо запитувана інформація перевищуватиме 10 сторінок, гарантуємо відшкодування фактичних витрат на копіювання та друк згідно зі статтею 21 Закону України «Про доступ до публічної інформації». (Це речення необхідно залишати, якщо ви хочете отримати копії документів і готові сплатити витрати на копіювання чи друк інформації). Звертаємо вашу увагу, що у випадку ненадання відповіді на запит або надання неповної інформації, ми будемо змушені звертатися за захистом свого права на інформацію до суду або вимагатимемо притягнення вас до адміністративної відповідальності за статтею 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

« _____ » _____ р. _____ (підпис) _____ (ПІБ запитувача)

Що треба знати

Крок 4**I. Ознайомтеся із ситуаціями та візьміть участь у обговоренні.**

Ірина щойно закінчила навчання і шукає роботу. Вона саме звернулася до офісу компанії ABC і виявилося, що батько Ірини знає когось, хто працює в ABC. Щоб допомогти дочці отримати роботу, він запрошує свого друга на дорогу вечерю та купує йому гарний подарунок.

ПОТРІБНА ІНФОРМАЦІЯ

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Максим отримав стипендію на навчання в Німеччині й дуже з цього тішиться. Щоб поїхати до Німеччини, Максим має отримати паспорт, на що треба два місяці, а заняття починаються вже через місяць. Службовець центру надання адміністративних послуг пропонує прискорити процес видання Максимового паспорта за додаткову оплату.

ПОТРІБНА ІНФОРМАЦІЯ

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Юлія вирішила розпочати власний бізнес. Хоча Юлія молода, її бізнес-ідея сколихне місцеву промисловість. Розпочинаючи діяльність, Юлія зустрічається з кількома місцевими чиновниками, щоб оголосити про свої ділові наміри. Вона знає, що якщо ці чиновники будуть на її боці, вести бізнес їй буде набагато простіше.

ПОТРІБНА ІНФОРМАЦІЯ

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

II. Ознайомтеся та проаналізуйте алгоритм оцінювання достовірності інформації.

АЛГОРИТМ ОЦІНЮВАННЯ ДОСТОВІРНОСТІ ІНФОРМАЦІЇ

1. Авторитетність, кваліфікація або компетенція автора в тій галузі людських знань, яка необхідна для розкриття розглянутого питання. Автором може виступати як окрема людина, так і група конкретних людей. Інколи конкретні імена авторів не повідомляють, і джерело публікують від імені організації.

Критерії оцінювання авторитетності автора / авторки

Найвищий	Науковий ступінь автора/-ки, провідний фахівець у галузі світового рівня, міжнародний рівень визнання
Дуже високий	Науковий ступінь автора/-ки в цій галузі, державний рівень визнання
Високий	Експерт/-ка у цій галузі, фахівець, авторитетна організація відповідного профілю
Середній	Журналіст/-ка відповідного профілю, організація із суміжного профілю
Нижче за середній	Значуща особа, причетна до галузі, або журналіст
Низький	Особа, обізнана з питанням
Найнижчий	Хтось

2. Незалежність або ангажованість — ступінь інтенсивності зв'язку, що поєднує розглянуте питання й автора. Необхідно проаналізувати, чи є в автора свобода висловлюватися щодо цього питання, чи його слова щодо питання можуть вплинути на його добробут чи безпеку.

Критерії оцінювання незалежності автора / авторки

Цілком незалежний	Розглянуте питання не має жодного впливу на автора/-ку твердження
Майже незалежний	Лише вкрай віддалені зв'язки пов'язують питання і автора/-ку твердження
Слабко залежний	Питання має зв'язок з автором/-кою, проте, як воно може вплинути на автора/-ку, важко встановити
Дещо залежний	Питання впливає на автора/-ку, проте не має прямої залежності з питанням і добробутом
Залежний	Питання стосується кола обов'язків: колег по роботі, підлеглих чи начальства, або конкурентів
Дуже залежний	Питання стосується родичів, друзів чи, навпаки, ворогів автора/-ки
Цілком залежний	Питання безпосередньо стосується автора/-ки чи його близьких родичів

3. Поважність або репутабельність ресурсу чи носія — де саме джерело було опубліковано. Поважність ресурсу зазвичай сама по собі є значним фактором, який дає змогу здійснити первинне оцінювання якості матеріалу. Опублікований у рецензованому науковому виданні чи часописі матеріал буде загалом значно надійнішим, ніж допис на сайті новин. Так само допис на сайті новин є значно надійнішим, ніж самвидав — опублікований самостійно на персональному сайті, у блогах чи в соцмережі запис.

Критерії оцінювання репутабельності ресурсу

Найвищий	Академічне видання
Дуже високий	Рецензоване видання: книжка або поважна періодика світового рівня
Високий	Новинні вебсайти національного рівня, спеціалізовані поважні вебсайти, книжки, журнали, документальний фільм
Середній	Новинні вебсайти регіонального рівня, тематичні популярні вебсайти, телепередача
Нижче за середній	Особистий (виділений) вебсайт, малоповажні «жовті» інтернет-ресурси, ток-шоу
Низький	Соціальна мережа, інтернет-ресурси, YouTube
Найнижчий	Інтернет-форум, твітер

4. Тип матеріалу в джерелі — це характер самої інформації, яка буває первинною, вторинною або третинною. Первинна інформація зазвичай є чистим потоком даних, або їх описанням із мінімальною обробкою. Вторинна інформація — аналіз, узагальнення та висновки, які роблять на основі інших джерел (первинних, вторинних або третинних). Третинна інформація — тільки констатація факту, без наведення пояснень чи аналізу, побудована на інших вторинних джерелах. Третинну інформацію здебільшого подають в енциклопедіях.

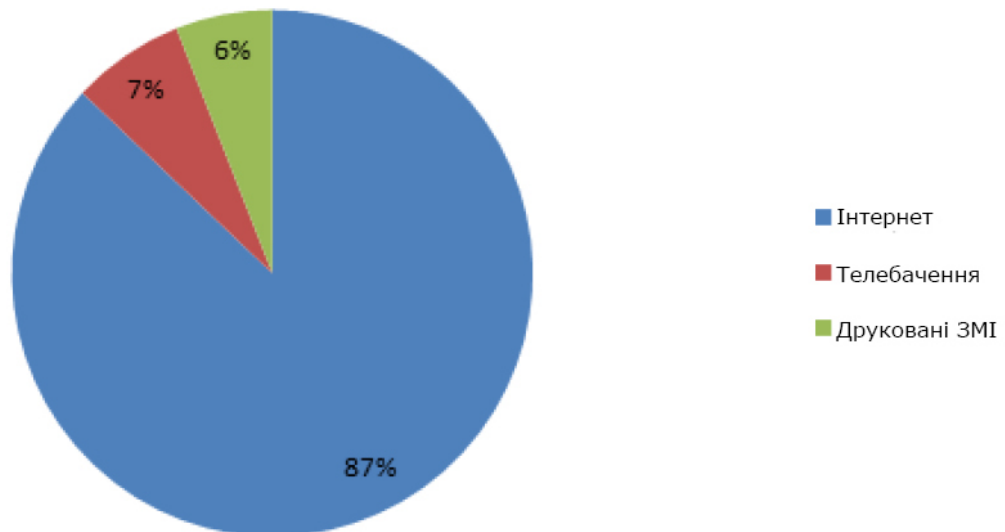
Критерії оцінювання типу матеріалу

Чисте первинне джерело	Масив фактів, даних, чисел без інтерпретації	Матеріал з камери відеоспостереження, фотографія, звукоряд
Первинне	Погляд чи ставлення до питання (події, явища)	Дослівний досвід людини, що описує відчуття очевидця, спогади від питання (події, явища)
Документ	Оригінал наукової праці, оригінал історичного документа, оригінал нормативного документа	Спеціалізовані документи (Кримінальний кодекс, Конституція, тощо) є складними джерелами. Пряма інтерпретація джерел дописувачами Вікіпедії може бути хибною, використання яких на підтвердження певного твердження є вкрай небажаним. Потрібні вторинні джерела, що інтерпретують складне джерело
Оброблене первинне	Базове оцінювання щодо питання (події, явища) без спроб узагальнень	Типова замітка в новинах про пригоду наводить лише факт, не робить спроб інтерпретувати його
Третинне джерело	Інформація лише про подію, що відбулася; про доконаний факт	Переважно енциклопедії, також досье або резюме, повідомлення в новинах про завершення добре описаного процесу (запуск нового типу ракети, відомлення про наукове відкриття)
Спрощене вторинне	Стисла стаття, що у двох словах або поверхнево розкриває суть питання	Підручники, хрестоматії, методичні матеріали, статті на неспеціалізованому ресурсі
Вторинне джерело	Анотація, автореферат, якісна стаття	Статті такої якості зазвичай може бути опубліковано в поважній спеціалізованій періодиці

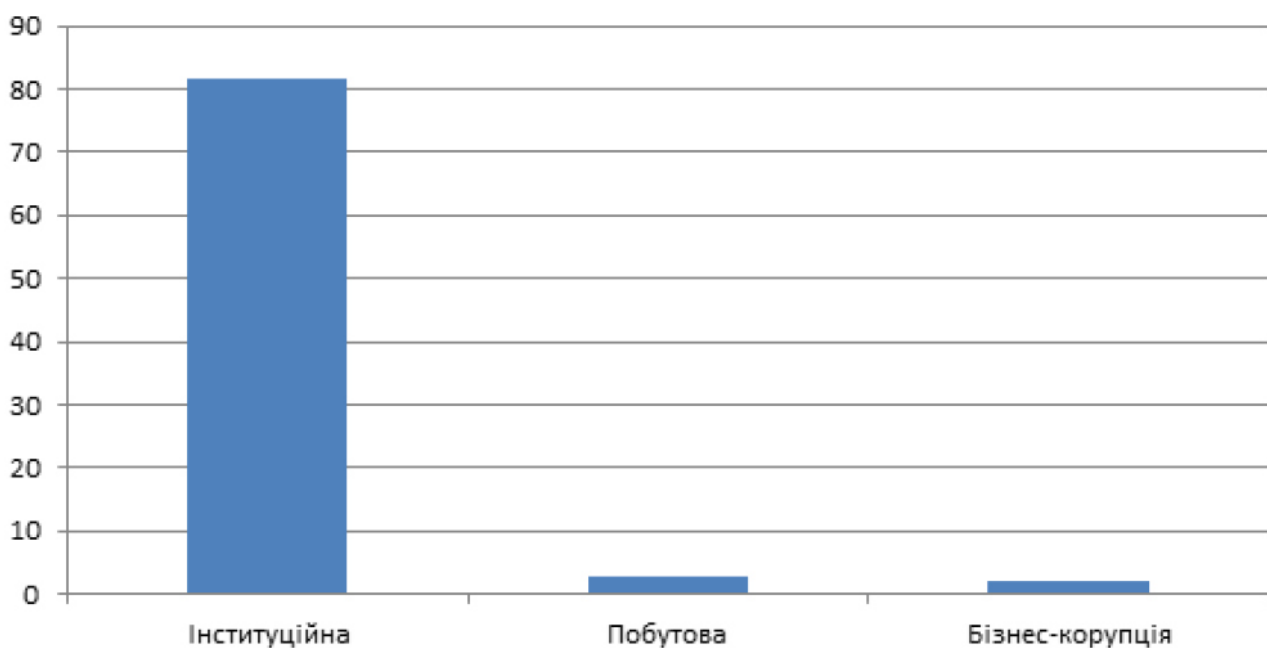
Порівняйте присутність теми корупції в різних видах ЗМІ, % (перші 7 місяців 2018 року).

Кількість інформації

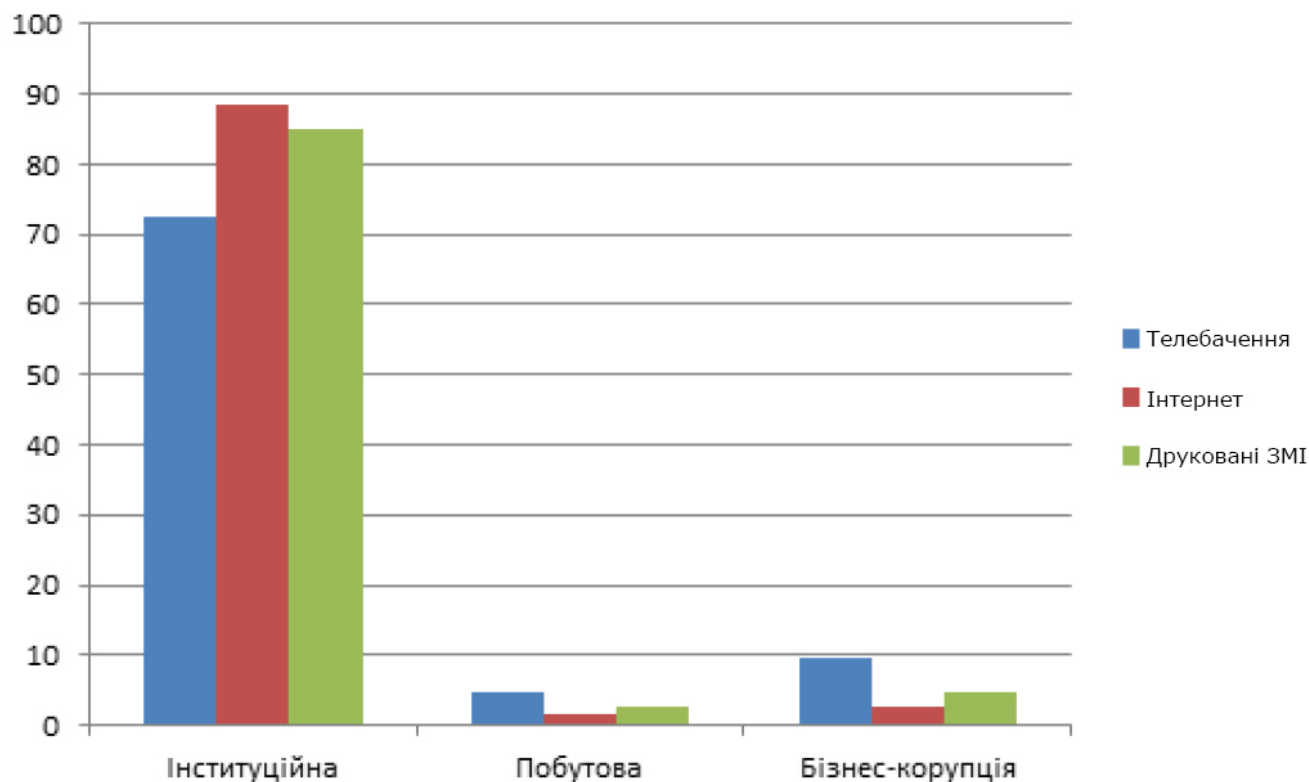
Порівняйте загальну кількість публікацій у ЗМІ за видом корупції, %.

Кількість інформації

Порівняйте кількість публікацій у різних типах ЗМІ за видом, %.

Зробіть висновки.

Впишіть у карту головні тези уроку.

УРОК 6. КОРУПЦІЯ КРАДЕ МОЖЛИВОСТІ

Крок 1

Як корупція краде можливості

Розкрийте своє розуміння поданих тез.

1. Корупція воює на боці ворога – _____

---

2. Корупція відлякує інвесторів – _____

---

3. Корупція вбиває – _____

---

4. Корупція зменшує шанси на освіту – _____

---

5. Корупція краде – _____

Що обрати

Крок 2

Ознайомтеся із ситуацією та обговоріть її в класі. На основі описаної ситуації заповніть таблицю, провівши мозковий штурм в групі; пам'ятайте, запропоновані варіанти сприймають без критики та занотовують у таблицю.

КОРУПЦІЙНІ ДОВІДКИ

Життя людини супроводжують різні документи: довідки, сертифікати, посвідчення особи, паспорти тощо. Процедура оформлення й отримання інших особистих документів від органів влади часто є непростю. І більшість таких документів потребує, щоб до їх оформлення долучився чиновник. Громадянину Нетребченко необхідно оформити потрібний йому документ — закордонний паспорт для подорожі в іншу країну — і це можна зробити лише в обмеженій кількості місць: у сервісному центрі або відділенні Державної міграційної служби. За законом процедура має тривати не більше ніж 20 робочих днів, але на практиці вона затягується, оскільки співробітники органів, що видають паспорти, починають вимагати додаткові документи, не передбачені жодними законами або процедурами, або «керувати чергою», пропускаючи вперед тих, хто зміг їх «заохотити за окрему плату». Громадянин Нетребченко вирішує заплатити чиновнику додаткову суму за прискорення оформлення документа.

Наслідки рішення взяти участь у корупційному діянні	Для суспільства	Для особи
«Позитивні» 		
Негативні 		

Крок 3

Проблема вибору

Визначте послідовність дій громадянина/-ки України з оформлення біометричного закордонного паспорта, пронумеруйте послідовність дій.

Дії громадянина/-ки України

Прийти до державної міграційної служби

Прийти до сервісної служби оформлення паспортів

Звернутися до персонального помічника з оформлення документів

Принести необхідні документи

Сплатити за послугу

Віддати документи персональному помічнику

Оформити в нотаріуса доручення на оформлення документів

Сплатити консульський збір

Сплатити консульський збір та плату за послугу

Заповнити заяву-анкету

Звернутися до спеціаліста із заповнення заяв-анкет

Підписати заповнену персональним помічником заяву-анкету

Роздрукувати та підписати заяву-анкету

Сфотографуватися в спеціаліста міграційної служби

Сфотографуватися та принести в паспортну службу фото формату 3x4

Віддати персональному помічнику фото в електронному вигляді

Відсканувати фото в паспорті громадянина України

Пройти сканування відбитків пальців

Узяти в поліції довідку про несудимість

Забрати паспорт у Державній міграційній службі

Забрати паспорт у сервісній службі

Забрати паспорт у персонального помічника та завірити його в Державній міграційній службі

Забрати паспорт у персонального помічника

I. Ознайомтеся з державними органами, що здійснюють боротьбу з корупцією, та з'ясуйте ключові відмінності у їхній діяльності та повноваженнях.

правоохоронні органи

судова система

центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом

II. Ознайомтеся з ключовими питаннями дискусії та напишіть орієнтовні відповіді.

1. Чи може тільки законодавство та створення антикорупційних органів змінити ситуацію в Україні?

---

2. Як змінити ставлення до проявів корупції в населення країни?

---

3. Хто може допомогти в справі запобігання й протидії корупції? Громадські організації? Антикорупційні органи? Засоби медіа?

Впишіть у карту головні тези уроку.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue lines, resembling notebook paper. The paper has rounded corners and is set against a dark blue background. A thick red curved line is visible at the bottom right corner, possibly indicating a fold or a binding edge.

[illegible][illegible]

[illegible]

УРОК 7. СВІТ БЕЗ КОРУПЦІЇ

Крок 1

Хто знищить корупцію

I. Запишіть які ви знаєте структури, установи чи організації, що мають повноваження подолання корупції в Україні.

II. Ознайомтеся з ключовими питаннями дискусії та напишіть орієнтовні відповіді.

1. Чи може тільки законодавство і створення антикорупційних органів змінити ситуацію в Україні?

---

2. Як змінити ставлення до проявів корупції у населення країни?

---

3. Хто може допомогти у справі запобігання і протидії корупції?

Ознайомтеся із позицією України у міжнародному рейтингу сприйняття корупції. Окресліть імовірні причини такого положення.

ІНДЕКСИ СПРИЙНЯТТЯ КОРУПЦІЇ

Найбільш відомим у світі індексом, що вимірює корупцію, є «Індекс сприйняття корупції» (The Corruption Perceptions Index), розрахований за методикою міжнародної неурядової організації Transparency International. Саме цей глобальний рейтинг найчастіше використовують як показник поширеності корупції в різних країнах світу. Організація докладє чимало зусиль до того, щоб забезпечити достовірність первинної інформації, що викорисовують для складання Індексу, і здебільшого він є надійним інструментом вимірювання. Індекс містить усереднені дані, зібрані за три останні роки і дає уявлення про поточні оцінки рівня корупції експертами. Аби отримати іще точнішу інформацію про сприйняття корупції використовують дані з різних індексів. Так, у засобах масової інформації часто згадують дослідження думки громадян щодо поширеності корупції, які проводить інститут Гелапа (дослідницька компанія «The Gallup Organization»). В опитуванні беруть участь громадяни понад 100 країн. Вони відповідають на два запитання: «Чи поширена корупція у владі у вашій країні?» та «Чи поширена корупція у бізнесі у вашій країні?» За таким самим принципом відбуваються дослідження для індексу «Барометр світової корупції» (Global Corruption Barometer, або GCB).

У 2017 р. Україна посіла 131 місце з 176 країн у рейтингу сприйняття корупції Transparency International. Це місце розділили з нею Росія, Казахстан, Іран і Непал. Таке місце є дуже незадовільним для України, яка обрала для себе вектор європейської інтеграції, оскільки більшість країн ЄС посідають місця вгорі рейтингу.

Найменш корумпованими країнами Transparency International називає Данію, Нову Зеландію, Фінляндію, Швецію, Норвегію, Сінгапур, Нідерланди, Канаду й Німеччину.

Україна дещо покращила свої показники в 2018 році. Її результат — 32 бали та 120 місце серед 180 країн. Отже, Україна здобула ще 2 бали та піднялася на 10 місць (результат за 2017 рік — 30 балів, 130 місце).

На початку 2019 року Transparency International Ukraine надала 12 рекомендацій, які б могли покращити показники України в CPI. Станом на кінець року було виконано або частково виконано лише 6 з них, і ті в останньому кварталі 2019-го. Тож, за підсумками 2019 року Україна має мінус два бали — 30 балів зі 100 можливих. Ми повернулися на рівень 2017 року і тепер посідаємо 126 місце зі 180 країн. Поруч з нами у рейтингу — Киргизстан, Азербайджан та Джибуті.

Україна з-поміж сусідів випереджає Росію, яка зберегла свої позиції (28 балів, 137 місце). Очікувано серед сусідів лідерами є Польща (58 балів, 41 місце) та Словаччина (50 балів, 59 місце). Білорусь додала один пункт і тепер має 45 балів та 66 місце. Також цього року спостерігаємо зниження індексу в сусідів: Румунія — мінус 3 бали, Угорщина — мінус 2, Молдова — мінус 1.

Імовірні причини положення України

Крок 3

Світ без корупції

I. Поясніть, як ви розумієте вислів.

«Корупція здатна роз'їсти будь-яку систему, незалежно від філософії чи ідеології батьків-засновників, адекватності уряду чи географічного розташування»

(Лі Куан Ю)

II. Ознайомтеся із досвідом країн, що мають найкращі результати у боротьбі з корупцією. Подумайте, які з цих кроків могли б бути використані в Україні, а які ні? Чому?

СІНГАПУР

Сінгапур — маленька острівна країна в Південно-Східній Азії. У 1959 році стала самоврядною державою у складі Британської імперії, а в 1965-му отримала незалежність від Малайзії. Півстоліття тому була вкрай бідною (імпортувати доводилося навіть прісну воду) і страждала від найвищого рівня корупції.

1. У 1960 році влада Сінгапуру прийняли Акт про запобігання корупції, який дав чітке визначення цьому явищу, посилив покарання за хабарництво і прибрав максимум двозначних формулювань із законодавства. Антикорупційні закони періодично переглядають — ліквідують лазівки і двозначні трактування.

2. Створено незалежне Бюро зборотьби з корупцією. Усі держслужбовці, включно з міністрами і парламентарями, були позбавлені імунітету: антикорупційні розслідування торкнулися навіть близьких Лі Куан Ю. У результаті, кілька міністрів отримали тюремні терміни (в 1966 році — міністр національного розвитку Так Кіа Гана, у 1975-му — міністр з охорони навколишнього середовища Ві Тун Бун), інші покінчили життя самогубством (міністр національного розвитку Ті Чінг Ван) або втекли з країни.

3. Слідчі Бюро з боротьби з корупцією отримали право без санкцій суду і порядку заарештовувати (або обшукувати) за обґрунтованою підозрою в корупції будь-яку людину.

4. З 1980-х років уряд почав працювати над якістю бюрократії. Чиновникам істотно підвищили зарплатні (сьогодні в середньому \$20 тис. на місяць; середня зарплатня в країні \$3,5 тис.). На роботу держслужбовців набирає саме Бюро з боротьби з корупцією, причому відбір відбувається ще в школах.

5. Кожні півроку міністри надають прем'єру декларації про свої доходи та доходи членів сімей. Якщо накопичені кошти виявляться підозрілими і надмірними, починається ан-

Хто: Лі Куан Ю — прем'єр-міністр Сінгапуру з 1959 по 1990 рр..

Що зроблено: В одному з інтерв'ю на запитання, як перемогти корупцію, Лі Куан Ю відповів: «Почніть з того, що посадить трьох своїх друзів. Ви точно знаєте за що, і вони знають за що».

Результат: Сінгапур стабільно входить до п'ятірки найменш корумпованих держав світу. В індексі сприйняття корупції за 2012 рік Transparency International Сінгапур посів п'яте місце, набравши 87 балів зі 100 можливих. Але на превеликий жаль багато економічних рішень у Сінгапурі побудовані на нехтуванні прав людини заради «добробуту держави». Сінгапур і досі є країною-лідером у світі за кількістю виконаних смертних вироків. У цій країні широко застосовуються тілесні покарання — побиття палицями. Навіть роботодавець має право бити працівників за певні правопорушення на робочому місці. Тож, попри успіх боротьби з корупцією, людське життя в Сінгапурі не цінують.

тикорупційне розслідування. У кримінальному кодексі Сінгапуру є таке поняття, як «покарання за накопичення багатства, яке не відповідає займаному службовому становищу». Банківські рахунки держслужбовців — предмет пильного моніторингу. Суд має право конфіскувати у корупціонера всі грошові кошти, законне походження яких він не може довести.

6. Підвищена незалежність судової системи. Суддівські посади обіймають кращі приватні адвокати, зарплатня суддів наразі сягає \$0,8 млн на рік.

7. Жорстко придушені мафіозні угруповання.

8. Запроваджено штрафи за хабар або відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях.

ГОНКОНГ

Спеціальний адміністративний район в Китайській Народній Республіці. До 1997 року був колонією Великобританії. Сорок років тому, за експертними оцінками, корупцією було уражено 94% державних органів влади. У сімдесятих роках у Гонконгу поширеною була приказка «сідай в автобус» — якщо ти приймаєш корупцію, приєднуйся до нас.

1. У 1974 році Мюррей Маклехоуз заснував Незалежну комісію з боротьби з корупцією, на яку не могли вплинути ні МВС, ні спецслужби. Комісія розпочала роботу за трьома напрямками: виявлення хабарників, профілактика та аналіз нових схем корупції, пропаганда. Права співробітників Комісії широкі: вони могли провести перевірку в будь-якому відомстві та міністерстві занайменшої підозри в корупції.

2. За роботою комісії стежать громадські організації з представників інтелігенції та бізнесу. Підозра в корупції веде до звільнення.

3. Чистка поліції. Першим високопоставленим чиновником, заарештованим за хабарі, був саме начальник поліції Гонконгу.

4. Місцевим ЗМІ була забезпечена повна свобода антикорупційних публікацій та розслідувань. Громадяни могли телефонувати на гарячу лінію і повідомляти про вимагання. Журналісти проводили власні розслідування щодо чиновників — фіксували їхні великі покупки, виявляли розмір витрат їхніх родичів. На кожне таке пові-

Хто: Губернатор Гонконгу Мюррей Маклехоуз (за часів британського протекторату, у 1971—1982 рр.).

Що зроблено: Підпорядкував державний апарат принципом: «доведи, що купив майно не за хабарі».

Результат: Якщо в 1974 році чистельність корумпованих чиновників оцінювали в 94%, то зараз — у 2—3%. В антикорупційному рейтингу Transparency International Гонконг посідає 14 сходинку — 77 балів зі 100. Цей результат кращий, ніж, наприклад, у Японії або США.

домлення Комісія реагувала. Хабарнику заморозували банківський рахунок і вимагали пояснити походження доходів і великих покупок.

5. У Гонконгу хабар в результаті вимагання — не злочин. Якщо підприємець змушений дати хабара чиновнику, то винен тільки чиновник, а бізнесмен залишиться поза переслідуванням. Люди, які стали жертвою корупції, не боялися дзвонити на «гарячу лінію» комісії та скаржитися на хабарників.

ФІНЛЯНДІЯ

Приклад держави, у якій корупція не приживається. У законодавстві навіть немає поняття «корупція», так само як і мови про боротьбу з нею. Але так було не завжди: у післявоєнний період (1945—1954 рр.) у Фінляндії був сплеск корупції — за отримання хабарів було засуджено 549 чиновників. У період з 1980 по 1989 роки кількість вироків становила 81.

1. Терміну «корупція» в кримінальному кодексі немає, але є поняття «хабарництво», за нього чиновника можуть оштрафувати або позбавити волі на термін до чотирьох років. Корупція розглядається як частина кримінальної злочинності.

2. Від звинувачень у хабарництві і покарань не рятують ні службове становище, ні депутатські мандати, ні громадська популярність.

3. Державна політика профілактики і припинення корупції викладена у загальнонаціональній Програмі з боротьби зі злочинами в економічній сфері, прийнятій у 1996 році.

4. Спеціального органу по боротьбі з корупцією немає, цими питаннями займається міністерство юстиції. Серйозні випадки в компетенції Національного бюро розслідувань, простіші випадки — поліції.

5. Випадки корупції рідкісні, більшість із них завдяки засобам масової інформації стають надбанням громадськості. Масштаб корупційних скандалів не йде ні в яке порівняння з пострадянськими країнами. Один з останніх зафіксований в 2010 році: прем'єр-міністр Матті Ванханен пішов у відставку після того, як пресі стало відомо, що для ремонту власного будинку він прийняв у подарунок кілька кубометрів вагонки. До речі, згодом злощасні дошки на його ділянці не було виявлено.

6. За останні 10 років були звільнені або самі пішли у відставку з юридичних або етичних причин 6 членів уряду і 23 високопоставлені чиновники.

Хто: Фінське суспільство.

Що зроблено: Висока матеріальна забезпеченість суспільства, що знижує мотивацію до корупції.

Результат: Найменш корумпована країна у світі. Перше місце в індексі сприйняття корупції за 2012 рік Transparency International — 90 балів.

7. Органи влади у Фінляндії максимально публічні. Усі протоколи та записи обговорень, зроблені в адміністраціях, відкриті для кожного громадянина.

8. Один із найважливіших факторів, що перешкоджають поширенню корупції у Фінляндії, — висока матеріальна і соціальна забезпеченість чиновників.

ГРУЗІЯ

У пострадянський період, аж до 2003 року, Грузія посідала одне з перших місць у світі за рівнем корупції в органах влади. Тотальним хабарництвом були вражені дорожня поліція, система вищої освіти, суди, митниця.

1. У 2004 році з органів МВС було звільнено 15 тисяч поліцейських — це весь склад грузинської ДАІ. Новий штат автоінспекції набрали з нуля, на конкурсній основі. Вулиці нашпигували відеокамерами: якщо водій порушив правила і це зафіксувала камера, йому надсилають пропозицію зайти на сайт поліції, ознайомитися із записом і сплатити штраф.

2. У МВС створена внутрішня генеральна інспекція, яка розслідує факти хабарництва.

3. Зарплатня поліцейського збільшена в 10 разів: у середньому \$700, зарплатня слідчого — \$2 000; за середньої зарплатні в країні \$200). З урахуванням високого рівня безробіття в Грузії служба в поліції є досить престижним заняттям.

4. Створено спеціальну «службу провокаторів», співробітники якої пропонують співробітникам поліції хабар. У 2005 році в тюрму сіли 200 поліцейських, яких упіймали на провокації.

5. У 2004—2005 рр. парламент Грузії прийняв низку законів, які спрощували процедуру арешту чиновників, підозрюваних у хабарництві, і передбачали конфіскацію всієї власності, законність придбання якої чиновник не зміг довести.

6. Значно спрощено дозвільні процедури, бюрократичні бар'єри ліквідовані. Створено систему електронного документообігу, що дає змогу швидко оформити необхідні документи, від паспорта до сертифіката про реєстрацію підприємства. Отримати водійські права можна в лічені хвилини, техогляд автомобілів відмінено. Уведена прозора електронна система державних закупівель.

Хто: Президент Грузії Міхеїл Саакашвілі.

Що зроблено: Після революції троянд у 2004 році новий президент країни оголосив політику нульової толерантності до корупції. На зміну показушній боротьбі прийшов «метод шокової терапії».

Результат: У 2012 році в індексі Transparency International Грузія посіла 51 місце (52 бали), залишивши позаду кілька держав ЄС — Чехію, Латвію, Словаччину, Румунію, Болгарію. Водночас у звіті Freedom House-2010 йдеться, що за останні роки в боротьбі з корупцією в нижніх і середніх ешелонах влади досягнуто помітного успіху.

7. У систему вищої освіти, як і в Україні, впроваджено незалежне тестування. На відміну від України, 95% жителів Грузії вважають, що це зробило неможливою корупцію у вишах.

8. Ліквідовано служби, які збирали побори з бізнесу: санепідемстанція та пожежна інспекція. Проведено реструктуризацію органів влади: апарати міністерств і відомств скорочені майже наполовину, уведена практика прихованої камери — за арештами чиновників, що беруть хабар, могли спостерігати усі охочі. Паралельно було посилено покарання за хабарництво.

9. Серія реальних арештів високопоставлених чиновників подолала «синдром некараності» у масовій свідомості, грузини тепер не вважають хабар нормальним явищем.

10. Частина корупційних послуг легалізована. Якщо раніше за термінове оформлення треба було давати хабар, то тепер за терміновість практично всіх видаваних державою документів можна заплатити до державного бюджету.

ЕСТОНІЯ

Ще одна країна на пострадянському просторі, яку вважають однією з найменш корумпованих у Європі. У 1990-х роках тут процвітали організована злочинність, рекет і корупція, у тому числі й у правоохоронних органах.

1. Прийнятий у 2002 році Кримінальний кодекс Естонії встановив серйозну відповідальність за корупцію. Одержання хабара загрожує в'язницею — до п'яти років (повторне — до десяти років), посередництво в хабарництві — великий штраф або позбавлення волі. У разі вручення цінного подарунка, хабаря, суд окрім позбавлення волі може застосувати конфіскацію майна. Антикорупційною правовою базою є конституція, КПК, прийнятий у 2007 році закон про боротьбу з відмиванням грошових коштів та фінансуванням тероризму.

2. У 2013 році створена Антикорупційна комісія міністрів, до якої увійшли міністри юстиції, внутрішніх справ, фінансів, економіки та комунікацій, а також держсекретар. Метою комісії було розроблення антикорупційної стратегії «Чесна держава і нагляд».

3. Розслідуванням фактів корупції займаються три органи: префектура поліції — якщо йдеться про чиновника, що працює в органах самоврядування, а також

Хто: Уряд Естонії починаючи з 1991 року.

Що зроблено: побудова інноваційної моделі електронної держави.

Результат: Естонія з результатом 64 бали посіла 32-гу позицію (між Іспанією і Бутаном) у рейтингу сприйняття корупції Transparency International.

у приватних підприємствах/об'єднаннях; поліція безпеки — якщо йдеться про найвищих чиновників (президент, міністри); державна прокуратура — якщо йдеться про правоохоронців.

4. Щорічно високопоставлені чиновники зобов'язані декларувати своє майно, інформація доступна широкому загалу в інтернеті. У разі винесення звинувачувального антикорупційного вироку чиновнику майно, законне походження якого не було доведено, може бути конфісковано.

5. У 1990-х роках кількість поліцейських було скорочено вдвічі, — до 3,5 тисячі на всю країну. Найнижча зарплатня поліцейського — приблизно така сама, як середня по країні (€919 на початок 2013 року).

6. Упровадження електронної моделі держави (Е-держави) зводить практично до нуля особистісний фактор у взаєминах громадянина, організації, компанії з чиновником. У 2000 році уряд Естонії перейшов до безпаперових засідань, користуючись електронною мережею документації в інтернеті. Тоді в естонців з'явилася можливість подавати податкові декларації електронним способом — у 2010 році через мережу було подано 92% податкових декларацій. Реєстрація юридичної особи займає 15 хвилин і не вимагає походів по кабінетах. У 2007 році Естонія стала першою у світі країною, що надала своїм виборцям можливість голосувати через інтернет на парламентських виборах, у 2011 році цим правом скористалися 15,4% виборців.

7. У 2010 році Естонія приєдналася до Конвенції ООН проти корупції. Конвенція стала невід'ємною частиною її законодавства, вона має пріоритет перед будь-якими суперечливими положеннями національного законодавства.

8. У 2012 році прийнято два нові закони — про боротьбу з корупцією і про публічну службу. Закони набирають чинності у квітні цього року.

I. Ознайомтеся з прикладами ситуацій. Запишіть чи створюють їх герої небезпечні ситуації своїми діями та які наслідки можуть бути.

СИТУАЦІЯ 1

Надаючи дозвіл на введення в експлуатацію будинку, інспектор пожежної охорони за незаконну винагороду «закриває очі» на недотримання вимог пожежної безпеки — і люди заселяються у небезпечний будинок.

СИТУАЦІЯ 2

Водій, якого затримали за перевищення швидкості, та ще й напідпитку, намагається дати гроші поліцейському, щоб уникнути відповідальності.

II. Ознайомтеся із ситуацією. Визначте мотиви поведінки усіх учасників і учасниць взаємодії. Проаналізувавши ситуацію, будьте готові обговорити ситуацію за визначеними питаннями.

ПРИБАННЯ ЖАЛЮЗІ ДЛЯ ШКОЛИ

Під час закупівель за бюджетні гроші дуже важливо забезпечити купівлю якісних товарів за справедливої ціною, щоб не було «відкатів» та нераціонального витрачання бюджетних коштів.

Для цього в Україні створена система державних закупівель, яку багато хто знає за назвою «Prozorro».

Це так званий аукціон «на зниження», де на публічні торги виставляють певний товар за стартову ціну, а потім учасники на кожному етапі аукціону пропонують нижчу ціну. Тобто ціна постійно знижується. Торги тривають доти, доки не залишиться лише один учасник, який запропонує найнижчу ціну.

Школі треба купити нові жалюзі для актової зали. Під час підготовки тендерної пропозиції школа провела дослідження цін на цей товар.

Фірми називали суму від 55 до 60 тис. грн. Крім того, дружина директора школи працює головним бухгалтером у компанії, що також подала пропозицію.

Після того, як директор закладу недвозначно пояснив, що ніяких «відкатів» на закупівлі не буде, ціна пропозиції знизилася до 45 тис. грн.

Зрештою після проведення тендеру жалюзі були закуплені за 32 тис. грн, тобто вдвічі дешевше від початкової пропозиції.

Для тієї самої актової зали потрібно було придбати звукове обладнання. На перший запит компанія-продавець вказала ціну 96 тис. грн.

Після проведення торгів на «Prozorro» вартість обладнання та його монтажу склала 62,5 тис. грн.

Запитання для обговорення

- Чому в наведеному прикладі ціна на жалюзі знизилася двічі?
- На що можна використати зекономлені гроші?
- Чи допомагає система «Prozorro» боротися з корупцією та економити гроші платників податків? Як саме?
- Що таке конфлікт інтересів? На вашу думку, які могли бути дії директора щодо участі у тендері компанії, у якій працює його дружина?

III. Складіть план протидії корупції, визначивши 5 перших кроків на рівні.

**Окремого громадянина
(група 1)**

Міста (група 3)

Школи (група 2)

**Держави
(група 4)**

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Крок 5

Рефлексія

Впишіть у карту головні тези уроку.

Ця публікація стала можливою завдяки підтримці американського народу через Агентство Сполучених Штатів з міжнародного розвитку (USAID).

Зміст цієї публікації не обов'язково відображає погляди USAID чи Уряду Сполучених Штатів.